

T.C.
GEDİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİMDALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

MEDENÎ USÛL HUKUKUNDA MAKUL SÛRE VE MAHKEME ZAMAN
YÖNETİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULKADİR HAŞHAŞ

DANIŞMAN
PROF. DR. MUHAMMET ÖZEKES

İZMİR-2015

TEZ KABUL VE ONAY

Abdulkadir HAŞHAŞ tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak sunulan “Medenî Usûl Hukukunda Makul Süre ve Mahkeme Zaman Yönetimi” başlıklı bu çalışma Gediz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği ile Gediz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim ve Öğretim Yönergesi'nin ilgili hükümleri uyarınca tarafımızdan değerlendirilerek savunmaya değer bulunmuş ve 30/07/2015 tarihinde yapılan tez savunma sınavında aday oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Muhammet ÖZEKES (Danışman)

Prof. Dr. Oğuz ATALAY

Doç. Dr. Mine AKKAN

İmza

.....
.....
.....

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ Medenî Usûl Hukukunda Makul Süre ve Mahkeme Zaman Yönetimi ” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30/07/2015

Abdulkadir HAŞHAŞ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Medenî Usûl Hukukunda Makul Süre ve Mahkeme Zaman Yönetimi

Abdulkadir HAŞHAŞ

Gediz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özel Hukuk Anabilimdalı

Tezli Yüksek Lisans Programı

Makul sürede yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının unsurlarından bir tanesidir. Makul sürede yargılanma hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde düzenlenmiştir.

Makul süre, başlangıcı ve sonu olan bir zaman dilimidir. Bu hakkın ihlâl edilip edilmediğinin belirlenmesi bu sürelerin tespitiyle mümkün olmaktadır. Makul sürenin başlangıcı ve sona ermesi, medeni usûl hukukunda değişik ihtimallere göre farklılık göstermektedir.

Makul sürenin aşılmasının birden fazla nedeni vardır. Bu nedenlerin tespiti, hakkın ihlâl edilmesini önlemekte büyük önem taşımaktadır. Yargının gecikmesine neden olan sebepler, bunlara karşı uygun çözümlerin sistematik bir şekilde uygulanmasıyla ortadan kaldırılabilir.

Makul sürede yargılanma hakkı, hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi hem de Anayasa Mahkemesi'nin bir çok kararına konu olan önemli bir haktır. Her iki mahkeme de vermiş oldukları kararlarında bu hakka ilişkin önemli tespitlerde bulunmaktadır.

Makul sürede yargılanma hakkının ihlâline neden olan yargının gecikme nedenlerini ortadan kaldırmak için adlî zaman yönetimi konusunda bir çok çalışma yapılmaktadır. Ülkemiz açısından yeni olan bu çalışmaların özenle takip edilmesi ve sistemimize uyarlanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Makul Sürede Yargılanma Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6. madde, Adlî Zaman Yönetimi, Yargının Gecikmesi

ABSTRACT

Master's Thesis

Reasonable Time in Civil Procedure Law and Judicial Time Management

Abdulkadir HAŞHAŞ

Gediz University

Graduate School of Social Sciences

Department of Civil Law

Master's Thesis Program

Right to trial within a reasonable time is one of the element of right to a fair trial. Right to trial within a reasonable time is established in article 6 of the European Convention on Human Rights.

Reasonable time is a time limit, which has *Dies a quo* and *Dies ad quem*. Violation of this right, can be determined by to ascertained these *Dies a quo* and *Dies ad quem*. *Dies a quo* and *Dies ad quem* in reasonable time can differ in civil procedure law.

There are more than one reason of violation of this right. Determining these reasons is vital for the preventing the violations. Reasons of the delaying the justice can be abolished with the proper solutions. But these solutions must implemented systematicly.

Right to trial within a reasonable time is very important right which mentioned both European Court of Human Rights and Supreme Court's decisions a lot. Both are the Courts have made some significant points about this right in their decisions.

There are some studies, called judicial time management to preventing the reasons of delaying justice which caused violation to right to trial within a reasonable time. For our country, these studies must monitored with diligence and must adapted in our system.

Keywords: Right to Trial within a Reasonable Time, European Convention on Human Rights article 6, Judicial Time Management, Delaying Justice

İçindekiler

YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET	iv
İNGİLİZCE ÖZET	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
Ş1. MAKUL SÜREYE İLİŞKİN GENEL AÇIKLAMALAR.....	4
I. GENEL OLARAK	4
II. MAKUL SÜREYLE BAĞLANTILI İLKELER	6
A. Usûl Ekonomisi İlkesi.....	6
B. Teksif İlkesi.....	8
C. Diğer İlkeler	9
III. SÜRELERİN BAŞLANGICI VE SONA ERMESİ	11
A. Sürelerin Başlangıç Anı	11
B. Sürelerin Sona Erme Anı.....	15
IV. MAKUL SÜRENİN AŞILMASININ NEDENLERİ	17
A. Genel Olarak	17
B. Taraflardan ve Vekillerinden Kaynaklanan Nedenler	18
C. Mahkemeden ve Hâkimden Kaynaklanan Sebepler	23
D. Yargı Dışı Unsurlardan Kaynaklanan Sebepler.....	30
E. Hukukî Düzenlemelerden Kaynaklanan Sebepler	32
Ş2. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ VE ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI BAKIMINDAN MAKUL SÜRE	34
I. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ BAKIMINDAN MAKUL SÜRE.....	34
A. Genel Olarak	34
B. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Makul Süreye İlişkin Kriterleri	38
1. Genel Olarak	38
2. Yargılamanın Karmaşıklığı	39
3. Başvuranın Özel Menfaati.....	41
4. Tarafların Tutumu	42
5. İlgili Makamların Tutumu.....	44

C. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13. Maddesi Kapsamında Etkin Hukukî Koruma ve Makul Süre	45
1. Genel Olarak	45
2. Türkiye'deki Durum.....	46
II. ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI BAKIMINDAN MAKUL SÜRE..	50
A. Genel Olarak	50
B. Anayasa Mahkemesi'nin Kararlarının Yapısı.....	50
C. Makul Sürede Yargılanma Hakkına İlişkin Düzenlemeler	51
D. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Amacı.....	51
E. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Değerlendirilmesinde Kullanılan Kriterler	52
F. Başvuru Yollarının Tüketilmesi.....	53
G. Sürelerin Başlangıcı ve Sona Ermesi.....	54
§3. YARGILAMADA ZAMAN YÖNETİMİ VE ZAMAN YÖNETİMİ	
KONUSUNDA CEPEJ-SATURN ÇALIŞMALARI.....	55
I. GENEL OLARAK	55
A. Zaman Yönetimi Kavramı ve Terim	55
B. Zaman Yönetimi ve Makul Sürede Yargılanma İlişkisi.....	56
C. Yargıda Zaman Yönetiminin Tarihçesi	56
1. Genel Olarak	56
2. SATURN Merkezi'nden Önce Yapılan Çalışmalar.....	61
II. ZAMAN YÖNETİMİNİN MAHKEME YÖNETİMİ İLE İLİŞKİSİ.....	67
A. Genel Olarak	67
B. Mahkeme Yönetiminin İçerisinde Yer Alan Unsurlar	68
1. Mahkeme Başkanı.....	68
2. Adliye Müdürü	72
3. Adli Yardımcı (Hâkim Yardımcısı)	72
4. Mahkeme Basın Sözcüsü	73
§3. ZAMAN YÖNETİMİNE İLİŞKİN TEMEL PRENSİPLER.....	74
I. GENEL OLARAK	74
II. REHBER İLKELER	82
A. Genel Olarak	82

B. Planlama ve Verilerin Toplanmasına İlişkin Temel İlkeler	82
C. Müdahaleye İlişkin Temel İlkeler	88
D. Bilgilerin Toplanmasına İlişkin İlkeler	91
1. Genel Olarak	91
2. Dosya Sayılarının İzlenmesi	92
a. Genel Olarak	92
b. Mahkemeler ve Görevlerine İlişkin Veriler	93
c. Dosya Türleri Hakkında Bilgi	93
d. Türkiye’de Dava Sayılarının İzlenmesi	94
3. Yargılama Sürelerinin İzlenmesi	96
4. Yargılama Aşamalarının İzlenmesi	97
5. Göstergeler	98
a. Tasfiye Oranı (TO göstergesi)	98
b. Dava Devir Oranı	98
c. Tasfiye Süresi (TS Göstergesi)	98
ç. Etkinlik Oranı (EO Göstergesi)	99
d. Toplam Yığılma (TY Göstergesi)	99
e. Yığılma Çözüm Süresi (YÇS Göstergesi)	99
f. Hâkim Başına Düşen Dosya Sayısı	99
g. Standart Sapma	99
E. Sürekli Analize İlişkin İlkeler	99
F. Hedeflerin Belirlenmesine İlişkin İlkeler	101
G. Kriz Yönetimine İlişkin İlke	104
Ğ. Taraflar ve Vekiller ile Zaman Takviminin Hazırlanmasına İlişkin İlkeler	105
III. YARGILAMA İÇERİSİNDE ZAMAN YÖNETİMİ	107
Ş4. ZAMAN YÖNETİMİ KONUSUNDA ÜLKEMİZDEKİ DURUM	109
I. HUKUK MUHAKEMELERİ KANUNU VE ZAMAN YÖNETİMİ	109
II. ZAMAN YÖNETİMİ KONUSUNDA ÜLKEMİZDEKİ UYGULAMALAR	121
III. ÖNERİLER	123

SONUÇ	127
KAYNAKÇA	129

KISALTMALAR

AD	Adalet Dergisi
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AvK.	Avukatlık Kanunu
B. No.	Başvuru No
C.	Cilt
CEPEJ	The European Commission for the Efficiency of Justice
DDO	Dava Devir Oranı
dn.	dipnot
EO	Etkinlik Oranı
EUGMONT	European Uniform Guidelines For Monitoring Of Judicial Timeframes
FÜHFD	Fatih Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
HD	Hukuk Dairesi
HFSA	Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi
HGK	Hukuk Genel Kurulu
HMK	Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HUMK	Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu
İBD	İstanbul Barosu Dergisi
İÜHFM	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İz BD	İzmir Barosu Dergisi
MİHDER	Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi
Res	Resolution
Rev	Reviewed
s.	sayfa
S.	Sayı
SATURN	Study and Analysis of Judicial Time Use Research Network

TBB	Türkiye Barolar Birliği
TL	Türk Lirası
TO	Tasfiye Oranı
TODAİE	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TS	Tasfiye Süresi
TY	Toplam Yığılma
UYAP	Ulusal Yargı Ağı Projesi
vb.	ve benzeri
vd.	ve devamı
Y.	Yıl
YÇS	Yığılma Çözüm Süresi
Yön.	Yönetmelik

GİRİŞ

Bir bütün olarak hukuk devletine ve adil yargılamaya uygun bir yargılamadan söz edebilmek için yargılamanın kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, aleni bir surette, hakkaniyete uygun olarak makul bir sürede yapılması gerekir. Bu nedenle adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olan makul sürede yargılanma hakkı sağlıklı ve adil bir yargılama için önem taşımaktadır.

Adil yargılanma hakkının diğer unsurlarının sağlanmasına çalışıldığı ve bunların göreceli olarak tamamen veya kısmen başarıldığı hukuk sistemlerinde yargılamanın makul sürede de tamamlanılmasına yönelik bir farkındalık oluşmuştur. Yargılamanın makul sürede tamamlanması bilinci tarih boyunca var olmakla birlikte, diğer adil yargılanma güvencelerine daha fazla öncelik verilmiştir. Bu tarz bir önceliğin bulunması çok da haksız görülmemelidir. Gerçekten de makul sürede tamamlanmış olsa bile bağımlı ve taraflı bir mahkeme tarafından aleni olmayan ve hakkaniyete uygun olmayan bir şekilde yapılmış bir yargılamanın sonucu hiçbir şekilde adalet duygusunu tatmin etmeyecektir. Ancak makul sürede tamamlanmayan bir yargılamanın da hiçbir zaman, adil bir yargılama olduğu iddiası kabul görmeyecektir.

Bir yargılamanın gereğinden fazla uzun sürmesinin oluşturduğu rahatsızlık, adaletsizlik üzerine makul sürede yargılanma hakkına verilen önem de artmıştır. Bu önemin bir sonucu olarak makul sürede yargılanma hakkının sağlanması, ihlâl edilmemesi yönünde değişik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Öncelikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edildiği gerekçesiyle yargılamayı yapan devlet aleyhine başvurularda bulunulmuş ve çok sayıda mahkûmiyet hükmü verilmiştir. Bir süre bu durum devam etmiş, bu imkânın kullanım sayısı gittikçe artmıştır. Bu artışa rağmen bu hakkın ihlâl edilmesinin engellenmesi yönünde üye devletlerin büyük bir çoğunluğu bir faaliyette bulunmamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu hakkın ihlâli dolayısıyla oluşan iş yükü altında zorlanmış, faaliyetlerini verimli bir şekilde yürütemez hale gelmiştir. Ayrıca bu hakkın ihlâl edildiği her durumda tazminata hükmedilmesi ancak ihlâlin engellenmemesi yönündeki durumun sürekliliğindeki çelişki Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce defalarca vurgulanmıştır.

Makul sürede yargılanma hakkının ihlâlini engellemek için yapılan çalışmalar kapsamında bu hakkın ne olduğu ve nasıl özellikler gösterdiği belirlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte hakkın ihlâl edilmesine neden olan durumlar başka bir deyişle makul sürenin aşılmasının nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bir hakkın ihlâlini engellemek veya yargılama düzenindeki bir sorunu çözebilmek için o sorunun veya ihlâlın nedenlerini isabetli bir şekilde belirlemek gerekir. Her hukuk sistemi kendine özgü olup bunların sorunları da kendilerine özgüdür. Ancak amacın aynı olması ve insanlığın ortak özellikleri gereği benzer problemlerin ve benzer sebeplerin her sistemde bulunması da bir gerçekliktir. Bu sebeple yargının sorunlarının tespitinde ve çözümünde her sistem bakımından bir ortaklık söz konusudur.

Her hukuk sistemi yargının sorunlarını çözmek için çaba göstermektedir. Ancak bu çabalar bazen dönemlik olmakta, kısa vadede bir çözüm sunsa da kalıcı bir sonuç sağlamamaktadır. Bazen de bu çabalar üzerinde çok düşünülmeden yapılmakta veya siyasi, politik veya ekonomik bazı unsurların etkisi altında kalmaktadır. Bu ise bazen kısa vadeli faydasının yanında yeni sorunlara, daha büyük sorunlara, daha da önemlisi adaletsiz sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu yüzden sorunların tespitinde ve çözümünde bir bütünselliğin bulunduğu hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

Yargılama gibi çok fazla bileşenin bulunduğu ve büyük bir kısmının insan faktörünün etkisi altında bulunduğu bir faaliyetin düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamak oldukça zordur. Şunu kabul etmek gerekir ki yargı hiçbir zaman sorunsuz kalmayacaktır. Her dönemde değişik sebeplerle bir sorun çıkacaktır. Önemli olan mevcut sorunların mümkün olan en iyi şekilde çözülmeye çalışılması ve sorunların yığılmasını önlemektir. Bu açıdan yargının sorunlarını çözerken bilinçli ve öngörülü olmak gerekir.

Avrupa Konseyi'nin çalışmalarında da görüleceği üzere sorunlar çözüldükçe planlı ve sabırlı olmak, tüm sorunları aynı anda çözmeye çalışıp başarısızlığa uğramak yerine öncelikler belirlenip, aynı anda birkaç farklı kolda çalışılarak kalıcı çözümler üretmek gerekir.

Yargılamanın evrensel bir sorunu olan gecikmenin makul sürede yargılanma hakkını ihlâl etmesi üzerine bu soruna "zaman yönetimi" adı altında yapılan

çalışmalarla çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Adlî zaman yönetimi, yargının gecikmesini engelleyici faaliyetlerin bütünüdür.

Makul sürede yargılanma hakkı ihlallerinin çözümünün adlî zaman yönetimi ile mümkün olması bu çalışmanın amacını belirlemiştir. Bu nedenle makul sürede yargılanma hakkına kısaca değindikten sonra adlî zaman yönetimini açıklamaya çalıştık.

Biz bu çalışmada, makul sürede yargılanma hakkını ve bu hakkın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi'ndeki görünümünü sunduktan sonra yargılamanın gecikmesine neden olan teknik nedenleri derlemeye çalışacağız. Daha sonra adlî zaman yönetimi konusunda uluslararası hukukta yapılan çalışmaların örneklerini sunacağız. Son olarak ülkemizde bu konuda yapılan sınırlı çalışmalara değinerek yapılması gerekenler konusunda önerilerde bulunacağız.

§1. MAKUL SÜREYE İLİŞKİN GENEL AÇIKLAMALAR

I. GENEL OLARAK

Makul sürede yargılanma hakkı, kişilerin talep ettikleri hukukî korumaya ilişkin kararın, o subjektif hak bakımından kişileri ve toplumu hak kaybına uğratmayacak bir zaman dilimi içerisinde verilmesini ifade eder¹. Makul sürede yargılanma hakkının amaçlarından bir tanesi de uzun süren yargılama boyunca, kişilerin yargılamanın nasıl ve ne zaman sonuçlanacağı konusunda endişe ve belirsizlik içerisinde yaşamasını önlemektir². Makul sürede yargılanma hakkı, hızlı bir şekilde yargılama olarak algılanmamalıdır³. Makul kelimesi, akla uygun, mantıklı, aşırı olmayan, uygun ve elverişli anlamlarına gelmektedir. Bu sebeple bu hak, standart bir süre değil, her dosyanın özelliğine göre akla uygun bir süre içerisinde yargılama yapılmasını öngörmektedir⁴. Makul sürede yargılanma hakkı bakımından dava sonucunun değişmeyecek olması bir önem arz etmeyip, makul sürede bitirilseydi dahi sonucun aynı olacağı, geçerli bir savunma değildir⁵.

Makul sürede yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının unsurlarından bir tanesidir⁶. Makul süre içerisinde bitirilmeyen bir yargılama adil bir yargılama değildir⁷. Adil yargılanma hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin birinci fıkrası medenî hak ve yükümlülükler ile ceza yargılaması için ortak olmakla birlikte, ikinci ve üçüncü fıkraları sadece ceza yargılamasına ilişkindir. Birinci fıkrada adil yargılanma hakkına ilişkin dört unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar; kanunî, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından

¹ Pekcanitez H., s. 532, (Yargılamanın Yenilenmesi).

² Aktepe Artık S., s. 250; Demircioğlu Y., s. 286; Kaşıkara M. S., s. 169; Bartu V., s. 8.

³ Pekcanitez H., s. 533 (Yargılamanın Yenilenmesi); Özkes M., (Hukukî Dinlenilme), s. 56; Çetin İ., s. 86; Aktepe Artık S., s. 249; Demircioğlu Y., s. 289; “Adalet bir olup bittiye getirilmemeli, dâvaların sür’atle ve ekonomik yollarla çabuk bitirilmesi kuralı yanında da dâvada esas olan adaletin gerçeğe en uygun sağlanması amacı hiçbir zaman ihmal ve göz ardı edilmemelidir” 13. HD 26.3.1992, 2432/2924 (Umar B., s. 465); Başar M. O., s. 931; Erdoğan G., s. 123.

⁴ Pekcanitez H., s. 532 (Yargılamanın Yenilenmesi); Pekcanitez H./ Atalay O./ Özkes M., s. 383; Kaşıkara M. S., s. 171.

⁵ Rüzgaresen C., s. 175; Aktepe Artık S., s. 252.

⁶ Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E., s. 342; Konuralp H., (Çözüm Arayışları), s. 65; Özkes M., (Hukukî Dinlenilme), s. 56; Özkes M., s. 82, (Oyun Teorisi); Kaşıkara M. S., s. 168; Turan H., s. 685; Aktepe Artık S., s. 249; Erdoğan G., s. 123.

⁷ Gözübüyük Ş./ Gölcüklü F., s. 284; Üstündağ S., s. 252, dn. 23’ te belirttiği üzere makul sürede bitirilmeyen bir yargılama hakkın sürüncemede bırakılmasına eşit bir durum oluşturur; Çelik A., s. 130; Aktepe Artık S., s. 249; Demircioğlu Y., s. 286; Turan H., s. 685; 9. HD, 12.6.2012, 13242/20446.

yargılanma; makul süre içinde yargılanma; aleni surette yargılanma; hakkaniyete uygun olarak adil bir şekilde yargılanmadır⁸.

Adil yargılanma hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi dışında da birçok uluslararası metinde de geçmektedir. Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'nin 10. maddesinde "*Herkesin hak ve yükümlülükleri belirlenirken ya da kendisine herhangi bir suçlama yöneltilirken, tam bir eşitlikle, bir bağımsız ve tarafsız yargı yeri önünde adil ve aleni/açık olarak yargılanma hakkı vardır.*" şeklinde adil yargılanma hakkına vurgu yapılmıştır⁹. Adil yargılanma hakkının bir unsuru olan makul sürede yargılanma hakkı, Uluslararası Medenî ve Siyasal Haklar Sözleşmesi¹⁰'nin 9. maddesinin 3. fıkrasında sadece ceza yargılamaları ile sınırlı olarak düzenlenmiştir. Sözleşmenin 14. maddesinin 1. fıkrasında ise adil yargılanma hakkı, bir sınırlamaya tabii olmadan herkesi kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Sözleşmenin 14. maddesinin 3. fıkrasının c bendinde kendisine suçlama yöneltilen kişinin gereksiz gecikmeye yol açılmaksızın yargılanma güvencesine sahip olduğu belirtilmiştir. Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi'nin adil yargılanma hakkını düzenleyen 18. maddesinde herkesin, temel bir anayasal hakkını ihlâl ederek o kişiye zarar veren kamusal makamların tasarruflarına karşı açacağı davada basit ve kısa usûllerle yargılama yapılacağı güvence altına alınmıştır¹¹. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesinde adil yargılanma hakkı düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre herkes kendisine yöneltilen bir suç isnadının kanıtlanmasında veya medenî herhangi bir hak veya yükümlülüğünün belirlenmesinde usûlüne uygun güvenceler ile ve makul süre içerisinde yasa ile kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından yargılanma hakkına sahiptir¹². 26 Nisan 1981 tarihinde kabul edilen Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 7. maddesinde her bireyin dava veya taleplerinin dinlenmesi hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Bu hakkın kapsamına ilişkin 1. fıkranın (d) bendinde "*bir tarafsız mahkeme ya da yargı yeri*

⁸ **Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E.**, s. 342; **Pekcanitez H.**, (Adil Yargılama), s. 39-51; **Pekcanitez H.**, (Yargı Reformu), s. 104; **Konuralp H.**, (Çözüm Arayışları), s. 65; **Aliefendioğlu Y.**, s. 360; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M.**, s. 381 vd.; **Turan H.**, s. 669; **Erdoğan G.**, s. 31.

⁹ **Gemalmaz M. S.**, s.6.

¹⁰ Uluslararası Medenî ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 16 Aralık 1966 tarihinde 2200 A (XXI) sayılı Karar ile kabul edilmiş ve 23/03/1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

¹¹ **Gemalmaz M. S.**, s. 554.

¹² **Gemalmaz M. S.**, s. 567-568.

tarafından makul süre içerisinde yargılanma hakkı” yer almaktadır¹³. Avrupa Birliği Temel Haklar Kataloğu’nun 47/2 maddesinde adil yargılanma ve makul sürede yargılanma hakkı düzenlenmiştir¹⁴. Makul sürede yargılanma hakkı Magna Carta Libertatum’da da yer almaktadır¹⁵. Magna Carta’nın 40. maddesi “*Kimseye hakkı ve adaleti satmayacağız, menetmeyeceğiz ve geciktirmeyeceğiz*” şeklindedir. Bunların dışında Antik Yunan’ın yedi bilgesinden sayılan Spartalı Khilon’a atfedilen bir sözde düşünür şöyle demektedir: “*Mutsuzluk ve dava yoldaştırlar, davası olanlar da mutsuz kişilerdir, çünkü aradıkları hakkı almadan ömürleri tükenir gider.*”¹⁶

Anayasa’ımızda adil yargılanma hakkı 36. maddede düzenlenmiştir¹⁷. Makul sürede yargılanma hakkı ise Anayasa’nın 141. maddesinde yer almaktadır¹⁸. 141. maddenin 4. fıkrasına göre davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevi olarak belirlenmiştir.

II. MAKUL SÜREYLE BAĞLANTILI İLKELER

A. Usûl Ekonomisi İlkesi

Medenî usûl hukukunun temel düzenlemesi olan 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda makul sürede yargılanma hakkı, usûl ekonomisi ilkesini düzenleyen 30. maddede yer almaktadır¹⁹. Bu maddeye göre hâkim yargılamanın makul süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlüdür²⁰.

¹³ Gemalmaz M. S., s. 663.

¹⁴ Başar M. O., s. 930.

¹⁵ Demircioğlu Y., s. 286; Kaşıkara M. S., s. 168; Erdoğan G., s. 10.

¹⁶ Rabelais F., s. 95-96.

¹⁷ XIII. Hakların korunması ile ilgili hükümler

A. Hak arama hürriyeti

Madde 36- (Değişik: 3/10/2001- 4709/14 m.) Herkes meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz.

¹⁸ Kuru B., s. 118; Üstündağ S., s. 254; Arslan R., s. 97; Pekcanitez H., (Yargı Reformu), s. 106; Yılmaz E., (Usul Ekonomisi), s. 244; Yılmaz E., (Yapılması Gerekenler), s. 56; Özekes M., (Hukukî Dinlenilme), s. 74; Yıldırım M. K., s. 468; Tanrıver S., s. 201; Koca G., (Çözümler), s. 69; Kaşıkara M. S., s. 168; Çetin İ., s. 82; Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 382; 6. HD. 6.11.2002, 7810/12411; Aktepe Artık S., s. 285; Yavaş M., s. 320.

¹⁹ Umar B., s. 137; Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E., s. 341-342; Yılmaz E., (Şerh), s. 334 vd; Özekes M., (Hukukî Dinlenilme), s. 73; Kaşıkara M. S., s. 170; Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 382; Aktepe Artık S., s. 253; Bartu V., s. 9.

²⁰ " Davanın çabuk bir şekilde görülmesinde tarafların olduğu kadar toplumun da yararı vardır." 13. HD, 29.4.1993, 3606/3635 (www.kazanci.com); Köseoğlu H., s. 842; Bartu V., s. 6.

Usûl ekonomisi ilkesi kısaca yargılamanın basit, ucuz ve hızlı bir şekilde yürütülmesi şeklinde formüle edilmiştir²¹. Ancak bu ilkenin amacı salt basitlik, ucuzluk ve çabukluk değildir. Bu ilkenin unsurlarının olduğu gibi uygulanması, adil bir yargılama amacından uzaklaştırıcıdır.

Basitlik, usûl kurallarını hiçe sayarak, keyfiyete dayalı, tabiri caizse oldu bittiye getirilen bir yargılama yapmak değildir²². Basitlik unsuru yargılamayı yürüten hâkimin kanunun düzenlemiş olduğu yargılama usûlünü düzgün bir şekilde uygulaması gerektiğini ifade eder. Yargılamanın aşamalarında yer alan işlemlerin sırasına göre yapılması gerekir. Ön inceleme aşamasında yapılması gereken işlemler zamanında yapılmazsa yargılama karmaşık bir hal alarak ilkenin ihlâl edilmesine neden olur.

Basitlik unsuru hâkimler kadar kanuni düzenlemelerin de etkisindedir. Usûl kurallarına uymak zorunda olan hâkim ve tarafların yapacağı işlemlerin basitliği bu işlemi düzenleyen hukuk kuralının basitliğinden etkilenmektedir. Usûl ekonomisi ilkesinin takip hukukundaki yansıması takip ekonomisi ilkesidir²³. Mevcut 2004 sayılı İcra ve İflâs Kanunu, çok karmaşık ve çelişkili usûllere ve hükümlere sahiptir. Bu açıdan hem takip ekonomisi hem de makul sürede yargılanma hakkının kapsamında yer alan takipler bakımından basitlik unsurunun sağlanması zorlaşmaktadır.

Basitlik unsurunun kapsamına kanunî düzenlemelerin kaleme alınışları da dahil edilebilir²⁴. Örneğin, pratik ve kısa sürecek bir yargılama usûlü veya takip türü, düzenlendikleri metnin dilinin eski olması veya kanun yapma tekniğine uyulmaması sebebiyle basitlik unsurundan uzaklaşabilir. 2011 yılında kabul edilen temel kanunlarda²⁵ sade ve anlaşılır bir Türkçe kullanılarak, bu ilkeye uygun düzenlemeler getirilmiştir.

Ucuzluk unsuru ise farklı açılardan değerlendirilebilir. Yargılama giderlerini en az seviyede tutmak adına hiç işlem yapılmaması veya yapılması gereken

²¹ **Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E.**, s. 342; **Yılmaz E.**, (Usul Ekonomisi), s. 244; **Yılmaz E.**, (Şerh), s. 334 vd; **Yılmaz E.**, (Yapılması Gerekenler), s. 57; **Tanrıver S.**, s. 201; **Arslan R./Tanrıver S.** s. 181; **Sarısözen M. S.**, s. 68; **Aktepe Artık S.**, s. 253; **Çiftçi P.**, s. 121.

²² **Yılmaz E.**, (Usul Ekonomisi), s. 251; **Yılmaz E.**, (Şerh), s. 336 vd; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M.**, s. 398-399; **Aktepe Artık S.**, s. 254.

²³ **Yılmaz E.**, (Usul Ekonomisi), s. 245; **Özekes M.**, (Temel Haklar), s. 82-84; **Çiftçi P.**, s. 120 vd.

²⁴ **Sarısözen M. S.**, s. 70; **Atalay Ö.**, s. 9.

²⁵ 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu.

işlemlerin yapılmaması bu ilkenin aradığı ucuzluk unsurunun karşılığı değildir²⁶. Uyuşmazlık konusuyla ilgisi olmayan ve hükme etki etmeyecek işlemlerin yapılması yargılama giderlerini gereksiz yere artıracaktır²⁷. Ön inceleme aşamasında uyuşmazlık konuları belirlenmediği için olayla ilgisiz konularda çeşitli makamlardan veri istenmesi, hukukî konularda bilirkişiye gidilmesi gibi işlemler sıklıkla karşılaşılan usûl ekonomisi ilkesi ihlalleridir.

Usûl ekonomisi ilkesi içerisinde çabukluk veya hızlılık unsuru, bu kelimelerin günlük kullanımlarından tamamen farklı bir anlam ifade etmektedir. Burada kastedilen gereksiz gecikmelerin en aza indirilerek makul bir süre içerisinde yargılama yapılmasıdır²⁸. Hukukî konularda bilirkişiye başvurulması, bu başvuru sözgelimi bir ay içerisinde sonuçlansa bile gereksiz bir gecikme iken, tamamen teknik ve karmaşık bir mesele için bilirkişi incelemesinde geçen altı aylık bir süre doğru bir hükme varmak için gereklidir.

B. Teksif İlkesi

Teksif ilkesi tarafların bütün iddia ve savunmalarını belirli bir usûl kesitine kadar ileri sürmeleri zorunluluğunu ifade eder²⁹. Bu ilke davaların uzamasını önlemek ve bu kesitten sonra yargılamanın devamının öngörülebilir olması amacını taşımaktadır³⁰. Makul sürede yargılanma hakkı bakımından *usûl ekonomisi ilkesi* kadar önemli bir ilke olup tarafların sürekli olarak yeni iddia ve savunmalarda

²⁶ **Yılmaz E.**, (Usul Ekonomisi), s. 265-266; **Yılmaz E.**, (Şerh), s. 348 vd; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M.**, s. 399; " *Bu sebeple, Anayasanın 141 ve HUMK.nun 77. maddeleri hükmüne aykırı olarak, mahkemenin borcun miktarı hakkında bilirkişiye başvurup, beyhude masrafa sebebiyet vermesi ve kararda bu rapora da dayanmasında isabet bulunmamaktadır.*" 15. HD, 23.9.1998, 3093/3514; 21. HD, 28.9.1999, 5953/ 6202 (www.kazanci.com).

²⁷ **Yılmaz E.**, (Usul Ekonomisi), s. 266; "... mahkemenin borcun miktarı hakkında bilirkişiye başvurup, beyhude masrafa sebebiyet vermesi ve kararda bu rapora da dayanmasında isabet bulunmamaktadır." 15. HD, 23.9.1998, 3093/3514.

²⁸ **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M.**, s. 398; **Yılmaz E.**, (Usul Ekonomisi), s. 257 vd; **Yılmaz E.**, (Şerh), s. 346 vd; **Aktepe Artık S.**, s. 254; **Yavaş M.**, s. 320.

²⁹ **Alangoya Y.**, s. 4; **Üstündağ S.**, s. 253; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M.**, s. 368; **Özekes M.**, (Hukukî Dinlenilme), s. 75; **Arslan R/Tanrıver S.** s. 182; **Rüzgaresen C.**, s. 113; **Yıldırım M. K.**, s. 477; **Aktepe Artık S.**, s. 254.

³⁰ **Alangoya Y.**, s. 4, dn. 15'te ve **Rüzgaresen C.**, s. 115, dn. 444-445'te zikredilen yazarlar bu ilkenin beklenen faydayı sağlayamadığını, ilkenin getirmiş olduğu sınırlamanın mahkemeye sunulan dava malzemesinde yığılma olduğunu ve yargılamayı karmaşıktırdığını ileri sürmüşlerdir; **Rüzgaresen C.**, s. 114; **Yıldırım M. K.**, s. 477; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M.**, s. 368; **Üstündağ S.**, s. 252 vd.

bulunarak yargılamayı uzatmalarını engellemektedir³¹. Usûl ekonomisi ilkesinin hâkimin, teksif ilkesinin ise tarafların yargılamayı uzatmalarını önlemek için getirildiği belirtilmiştir³². Teksif ilkesi diğer ilkeler gibi Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun birinci kısım, ikinci bölümünde yer alan *Yargılamaya Hâkim Olan İlkeler* başlığı altında düzenlenmemişse de, Kanun'un 141 ve 145. maddelerinde bu ilkenin izlerini görmek mümkündür³³. Bu maddelerden ilki iddia ve savunmanın değiştirilmesi veya genişletilmesi yasağını düzenlerken, ikincisi kanunda belirtilen süreden sonra delil gösterilmesini kural olarak yasaklamaktadır. Yargılamanın gereksiz yere uzamasının engellenmesi için bu ilkenin gerekliliği birçok ülke tarafından da kabul edilmiştir³⁴.

C. Diğer İlkeler

Tasarruf İlkesi kısaca yargılamanın başlatılması, devam ettirilmesi, sona erdirilmesi ve dava konusu üzerinde serbestçe tasarruf edilmesi anlamına gelmektedir³⁵. Tasarruf ilkesi Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 24. maddesinde düzenlenmektedir. Tasarruf ilkesinin makul süreyle bağlantısı, tarafların iradesi dışında yargılama başlatılması veya tarafın sona erdirdiği bir yargılamanın devam ettirilmesi veya tarafın tasarruf ettiği dava konusu dışında konularda yargılama yaparak yargının iş yükünün artırılmasının dolayısıyla makul sürenin aşılmasının önlenmesi şeklinde kurulabilir.

Taraflarca Getirilme İlkesini dava malzemesinin mahkemeye taraflarca getirilmesi şeklinde özetleyebiliriz³⁶. Hem irade serbestisinin bir sonucu hem de tarafların menfaatlerini en iyi kendilerinin koruyacağı³⁷ gerçeği nedeniyle dava malzemesinin mahkemenin yapacağından daha hızlı bir şekilde mahkemeye getirileceği kabul edilmektedir. Bu durum da yargılamanın mahkeme tarafından

³¹ Pekcantez H./ Atalay O./ Özkes M., s. 368; Özkes M., (Hukukî Dinlenilme), s. 76; Rüzgaresen C., s. 113; Yıldırım M. K., s. 479, 481; Aktepe Artık S., s. 254; Avusturya Medenî Usûl Kanunu'nun 178/2. maddesi bu amaçla getirilen bir düzenlemedir, Güralp A. G., s. 51.

³² Üstündağ S., s. 252; Güralp A. G., s. 27.

³³ Umar B., s. 434 vd, 457 vd; Yılmaz E., (Şerh), s. 892 vd, 904 vd; Pekcantez H./ Atalay O./ Özkes M., s. 368; Rüzgaresen C., s. 114.

³⁴ Pekcantez H., (Yargının Hızlandırılması), s. 53 vd.

³⁵ Pekcantez H./ Atalay O./ Özkes M., s. 356; Üstündağ S., s. 239; Umar B., s. 108 vd; Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E., s. 335; Yılmaz E., (Şerh), s. 269 vd; Meriç N., s. 19 vd; Arslan R./ Tanrıver S. s. 178; Yavaş M., s. 285.

³⁶ Pekcantez H./ Atalay O./ Özkes M., s. 362; Üstündağ S., s. 240; Umar B., s. 114 vd; Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E., s. 336-337; Yılmaz E., (Şerh), s. 274 vd; Arslan R./ Tanrıver S. s. 179.

³⁷ Pekcantez H./ Atalay O./ Özkes M., s. 362; Üstündağ S., s. 239.

geciktirilmesini önleyerek makul sürede yargılanma hakkına hizmet edecektir. Bu ilke, tahkikatı yürütüp, delilleri değerlendirip, hukuk kurallarını uyguladıktan sonra bir karar verecek olan hâkimin zaten fazla olan iş yükünü hafifletecek niteliktedir.

Yargılamanın Hâkim Tarafından Yürütülmesi İlkesi makul sürede yargılanma hakkı ve adlî zaman yönetimi bakımından önemli bir ilkedir. Bu ilke hâkimin davayı hukuka uygun bir şekilde ve makul sürede içerisinde yürütmesini ifade eder³⁸. Yargılamanın hâkim tarafından yürütülmesi maddi anlamda ve şeklî anlamda olmak üzere ikiye ayrılır³⁹. Davanın maddi anlamda yürütülmesi genel olarak taraflarca getirilme ilkesi veya re'sen araştırma ilkesine göre elde edilen delillerin değerlendirilip karara varılmasıyla ilgilidir⁴⁰. Davanın şeklî anlamda yürütülmesi ise özetle hâkimin yargılamayı sevk ve idaresini içermektedir⁴¹. Yargılamanın sevk ve idaresi Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 32. maddesinde düzenlenmektedir. Bu madde kapsamında hâkim yargılamayı sevk ve idare ederken yargılama düzeninin bozulmaması için gerekli her türlü tedbiri almalıdır. Özellikle kanunun düzenlediği kesin süreler dışında yapılacak işlemler için verilecek sürelerin tayini hâkime bırakılmıştır. Hâkim bu süreleri tayin ederken yargılamanın gecikmemesine özen göstermelidir. Sadece sürelerle sınırlı olmayan bu yetkiyi kanunun takdirini hâkime bıraktığı tüm işlemleri kapsayacak şekilde anlamak gerekir. Hâkim bu yetkisini kullanırken tarafların ihtiyaçlarını ve durumlarını göz önünde bulundurmalı, tarafların veya vekillerin yargılamayı geciktirici davranışlarını kanuna uygun bir şekilde engellemelidir⁴².

Doğrudanlık İlkesi yargılamanın kararı verecek mahkemece araya herhangi bir aktör girmeden yürütülüp karara bağlanması anlamına gelmektedir⁴³. Bu ilke daha çok kararın adilliği ve gerçeğe uygunluğu ile alakalıdır. Bu ilkeye uygun

³⁸ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 370; Üstündağ S., s. 245; Umar B., s. 146 vd; Yılmaz E., (Şerh), s. 367 vd; Arslan R/Tanrıver S. s. 178.

³⁹ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 370; Yılmaz E., (Şerh), s. 368; .

⁴⁰ Yıldırım M. K., s. 479; Yılmaz E., (Şerh), s. 368.

⁴¹ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 370; Yılmaz E., (Şerh), s. 368; “*Hâkim sürecin teknisyenidir, yargılamanın yürütülmesinden sorumludur, takdir hakkına sahiptir ve yargılamanın sonucunu belirler.*” Güralp A. G., s. 10; “*Ayrıca, ara kararında bulunmamasına rağmen davacıya bilirkişi ve tanıklar mahallinde hazır etmesi davetiye ile bildirilmiş ve buna riayet etmediği takdirde davanın usul yönünden reddedileceği müeyyide olarak yazılmıştır. Davacı yerel bilirkişi ve tanıkları arazi başında hazır etmek zorunda değildir. Anılan kişilerin arazi başında hazır olmalarını sağlamak mahkemenin görevidir.*” 16. HD, 11.2.2005, 481/667.

⁴² Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 371.

⁴³ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 376; Arslan R/Tanrıver S. s. 182; Oğlakçioğlu O., s. 31.

yapılmayan bir yargılamanın makul süreyle ilgisi, yargılamanın başka bir aktör tarafından yürütülüp kararı verecek mahkemede yeterli kanaatin oluşmaması sonucu yapılan işlemlerin tekrarına neden olması ve bunun da toplam yargılama süresini uzatması şeklinde kurulabilir. Ancak doğrudanlık ilkesinin de katı bir şekilde uygulanması da yargılamayı uzatabilecektir⁴⁴. İstinabenin zorunlu olduğu durumlarda doğrudanlık ilkesini uygulamak yargılamayı uzun ve masraflı hale getirecektir⁴⁵.

III. SÜRELERİN BAŞLANGICI VE SONA ERMESİ

A. Sürelerin Başlangıç Anı

Makul süre içerisinde yargılanma hakkının ihlâl edilip edilmediğini tespit edebilmek için toplam yargılama süresinin ne zaman başlayıp ne zaman biteceğini tespit etmek gerekir. Bu başlık altında çekişmeli ve çekişmesiz yargıda makul sürenin başlangıcı ve alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulması halinde bunun makul sürenin başlangıcına etkisi tespit edilmeye çalışılacaktır.

Makul sürenin başlangıç anı, kural olarak, yargılamanın yetkili makamlar önüne getirildiği tarihten itibaren başlar⁴⁶. Kural bu şekilde olmakla birlikte yargılamanın kendine has özelliğine göre sürenin daha erken başlama ihtimali mümkündür. Örneğin; icra takibi devam ederken 3. kişinin istihkak iddiasında bulunması ile o kişi için makul sürenin başlangıcı istihkak iddiasında bulunduğu andan itibaren başlayacak; makul sürenin aşıldığı iddiası ile başvuru yapılırken kanun yolunun çok uzun sürdüğü belirtilmişse artık süre kanun yoluna başvuru dilekçesinin verildiği andan itibaren başlayacak; icra takibi içerisinde açılan davalar bakımından her dava için ayrı ayrı makul süre değil, yargılama faaliyeti bir bütün olarak değerlendirilip makul süre takibin başladığı andan itibaren başlatılmalıdır⁴⁷.

Kural olarak makul süre davanın açılması ile başlayacaksa da bir görüşe göre dava dilekçesinin davalıya tebliği ile makul süre başlatılmalıdır⁴⁸. Yargılama süresinin uzamasında önemli etkisi olan ve faaliyetsizlik dönemi olarak nitelendirilen

⁴⁴ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 377.

⁴⁵ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 377.

⁴⁶ Gözübüyük Ş./ Gölcüklü F., s. 285; Pekcanitez H., s. 532 (Yargılamanın Yenilenmesi); Demircioğlu Y., s. 363; Başaran B., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 108.; Rüzgaresen C., s. 178; Aktepe Artık S., s. 256.

⁴⁷ Rüzgaresen C., s. 179, dn. 230-234' te yer alan AİHM kararları; Aktepe Artık S., s. 256.

⁴⁸ Rüzgaresen C., s. 179, dn. 236'da yer alan yazarlar.

tebligatın yapılması zaman zaman çok uzun sürmektedir. Tebligatın yapılması ülkemizde devletin sorumluluğunda olduğundan, tebligattan kaynaklanan gecikmenin sonuçlarına taraf değil devlet katlanmalıdır. Bu sebeple makul sürenin, dava dilekçesinin davalıya tebliği ile başlatılması gerektiği görüşü ülkemiz bakımından kabul edilebilir değildir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında da görüldüğü üzere bu tarih, istisnai olarak, dava açmadan önce idarî bir makama başvurulması zorunluluğunun bulunduğu durumlarda, başvuru tarihinden itibaren başlar⁴⁹.

Dava açılmasından önce geçici hukukî korumalara başvurulmuş ise, geçici hukukî koruma talebinin reddi veya kabulü ihtimaline göre değerlendirmek gerekir. Geçici hukuki koruma talebinin kabulü halinde makul süre, korunma talebinde bulunulmasıyla başlayacaktır. Geçici hukuki koruma talebinin reddi halinde başvuru kanun yolu, talep sahibinin lehine sonuçlanırsa makul süre, bu arada geçen süre daha sonra yapılan yargılama ile birleştirilerek hesaplanır. Geçici hukuki koruma talebi reddedilse bile bu ret kararı çok uzun sürede verilmişse, bunun içinde makul sürenin aşıldığı iddiasıyla başvuruda bulunulabilir.

Medenî usûl hukuku bakımından yetkili makamlara başvuru kriterinden ne anlaşılması gerektiği önemlidir. Uyuşmazlığının çözümü için dava yolunu seçen kişinin öncelikle bu davayı ilgili yargı kolunda açması gerekmektedir. Hukukumuzda yargı, dört bölüme ayrılmıştır. Bunlar, anayasa yargısı, idarî yargı, adli yargı ve askeri yargıdır⁵⁰. Adli yargı da medenî yargı ve ceza yargısı olarak iki kola ayrılmıştır. Çalışmamızda medenî yargı kolu bakımından makul sürenin başlangıç anı incelenecektir.

Bir davanın geçerli bir şekilde açılmış sayılması için ilgili yargı kolunda, görevli mahkemede açılması gerekir. Bu hususu mahkeme re'sen dikkate alacağı gibi taraflar da bu duruma itiraz edebilirler. Yargı yolu veya görev itirazı sonucunda verilecek kararın, makul sürenin başlangıcına etkisi çeşitli ihtimaller göz önünde bulundurularak değerlendirilecektir.

Davanın görevli mahkeme dışında bir mahkemede açılması durumunda mahkeme bu durumu re'sen inceleyebileceği gibi taraflar da bu durumu her zaman

---

⁴⁹ Pekcanitez H., s. 532 (Yargılamanın Yenilenmesi); Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 383; Demircioğlu Y., s. 363; Rüzgaresen C., s. 179-180; Aktepe Artık S., s. 257.

⁵⁰ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 89.

ileri sürebilirler. Görev itirazında bulunulması durumunda mahkeme bu iddiayı dinleyip bir karar verecektir. Görev, kamu düzeninden sayılır (HMK m. 1) ve bir dava şartıdır (HMK m. 114/1- c). Mahkeme görevsiz olduğuna kanaat getirirse bir görevsizlik kararı verir, şayet mahkeme görevli olduğu sonucuna varırsa görev itirazını reddeder. Mahkemenin görev itirazının reddine ilişkin vermiş olduğu karar bir ara karardır ve bu kararlar birlikte mahkeme yargılamaya devam eder⁵¹. Bu ara karara karşı taraflar esas hükümlerle birlikte kanun yoluna başvurabilirler. Mahkemenin görevsizlik kararı vermiş olduğu durumlarda bu karar, usûle ilişkin nihai bir karardır ve bu karar aleyhine kanun yoluna başvurulabilir⁵².

Hem ara karar olan görev itirazının reddi kararı hem de görevsizlik kararı aleyhine kanun yoluna başvurulabilmesi için öncelikle bu kararların temyiz sınırını aşması gerekmektedir. 2014 yılı için temyiz sınırı 1890 TL'dir. Dava konusunun miktar veya değeri 1890 TL'yi aşmayan davalar için kanun yoluna başvuru mümkün değildir. Bu durumda bu kararlar verildiği anda kesin sayılırlar.

Görevsizlik kararı veren mahkeme, bu kararında görevli mahkemeyi de göstererek dosyanın görevli mahkemeye gönderilmesine karar verir⁵³. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 20. maddesine göre verilen görevsizlik kararı verildiği anda kesin ise veya süresinde kanun yoluna başvurulmadan kesinleşmiş ise veya kanun yoluna yapılan başvuru reddedilmiş ise, bu ret kararının tebliği tarihinden itibaren iki hafta içinde, taraflardan biri kararı veren mahkemeye başvurarak dosyanın görevli mahkemeye gönderilmesini talep etmelidir. Taraflardan biri süresi içinde böyle bir talepte bulunmazsa, mahkemece davanın açılmamış sayılmasına karar verilir. Davanın açılmamış sayılması durumunda dava açmanın bütün hukukî sonuçları ortadan kalkacağından artık bu yargılama için makul sürenin ihlâl edildiği iddiasında bulunulamaz.

Taraflardan biri süresi içerisinde, dosyanın görevli mahkemeye gönderilmesi talebinde bulunursa bu dava görevsiz mahkemede açılan davanın devamı niteliğindedir⁵⁴. Davanın açılmış sayılmasıyla ortaya çıkan sonuçlar korunmuş olacaktır. Devam niteliğindeki bu dava bakımından makul sürenin başlangıç tarihi,

⁵¹ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 155.

⁵² Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 155.

⁵³ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 155.

⁵⁴ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 157.

görevsiz mahkemede davanın açıldığı tarihtir. Ancak makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edildiği iddiasında bulunulan böyle bir davada aşağıda incelenecek olan başvuruçunun tutumu kriteri göz önünde tutularak bir karar verilecektir. İlk derece yargılaması ve kanun yollarındaki uzun yargılama sürelerini göz önünde bulundurarak, bilerek görevsiz mahkemede dava açan tarafın makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edildiğini ileri sürmesi hakkın kötüye kullanılması teşkil edecektir.

Doğru yargı kolunda görevli mahkeme tespit edildikten sonra mahkemenin yetkisi incelenmelidir. Yetki, hangi görevli mahkemenin davayı görebileceğine ilişkin bir durumdur⁵⁵. Yetki, kural olarak kamu düzeninden sayılmadığından, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ilk itiraz olarak düzenlenmiştir (m. 116). Ancak kesin yetkinin bulunduğu hallerde yetki, kamu düzeninden sayılır ve görev gibi işlem görür.

Yetkinin kesin olmadığı durumlarda, ilk itiraz olarak mahkemenin yetkisine itiraz edilebilir. Bu itiraz cevap dilekçesiyle yapılmalıdır (HMK m. 19/2). Yetki itirazında bulunan taraf itirazında yetkili mahkemeyi, birden fazla yetkili mahkeme varsa seçmiş olduğu mahkemeyi bildirir. Aksi takdirde yetki itirazı dikkate alınmaz. Yetkinin kesin olmadığı davalarda süresi içinde ve usûlüne uygun yetki itirazında bulunulmazsa davanın açıldığı mahkeme yetkili hale gelir (HMK m. 19/4). Bu durumda makul süre yetkisiz mahkemede davanın açıldığı tarihte başlayacaktır. Yetkinin kesin olduğu durumlarda veya süresinde ve usûlüne uygun yapılan yetki itirazının sonucunda, makul süre bakımından göreve ilişkin sonuçlar ortaktır.

Davanın görevli ve yetkili mahkemede açıldığı durumda, tam tarih, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 118. maddesine göre belirlenecektir. Hükme göre dava, dava dilekçesinin kaydedildiği tarihte açılmış sayılacaktır. Aynı maddenin ikinci fıkrası davanın kaydedilmesine ilişkin esasların Yönetmelik ile düzenleneceğini belirtmiştir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu Yönetmeliği'nin 36. maddesi davanın açılmasını düzenlemektedir. Dava dilekçesi tevzi bürosu veya tevzi işiyle görevlendirilen birime teslim edilir. Dava, harca tabi ise harç ve gider avansı, harca tabi değil ise gider avansı tahsil edildikten sonra tevzi edilir. Dava dilekçesinin tevzi edilerek kaydedildiği tarihte dava açılmış sayılır (Yön. m. 36/5).

---

⁵⁵ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özkes M., s. 162.

B. Sürelerin Sona Erme Anı

Makul sürenin hesaplanmasında bu sürenin başlangıcı kadar ne zaman sona erdiği de önemlidir. Makul sürenin belirlenmesinde iki tarih arasındaki belirli bir zaman kesitini esas almak her zaman mümkün olmamaktadır. Bazı durumlarda yargılama devam ederken de makul sürenin aşıldığı iddiasında bulunmak mümkündür. Kural olarak, makul sürenin sonu kanun yoluna başvurunun mümkün olduğu durumlarda kanun yolunda geçen süre de dahil olmak üzere, hükmün kesinleştiği tarihtir⁵⁶.

Kural olarak yargılama mahkemenin kararıyla sonuçlanacaktır, ancak yargılamayı sona erdiren taraf işlemleri ile de yargılama sona ereceğinden makul sürenin sona erme anı bu işlemlerin yapıldığı tarih olacaktır⁵⁷.

Tamamlanan yargılamalar bakımından makul sürenin sona erme anının, ilk derece mahkemesinin kararıyla mı yoksa kanun yolu sürecinin de bu belirlemeye dahil edilip edilmeyeceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Yargılamanın tamamlanması usûl hukukunda kararın kesinleşmesi ile mümkün olur. Mahkeme kararlarının kesinleşmesi konusunda birden çok ihtimal vardır.

Bu ihtimallerden ilki mahkemenin kararının verildiği anda kesin olmasıdır. Bu tarz kararlar için kanun yoluna başvuru, kanun tarafından yasaklandığından karar verildiği anda kesinleşir ve yargılama tamamlanmış olur⁵⁸. Mahkemenin vermiş olduğu nihaî kararla hüküm kesinleştiğinden, makul süre, karar verildiğinde sona erer.

Hükmün kesinleşmesinde bir diğer ihtimal, karara karşı kanun yoluna başvuru imkânı varken tarafların bu haklarını kullanmamasıdır⁵⁹. Mahkemenin vermiş olduğu karara karşı kanun yoluna başvuru bir süreye tâbidir. Taraflar bu süre içerisinde kanun yoluna başvurmazlar ise kanun yoluna başvuru hakkı sona erer ve hüküm kesinleşir. Bu sürenin sona ermesi ile yargılama ve de makul süre sona ermiş olur.

Hükmün şeklî anlamda kesinleşmesinde son ihtimal tarafların kanun yoluna başvurması ve bu başvuru tamamlandıktan sonra başvurulacak başka bir kanun

⁵⁶ Gözübüyük Ş./ Gölcüklü F., s. 285; Pekcanitez H., s. 532 (Yargılamanın Yenilenmesi); Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 383; Rüzgaresen C., s. 180; Aktepe Artık S., s. 258.

⁵⁷ Rüzgaresen C., s. 180.

⁵⁸ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 840.

⁵⁹ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 840.

yolunun bulunmamasıdır⁶⁰. Bu durumda kanun yolu mahkemesinin vermiş olduğu kararla birlikte kesin hüküm oluşacak ve yargılama tamamlanmış olacaktır.

Mahkemelerin vermiş oldukları nihaî kararlara ilâm denilmektedir⁶¹. 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu'nda 24 – 41. maddeler arasında ilâmların icrası düzenlenmiştir. Elinde bir mahkeme ilâmı bulunan kişi, bu ilâm hükmünün yerine getirilmesi için icra organlarına başvurmalıdır.

Hukukumuzda re'sen icra edilen ilâmlar bulunmadığından, elinde ilâm bulunan kişinin bu ilâmı icraya koyma konusunda bir serbestisi vardır. Bu serbesti gereği bir ilâmın icraya koyulması durumunda, o ilâmın alındığı yargılamadan farklı yeni bir süreç başlamaktadır. Böyle olunca ilâmın alınmasından bunun icraya konulması arasında geçen süre makul sürenin hesaplanmasında dikkate alınmamalıdır.

Mahkemelerin vermiş oldukları inşaî kararlar yeni bir hukukî durum oluşturduğundan, bu kararların icrası mümkün değildir⁶². İnşaî hükümler kendiliğinden sonuç doğurduklarından oluşan sonuca göre makul sürenin sona erdiği an tespit edilmelidir. Verilen inşaî karar bir sicilde değişiklik öngörüyorsa ve bu sicil devlet tarafından tutuluyorsa, kararda öngörülen değişiklik sicile kaydedilene kadar, devletin makul sürede yargılama yapma sorumluluğu devam edecektir. Bu durumda makul süre, sicilde değişiklik yapıldığı anda sona ermiş olur.

Hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne hem de Anayasa Mahkemesi'ne, devam eden yargılamalarda makul sürenin aşıldığı iddiasıyla bireysel başvuru yoluna gitmek mümkündür. Bu durumda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bakımından iç hukuk yollarının tüketilmesi şartı aranmamaktadır⁶³. Aynı şekilde Anayasa Mahkemesi'ne yapılacak bireysel başvurular bakımından da olağan kanun yollarının tüketilmesi şartı aranmamaktadır⁶⁴. Bu başvurular bakımından yargılamanın sona ermesi gerekmemektedir⁶⁵.

Yargılama devam ederken uyuşmazlığa uygulanacak kanun hükmü için somut norm denetimi yoluna başvurulursa bunun makul süreye etkisi ne olacaktır?

⁶⁰ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 841.

⁶¹ Pekcanitez H./ Atalay O/ Sungurtekin- Özkan M./ Özekes M., s. 457.

⁶² Pekcanitez H./ Atalay O/ Sungurtekin- Özkan M./ Özekes M., s. 458.

⁶³ Gözübüyük Ş./ Gölcüklü F., s. 287; Aktepe Artık S., s. 259.

⁶⁴ Konuya ilişkin Anayasa Mahkemesi kararlarına aşağıda III. numaralı başlık altında değinilmiştir.

⁶⁵ Rüzgaresen C., s. 180.

Bu durumda 6216 sayılı Kanun'un 40. maddesinin 5. fıkrası gereği Anayasa Mahkemesi işin kendisine noksansız olarak gelişinden itibaren 5 ay içerisinde incelemesini tamamlayıp kararını açıklamalıdır. Ancak bu süre içerisinde Mahkeme kararını açıklamamışsa ilgili mahkeme mevcut hükme göre yargılamaya devam edecektir. Anayasa Mahkemesi'nde geçen bu 5 aylık süre makul süreye dahil olup toplam yargılama süresinden hariç tutulmamalıdır⁶⁶. *Aliefendioğlu* Anayasa Mahkemesi'nin incelemesinin 5 aylık süreyi aşması üzerine fazla sürenin hesaba katılmayacağı görüşündedir⁶⁷. Soyut norm denetimi bakımından ise, iptali istenen kanun hükmünün Anayasa Mahkemesi tarafından incelenmesi durumunda o hükme göre yargılama yapan mahkemelerde bir bekletici neden oluşmadığından bu inceleme sırasında geçen süre makul sürenin hesabında dikkate alınmaz⁶⁸.

IV. MAKUL SÜRENİN AŞILMASININ NEDENLERİ

A. Genel Olarak

Makul sürenin aşılması birden fazla sebepten kaynaklanmaktadır. Bu sebeplerin doğru bir şekilde tespit edilmesi getirilecek çözüm yolları bakımından önem arz etmektedir. Yargılama süresini uzatan onlarca sebep arasından sadece birini veya birkaçını seçip diğerlerini görmezden gelmek doğru olmayacağı gibi, bütün sebeplerin eksiksiz bir şekilde tespiti de mümkün değildir. Ancak her ne kadar çoğu gözleme dayalı olsa da burada en sık karşılaşılanları, artık varlığı herkesçe kabul edilmiş olanları sıralamaya çalışacağız.

Özelde makul sürenin aşılmasının nedenleri, genelde ise yargının problemlerine ilişkin çalışmaların empirik olması, hukuk veya yargı sosyolojisine ilişkin bilimsel çalışmaların azlığı veya hiç olmaması, mevcut veya muhtemel problemlerin doğru tespitinde ve uygun çözümün bulunmasında olumsuz sonuçlara neden olmaktadır⁶⁹. Aşağıda makul sürenin aşılmasının nedenlerinin tespitinde hukuk öğretisinde yer alan çalışmalar esas alınmıştır.

---

⁶⁶ *Aliefendioğlu Y.*, s. 361.

⁶⁷ *Aliefendioğlu Y.*, s. 361.

⁶⁸ *Aliefendioğlu Y.*, s. 361.

⁶⁹ *Smolej M.*, s. 16.

B. Taraflardan ve Vekillerinden Kaynaklanan Nedenler

Makul sürenin aşılmasında, yargılamanın taraflarının veya vekillerinin⁷⁰ rolünün bulunması mümkündür. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi kararlarında makul sürenin aşılmasında başvuranın tutumunun ayrıca incelendiğini yukarıda belirtmiştik. Bu başlık altında bireysel başvuru yoluna başvuran taraf dışında diğer tarafın ve vekilinin de gecikmeye neden olabileceği göz önünde bulundurulacaktır.

Tarafların veya vekillerin yargılamayı uzatıcı faaliyetlerinin engellenmesi yönünde Corpus Juris Civilis’ te bir hüküm bulunmaktadır. Bu hükümde “... *hâkim ... tarafların defilerini, itirazlarını, geciktirici taleplerini, lüzumsuz isteklerini reddederek davanın uzamasını, yapabildiği kadar engeller, kısaltır...*”⁷¹ denilmektedir. Tarafların veya vekillerin yargılamanın uzamasında menfaatleri bulunması halinde buna ilişkin bütün imkânları kullanacaklarını, kullanmamalarının bir ahlâk ve eğer hukukî bir düzenleme varsa bir ödev problemi olduğunu söyleyebiliriz. Her durumda çağlar öncesinden bize rehberlik edebilecek bu hüküm gereği bu tarz girişimlerin hukuken engellenmesi ve yargılamanın gereksiz yere uzamasının önlenmesi hâkimin sorumluluğundadır.

Burada, katılmamakla birlikte 18. yüzyıl Almanya’sında biri Kral’a diğeri bir hukukçuya ait iki avukat tanımına dikkat çekmek istiyoruz: “*Tarafların davalarında kendilerinin dinlenmeyip, zaruretleri icabı parayla tutulmuş Avukatlarla temsil edilmeleri eşyanın tabiatına aykırıdır. Bu avukatlar davaları çoğaltmaya, uzun sürmesini temine çok yatkındırlar. Zira kazançları ve bütün çıkarları buna bağlıdır.*”⁷²; “*Avukatlar vakıaların aydınlanmasını engellemek için her türlü girişimi yapan, işin yanlış yöne gitmesi için çaba sarfeden, hâkimin dikkatini natamam, karanlık ve önemi olmayan anlatımlarla bozan ve gerçek bakış noktasından uzaklaştıran ve sun’i gizlemelerle hasmın hakkını ortadan kaldıran veya uzun yıllar kavuşmasını engelleyen davranışları muhik gören meslek erbabıdır.*”⁷³ Avukatlığın yasaklandığı bir dönemde yapılan bu tanımlara bütünüyle katılmak mümkün değildir

⁷⁰ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 397; Sungurtekin-Özkan M., s. 147; Oğlakçıoğlu O., s. 33.

⁷¹ Alangoya Y., s. 28.

⁷² Alangoya Y., s. 39, dn. 112.

⁷³ Alangoya Y., s. 38, dn. 108.

elbette ancak yargılamanın gecikmesi yönünde bilinçli bir takım hareketlerde bulunan avukatların varlığı bugün dahi genel kabul görmüş bir olgudur⁷⁴.

Taraflarca getirilme ilkesinin kabul edildiği sistemimizde kötü niyetli veya yetersizlikten kaynaklı olarak dava malzemesinin davanın çözümünde etkili olmayacak vakıalar ve bunlara ilişkin delillerle doldurulması hâkimin uyuşmazlığın temeline inmesini zorlaştırmakta ve çözümünü geciktirmektedir⁷⁵.

Her şeyden önce tarafların ve vekillerin dürüst davranma yükümlülüğü bulunmaktadır. Taraflardan veya vekillerinden kaynaklanan gecikme sebeplerinin temelinde bu yükümlülüğe aykırı hareket edilmesi yatmaktadır⁷⁶. Dürüst davranma yükümlülüğü taraflar bakımından Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 29. maddesinde düzenlenmiştir⁷⁷. Tarafların dürüstlük kuralına uygun bir şekilde davranmak zorunda oldukları belirtilmiştir. Bu kuralı, dava konusu çekişmeli hakkın tarafları olan gerçek veya tüzel kişilerle sınırlı olarak anlamamak gerekir. Eğer dava bir vekil aracılığıyla takip ediliyorsa onu da kapsayacak şekilde davacı ve davalı tarafın dürüst davranmak zorunda olduğu kabul edilmelidir.

Hukukî bilgisi yüksek, meslek ilkelerine, mesleğin etik değerlerine saygılı ve avukatlık ile ilgili düzenlemelere aykırı hareket etmeyen avukatlar, yargılamanın daha kısa sürmesinde mahkemelerin işini kolaylaştıracaktır⁷⁸. Ülkemizde bu nitelikleri haiz avukatlar mevcut olduğu gibi bu niteliklerin eksikliklerinden kaynaklanan davranışlarıyla yargılamanın uzamasına sebebiyet veren avukatlar da mevcuttur⁷⁹.

Avukatlar bakımından dürüst davranma yükümlülüğü 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 34. maddesinde düzenlenmiştir⁸⁰. Avukatlar yüklendikleri görevleri bu görevin kutsallığına yakışır bir şekilde özen, doğruluk ve onur içinde yerine getirmek ve avukatlık unvanının gerektirdiği saygı ve güvene uygun biçimde davranmakla yükümlüdürler. Avukatların yargılamayı geciktirici hareketleri, bu maddede sayılan

⁷⁴ **Kuru B.**, s. 125.

⁷⁵ **Onur İ.**, s. 443.

⁷⁶ **Arslan R.**, s. 98.

⁷⁷ **Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E.**, s. 344; **Umar B.**, s. 136-137; **Yılmaz E.**, (Şerh), s. 322 vd; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özokes M.**, s. 405; Yargılamanın tarafsız, hakkaniyete uygun, ucuz ve hızlı yürütülebilmesi için yargılamaya katılanların dürüst davranmaları gerektiği kuralı, yargı reformu sırasında Kore hukukunda da kabul edilerek kanunda düzenlenmiştir, **Pekcanitez H.**, (Yargının Hızlandırılması), s. 60.

⁷⁸ **Öztek S.**, s. 311; **Tosun Ö.**, s. 430; **Kaşıkcı M.**, s. 673; **Bartu V.**, s. 11-12.

⁷⁹ **Öztek S.**, s. 501, (Aksaklıklar - Çözüm Önerileri); **Öztek S.**, s.312; **Armağan S.**, s. 134.

⁸⁰ **Tanrıver S.**, s. 224.

doğruluk ve onur içinde ve saygı ve güvene uygun davranma yükümlülüklerinin açık bir ihlâli sayılmalıdır.

Avukatlık Kanunu'nun 134. maddesi, avukatlar hakkında disiplin cezalarının uygulanacağı halleri düzenlemektedir. Avukatlığın onuruna, düzen ve gelenekleri ile meslek kurallarına uymayan eylem ve davranışlarda bulunanlar ile mesleki çalışmada görevlerini yapmayan veya görevinin gerektirdiği dürüstlüğe uygun hareket etmeyenler hakkında Avukatlık Kanunu'nda düzenlenen disiplin cezaları uygulanacaktır. Bu madde de avukatların dürüst davranma yükümlülüklerini bir yaptırımla vurgulayan bir hükümdür⁸¹.

Yukarıda geçen hükümlerden ziyade dürüst davranma yükümlülüğü ile ilgili en genel kural 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu'nun 2. maddesidir. Bu madde hiçbir ayırım yapmadan herkesin haklarını kullanırken veya borçlarını yerine getirirken dürüst davranmak zorunda olduğunu belirtmektedir. Hem taraflar hem de vekilleri Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda hüküm bulunmasaydı bile bu hüküm gereği dürüst davranmak zorundadırlar⁸².

Avukatın kötü niyetli olarak kanun yollarına başvurması makul sürenin aşılması sebepleri arasında gösterilebilir. Makul sürenin hesaplanmasında kanun yollarında geçen sürenin de hesaba katıldığını belirtmiştik. Avukatın hukukî dayanaktan yoksun istinaf veya temyiz talebi, yargılamayı geciktirici nitelik taşır ve dürüst davranma yükümlülüğü ile bağdaşmaz⁸³. Bu şekilde kötüniyetli olarak kanun yoluna başvurma yaptırımı 1086 sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda⁸⁴ olduğu gibi Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda da düzenlenmiştir. İstinaf kanun yoluna kötüniyetle başvurulması halinde 351. madde, bölge adliye mahkemesince Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 329. maddesinin uygulanacağını öngörmüştür. Aynı düzenlemeye, temyiz kanun yoluna kötüniyetle yapılan başvurular bakımından 368. madde atıf yapmıştır. Bu durumda 329. madde hükümlerini uygulayacak olan Yargıtay'dır.

---

⁸¹ Sungurtekin-Özkan M., s. 141.

⁸² Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 405; Sungurtekin-Özkan M., s. 141; Tanrıver S., s. 217-218.

⁸³ Sungurtekin-Özkan M., s. 145; Özekes M., (Dürüstlük Kuralı), s. 36; Arslan R., s. 103-104.

⁸⁴ HUMK'nun 444. maddesi kötüniyetli temyiz talepleri için, kötüniyetle dava açılmasının sonuçlarını düzenleyen 422. maddeye atıf yapmaktaydı; Özekes M., (Dürüstlük Kuralı), s. 39.

Kötüniyetle veya haksız dava açılmasının sonuçları Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 329. maddesinde düzenlenmiştir⁸⁵. Birinci fıkraya göre; kötüniyetli davalı veya haksız yere dava açan taraf aleyhine yargılama giderlerine hükmedilecektir. Bunun dışında kötüniyetli veya haksız yere dava açan taraf, diğer tarafın vekiliyle aralarında kararlaştırılan vekâlet ücretinin tamamı veya bir kısmını ödemeye mahkûm edilebilir. İkinci fıkrada ise kötüniyetli davalı veya haksız yere dava açan taraf aleyhine beş yüz Türk lirasından beş bin Türk lirasına kadar disiplin para cezasına mahkûm edilebilir, hükmü yer almaktadır. Bu hâllere sebebiyet verenin vekil olması durumunda disiplin para cezası vekil hakkında uygulanacaktır. Burada hem para cezasına hükmedilmesi hem de cezanın miktarı mahkemenin takdirindedir.

Kanun yollarına yapılan kötüniyetli veya haksız başvurular aleyhine bu hükümlerin işlerlik kazandırılması makul sürenin, en azından kanun yolunda geçen zaman bakımından aşılmasını engelleyecektir.

Taraflar veya vekillerden kaynaklanan gecikmeleri engellemek için getirilen Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 327. maddesi önemli bir düzenlemedir. Dava lehine sonuçlansa bile gereksiz gecikmeye veya masrafa neden olan taraf karar ve ilam harcı dışında yargılama giderlerinin bir kısmından veya tamamından, hâkimin takdirine göre sorumlu tutulabilir⁸⁶. Bu hükme işlerlik kazandırılması tarafın bu tarz hareketlerine ve makul sürenin aşılmasına engel olacaktır.

Avukatların davayı sürüncemede bırakmama yükümlülükleri mevcuttur⁸⁷. Bu yükümlülük doğrudan Türkiye Barolar Birliği Meslek Kuralları⁸⁸nda yer almaktadır.

⁸⁵ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özokes M., s. 407; Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E., s. 707-708; Özokes M., (Dürüstlük Kuralı), s. 29; Tanrıver S., s. 218; Arslan R., s. 103.

⁸⁶ Postacıoğlu İ. E., s. 675; Üstündağ S., s. 772-773; Kuru B./ Arslan R./Yılmaz E., s. 701; Pekcanitez H./ Atalay O./ Özokes M., s. 994; Umar B., s. 956-957; Yılmaz E., (Şerh) s. 1442 vd.; Yavaş M., s. 322; "Yukarıda açıklanan ilkelerin ışığında, davayı kazanan tarafın yargılama giderlerinden sorumluluğu için; gereksiz yere davanın uzamasına veya gider yapılmasına sebebiyet vermiş olmasının kanıtlanması gerekmekte olup, gerek 1086 sayılı HUMK, gerekse 6100 sayılı HMK'nda, bilerek veya bilmeyerek derdest dava açılması hususu, davayı kazanan tarafın yargılama giderlerinden sorumluluğunu gerektirir bir kıstas olarak öngörülmediği gibi, derdest davanın hukuksal yaptırımları her iki usul Kanunu'nda ayrıca düzenlenmiştir. Somut uyuşmazlıkta davacı veya vekilinin, gereksiz yere davayı uzattığı veya gider yapılmasına sebebiyet vermesi hususu ortaya konulmadığı gibi, 30.12.2009 tarihinde; dört ay gibi kısa sayılabilecek bir süre içinde derdest dava hakkında asıl davanın görüldüğü mahkemeye bilgi verilmiş olması ve davacının birleşen derdest davada da yargılama giderlerinden sorumluluğuna hükmedilmiş olması karşısında, kabulüne karar verilen asıl dava yönünden yargılama giderlerinin davacı üzerinde bırakılmasına karar verilmesi isabetsizdir." HGK, 23.10.2013, 10-189/1475, (www.kazanci.com).

⁸⁷ Sungurtekin-Özkan M., s. 146; Özokes M., (Dürüstlük Kuralı), s. 36; Kabatepe T., s. 100.

Meslek Kurallarının 22. maddesi “Avukat savunma için zorunlu olmadıkça davanın uzaması sonucuna varacak isteklerden kaçınır.” şeklindedir. Avukatın usûl kurallarını yargılamayı geciktirecek şekilde kullanması, hem dürüst davranma hem de davayı sürüncemede bırakmama yükümlülüklerine aykırılık teşkil eder.

Avukatlar, müvekkillerine, iddialarının haksız olduğu durumlarda, bu durumu bildirip müvekkillerini bu konuda uyarmalıdır. Böyle bir durumun varlığını bile bile dava açmak veya böyle bir davayı devam ettirmek yargının iş yükünü arttıracak dolayısıyla yargılamaların uzamasına sebebiyet verecektir⁸⁹.

Yargılama süresinin taraflar veya avukatlar tarafından uzatılmasını engelleyici bir hüküm olarak Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 77. maddesi önemlidir. Tarafların yargılamayı uzatmak amacıyla talep edebilecekleri duruşma ertelemelerini engellemek amacıyla getirilen bu hükümde hâkime bu tarz talepleri ciddi bir şekilde değerlendirip haklı bir gerekçe halinde kabul etmesi yönünde bir yükümlülük yüklenmiştir⁹⁰.

Tarafla vekil arasında yapılan vekâlet ücreti anlaşmasının niteliği de vekillerin yargılamayı uzatmaya çalışmasına neden olabilir. Çalışılan saat üzerinden veya emeğe göre vekalet ücretinin belirlenmesi kararlaştırılmışsa, yargılamanın uzamasında ve karmaşık bir hal almasında vekillerin menfaati olacağından, bu yönde faaliyetlerde bulunmaları mümkündür⁹¹.

Yargılamanın gecikmesinde taraflardan birinin menfaati bulunması durumunda, bu tarafın makul sürenin aşılmasına neden olabilecek davranışlarda bulunması mümkündür⁹². Özellikle borçlu tarafta bulunan kişi yargılamayı geciktirerek karşı tarafa zarar vermek isteyebilir. Sırf yargılama süresince enflasyonda veya döviz kurlarında gerçekleşen değişiklikler yargılama sonunda para tahsil edilse bile alacaklı için zararlı sonuçlar doğurabilir⁹³.

---

⁸⁸ Meslek kuralları Türkiye Barolar Birliği’nin 8-9 Ocak 1971 tarihli IV. Genel Kurulunda kabul edilmiş ve 26 Ocak 1971 tarihli Türkiye Barolar Birliği Bülteni’nde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

⁸⁹ **Öztek S.**, s. 312; **Özekes M.**, (Dürüstlük Kuralı), s. 36; **Kabatepe T.**, s. 101-102.

⁹⁰ **Üstündağ S.**, s. 257; **Umar B.**, s. 270 vd; **Yılmaz E.**, (Şerh), s. 655 vd; **Atalay Ö.**, s. 6; **Kayalar M.**, s. 26.

⁹¹ **Özbek M. S.**, s. 215.

⁹² **Üstündağ S.**, s. 239; **Özbek M. S.**, s. 215; **Kaşıkcı M.**, s. 666.

⁹³ **Kuru B.**, s. 127; **Pekcanitez H.**, (Yargı Reformu), s. 108; **Yılmaz E.**, (Yapılması Gerekenler), s. 70; **Görgün Ş.**, s. 175; **Domanıç H.**, s. 450; **Demircioğlu Y.**, s. 290; **Kabatepe T.**, s. 105; **Kaşıkcı M.**, s. 668.

C. Mahkemeden ve Hâkimden Kaynaklanan Sebepler

Yargılama faaliyeti dar anlamda hâkimin hukuk kurallarını somut uyuşmazlığa uygulamasını ifade ederken geniş anlamda yargının idaresini de içine alacak şekilde kullanılmaktadır⁹⁴. Bir hâkim dar anlamda yargılama yaparken hukuk kurallarını yanlış uygulayarak adil olmayan bir sonuca varabilir. Bu sonuca karşı yapılacak olan şey kanun yoluna başvurarak adil, doğru olan hükme ulaşmaya çalışmaktır. Bu da yargının gecikmesine neden olacaktır. Ancak bu başlık altında değerlendirmeye çalışacağımız gecikme sebebi daha çok yargının idaresinden kaynaklanan sebeplerin en yaygın olanlarıdır. Mahkemeden kaynaklanan gecikme sebepleri içerisinde ilk derece mahkemesi hâkimleri, adliye personeli ve kanun yolundan kaynaklanan sebepler incelenecektir. Ayrıca yargı dışı unsurlardan kaynaklanan gecikme sebepleri ile olan bağlantı incelenecektir.

Bir yargılamanın makul süre içerisinde tamamlanmasında en büyük rol o yargılamayı yürüten hâkime ait olacaktır⁹⁵. Aynı zamanda yargılamanın çok uzun sürmesi de yine o yargılamayı yürüten hâkime bağlıdır. Bu nedenle, yapılacak hukuk reformlarında ilk başta değerlendirilmesi gereken husus hâkimlerin durumudur. Yargılamanın makul sürede tamamlanmasında, bilgili ve bu konuda duyarlı hâkimlere ihtiyaç vardır⁹⁶. Hâkimlere yönelik eğitimlerde sadece bilginin değil duyarlılığında artırılması amaçlanmalıdır⁹⁷. Hukuk kurallarının bilinmemesi, yanlış veya eksik uygulamayla sonuçlanan bir davanın, kanun yolu incelemesinden dönüp tekrar yapılan inceleme sonrası doğru hükmün uygulanması sırasında geçen süre dikkate alındığında hâkimlerin bu konuda gereken özen ve dikkati göstermeleri makul sürede yargılanma hakkı açısından büyük önem taşımaktadır⁹⁸.

Hâkim ve mahkeme personeli sayısının azlığı yargılamanın gecikmesinde bir neden olarak görülebilir⁹⁹. Ancak bu kişilerin sayısının artırılmasında esas alınacak

⁹⁴ Üstündağ S., (Çözüm Yolları), s. 271.

⁹⁵ Arslan R., s. 98; Görgün Ş., s. 174; Kaşıkçı M., s. 672; Bartu V., s. 9.

⁹⁶ Kuru B., s. 121-122; Pekcanitez H., (Yargı Reformu), s. 111; Yılmaz E., (Yapılması Gerekenler), s. 57; Öztekin S., s. 308; Tanrıver S., s. 210; Tosun Ö., s. 426; Atalay Ö., s. 10; Hâkimlere ilişkin bu duyarlılık, çoğunluğu hâkimlerden oluşan bir komisyonun hazırladığı tüzük ile Hollanda'da yürürlüğe girmiştir, Güralp A. G., s. 91.

⁹⁷ Üstündağ S., (Çözüm Yolları), s. 279; Yılmaz E., (Yapılması Gerekenler), s. 68; Postacıoğlu E. İ./ Erdinç T. (Röportaj), s. 454-455,459, yazar iyi hâkimle kötü hâkim arasındaki farkın kanunların mükemmelleştirilmesiyle giderilemeyeceğini belirtmektedir.

⁹⁸ Özkes M., (Yargının Sorunları), s. 246, 248; Kayalar M., s. 26-27; Güralp A. G., s. 361.

⁹⁹ Pekcanitez H., (Yargı Reformu), s. 105; Yılmaz E., (Yapılması Gerekenler), s. 66; Pekcanitez H./ Atalay O./ Özkes M., s. 397; Tanrıver S., s. 214; Onur İ., s. 443; Erdinç T., s. 466; Yayla

ölçüt ne olacaktır? İş yüküne bağlı olarak hâkim sayılarının artırılması, bir sonraki iş yükü artış dalgasına kadar ancak geçici bir çözüm sağlayacaktır. Hâkim sayılarının nitelikli ve eğitilmiş hâkimlerle artırılması, iş yükünü azaltıcı tedbirlerle birlikte uygulandığında bir fark yaratabilecektir¹⁰⁰.

Makul sürenin aşılmasının nedenlerinden biri, yargılama sırasında yapılan hâkim değişiklikleridir¹⁰¹. Bir hâkimin yargılamayı yürüttüğü sırada çeşitli nedenlerle başka bir mahkemeye görevlendirilmesi, yeni gelen hâkimin tüm dosya içeriğini tekrar okuması hatta bazı usûl işlemlerini tekrarlaması söz konusu olabilmektedir. Örneğin, tanık sayısının fazla olduğu bir dosyada, tanıklar dinlenirken veya dinlendikten sonra hâkimin değişmesi, yeni gelen hâkimin tanıkları tekrar dinlemesine veya yüzleştirmesine sebep olabilir. Bu da yargılamada makul sürenin aşılması sonucunu doğurabilir.

Kanun yoluna başvurulduğunda hukukî nitelendirmenin yanlış yapılması nedeniyle dosya hukuk daireleri arasında dolaşmakta, bu da yargılama süresinin uzamasına sebebiyet vermektedir.

Adliyelerde fiziki imkânların ve kütüphanelerin yetersiz oluşu yargının göz ardı edilmemesi gereken problemlerinden birisidir¹⁰². Fizikî imkânlardaki yetersizlikler hem hâkim ve avukatların hem de adliye çalışanlarının motivasyonu üzerinde olumsuz etki oluşturacak, bu da performanslarına olumsuz yansıtacaktır. Kapsamlı bir kütüphanenin her an kullanıcıların erişimine hazır bulundurulması, yargılamanın gecikmesini önleyici bir etki doğuracaktır. Çünkü konuyla ilgili

---

Y., s. s. 127; **Tosun Ö.**, s. 426; İsviçre'de de aşırı iş yükü karşısında hâkimlerin yetersiz kaldığı belirtilmekle birlikte, sorunun çözümünün nitelikli yardımcı personel ve mahkeme yönetimine verilen önemle aşılması dikkat çekmektedir, **Güralp A. G.**, s. 67.

¹⁰⁰ **Öztek S.**, s. 495, (Aksaklıklar - Çözüm Önerileri); İspanya'da hâkim açığının hızlı bir şekilde giderilmesi için genç ve iyi eğitilmiş kişilerin baskılar sonucu hâkimlik mesleğine alınmaları söz konusu olmuştur, **Güralp A. G.**, s. 123.

¹⁰¹ **Üstündağ S.**, (Çözüm Yolları), s. 278; Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru'ya konu olan bir dosyada yaklaşık 18 ay süren ilk derece mahkemesi yargılaması sırasında toplam beş kez hâkim değişikliği yaşanmış, bu durum hem makul sürenin aşılmasına hem de mahkemelerin iş yükünün artmasına sebebiyet vermiştir. Karar için bkz.: B. No. 2013/772, 7/11/2013, §. 76-77; **Postacıoğlu E. İ./ Erdinç T. (Röportaj)**, s. 454, hâkim değişiklikleri nedeniyle bir dosyada 20 yıl boyunca keşif yapılamadığını belirtmiştir.

¹⁰² **Üstündağ S.**, (Çözüm Yolları), s. 280-281; **Kuru B.**, s. 120; **Kuru B.**, (Sebepler), s. 101; **Öztek S.**, s. 497, (Aksaklıklar - Çözüm Önerileri); **Özekes M.**, (Yargının Sorunları), s. 244; **Tanrıver S.**, s. 211-212; **Özden Y. G.**, s. 113; **İbrahimhakıoğlu U.**, s. 123; **Yayla Y.**, s. 127; **Oğlakçıoğlu O.**, s. 33; **Güralp A. G.**, s. 360.

bilimsel görüşleri bilmeden, kapsamlı bir araştırma yapmadan bir uyuşmazlığı karara bağlamaya çalışmak yanlış sonuca varma ihtimalini arttıracaktır¹⁰³.

Yargılamaların gereksiz yere uzamasının sebeplerinden biri de Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na aykırı olarak bilirkişi incelemesine başvurmadır¹⁰⁴. Bilirkişi incelemelerinin yasal süresini aştığı, bu durumdan, hem mahkemenin hem de tarafların şikâyetçi oldukları herkesin malumudur. Bilirkişi kurumundan kaynaklanan gecikme sebeplerini, aşağıda yargı dışı unsurlardan kaynaklanan gecikme sebepleri başlığı altında inceleyeceğiz. Ancak bu gecikmede mahkemenin de payı olduğundan, bu başlık altında da bilirkişilik ile ilgili değerlendirme yapılacaktır.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu açık bir şekilde 266. maddede, çözümü hukukî bilgiyi gerektiren konularda bilirkişi incelemesine başvurulamayacağını belirtmiştir¹⁰⁵. Uyuşmazlığın çözümü hâkimin görevidir. Hukukî konularda bilirkişiye başvurulması ve bu rapor esas alınarak verilen karar, şöyle bir görüntü oluşturmaktadır; dava materyallerini toplayan mahkeme, bu materyalleri listeden seçtiği bir kişiye göndermekte, bu materyalleri alan kişi bir rapor hazırlayıp bunu mahkemeye sunmakta, mahkemede bu rapor doğrultusunda bir karar vermektedir. Anayasa'nın 138. maddesine göre anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm vermesi gereken hâkimler, anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olup olmadıkları çoğu zaman denetlenmeyen raporlara göre hüküm vermektedirler. Verilen bu hükümlerde vicdani kanaat yer almamaktadır.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 274. maddesinde bilirkişilerin görev süresi düzenlenmiştir. Hükmün ilk fıkrasına göre bilirkişiye raporunu hazırlaması

---

¹⁰³ **Belgesay M. R.**, s. 208.

¹⁰⁴ **Kuru B.**, s. 139; **Pekcantez H.**, (Yargı Reformu), s. 107; **Kılıçoğlu A.**, s. 290; **Öztek S.**, s. 495, (Aksaklıklar -Çözüm Önerileri); **Tanrıver S.**, s. 227; **Erdinç T.**, s. 469; **Armağan S.**, s. 133-134; **Aktepe Artık S.**, s. 289; **Çiçekli B.**, s. 492 vd; Avusturya hukukunda da yargılamanın gereksiz yere uzamasında çok fazla sayıda bilirkişi incelemesine başvurulması neden olarak gösterilmiştir, **Güralp A. G.**, s. 48.

¹⁰⁵ "Çözümü özel veya teknik bilgiye dayanmadığı ve hakimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukuki bilgiyle halli mümkün hususlardan olduğu halde T.C. Anayasası'nın 141 /son, HUMK.nun 77 ve 275. maddelerine bakılmaksızın... düşünce sorulması gereksiz olmakla beraber..." 15. HD, 12.5.1992, 2181/2392; Aynı yönde bkz. 15. HD, 20.4.1995, 1994/6303, 1995/2382; "Değinen bu kurallara uyulmaması, yargı yetkisinin bilirkişiye devri sonucunu doğurur ki, böyle bir yetki hakime verilmiş değildir. Bununla da kalınmaz, bilirkişiye gereksiz başvurulmasıyla Anayasanın "Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir" şeklindeki 141 /son maddesi ile HUMK.nun bu konularda hakime "mükellefiyet" yükleyen 77. maddesi hükmü mahkemece ihlal edilmiş olunur." 15. HD, 14.3.1997, 466/1360; 15. HD, 24.5.2000, 1999/4959, 2000/2551 (www.kazanci.com).

için verilen süre üç ayı geçemez. Ancak, talep halinde bu süre, mahkemece gerekçesi gösterilmek ve üç ayı geçmemek şartıyla uzatılabilir. Hükümün ikinci fıkrasında ise, bu süre içerisinde raporunu vermeyen bilirkişi görevden alınarak yerine başka bir bilirkişinin görevlendirilebileceği düzenlenmiştir. Aynı süre yeni görevlendirilen bilirkişi için de geçerlidir. Çözümü hukukî bilgiyi gerektiren hususlarda dosyanın altı ay boyunca bilirkişide bulunması¹⁰⁶ makul sürede yargılanma hakkı ihlallerini arttırıcı niteliktedir. Kanuna aykırı olarak bilirkişi incelemesine başvurulması ve bilirkişiliğe ilişkin hükümlerin gerektiği gibi uygulanmaması da yargının gecikmesinde önemli rol oynamaktadır¹⁰⁷.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile getirilen ön inceleme kurumunun doğru bir şekilde uygulanmaması veya hiç uygulanmaması da yargılama sürelerini uzatacaktır. Ön inceleme kurumu makul sürenin aşılmasını engelleyici ve zaman yönetimini kolaylaştırıcı önemli bir araçtır¹⁰⁸. Karşılaştırmalı hukukta ön inceleme kurumunun gerekliliği ve önemi vurgulanmış, bu kurumu ülkemizden önce yürürlüğe koyan ülkeler, uygulanmamasının meydana getirdiği sorunlara dikkat çekmişlerdir¹⁰⁹. Ön inceleme, Kanun'un 137. maddesinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemede sırasıyla yapılması gereken işlemler yer almaktadır. Buna göre mahkeme öncelikle 114. maddede düzenlenen olumlu dava şartlarının bulunması veya olumsuz dava şartlarının bulunmaması hususunu inceleyerek yargılamaya devam etmelidir¹¹⁰. Dava

---

¹⁰⁶ Kendisine verilen sürede raporunu hazırlamayan bilirkişiden dosyanın alınıp başka bir bilirkişinin görevlendirileceğini düzenleyen, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 274. maddesinin ikinci fıkrası hükümünün düzgün bir şekilde uygulandığı varsayılarak altı ay esas alınmıştır.

¹⁰⁷ **Onur İ.**, s. 443; **Aktepe Artık S.**, s. 301.

¹⁰⁸ " *Yargılamanın gereksiz yere uzamasının engellenmesi, mahkemenin ve tarafların yargılamada gereken hazırlığı davanın başında yapmasının sağlanması bakımından, Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile dilekçelerin verilmesinden sonra ve tahkikat aşamasından önce gelmek üzere "ön inceleme" adıyla yeni bir yargılama aşaması kabul edilmiştir (Prof.H.Pekcanitez/Prof O.Atalay/Prof.M.Özekes, Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınları,2011, 11 Bası, s.375,376).*" HGK, 3.4.2013, 2012/18-1355, 2013/413, (www.kazanci.com); **Özekes M.**, (Genel Bir Bakış), s. 785; **Koca G.**, (Çözümler), s. 73; **Yılmaz E.**, (Yapılması Gerekenler), s. 69; **Aktepe Artık S.**, s. 300; **Köseoğlu H.**, s.843.

¹⁰⁹ Bu ülkelerden başlıcaları; Finlandiya, İspanya, İtalya, Japonya, Kore'dir, **Pekcanitez H.**, (Yargının Hızlandırılması), s. 53 vd; **Gündüz O.**, s. 42 vd, uyumsuzluk konularının belirlenmesi, delillerin toplanması ve mahkemeye verilmesi gibi tahkikata hazırlık ve bu aşamayı kolaylaştırıcı işlemler Roma hukukundan bu yana mevcuttur. İngiliz, Amerikan, İskandinav hukuklarında ön inceleme aşaması yargının gecikmesinin engellenmesi ve iş yükünün azaltılması amacıyla getirilmiş veya geliştirilmiş bir yoldur.

¹¹⁰ **Koca G.**, (Çözümler), s. 74; **Tanrıver S.**, s. 225; " *Esas hakkında araştırma ve inceleme yapıp hüküm verilebilecek bir aşamaya gelindiğinde hakim, mahkemenin görevsiz olduğu gerekçesiyle davayı olayımızda olduğu gibi reddederse, o zamana kadar boş yere uğraşmış olur.*" 13. HD. 29.4.1993, 3606/3635, (www.kazanci.com).

şartları 115. maddeye göre mahkemece her zaman re'sen araştırabilir. Taraflar da dava şartlarının varlığını ya da yokluğunu her zaman ileri sürebilirler. Dava şartlarının yokluğu durumunda mahkeme davayı usûlden ret edecektir. Dava şartları düzgün bir şekilde incelenmeden yargılamaya devam edilip ilerleyen aşamalarda dava şartlarının eksikliği tespit edildiğinde toplam yargılama süresi artacak ve makul sürede yargılanma hakkı ihlâli oluşabilecektir. Aynı durum ön incelemede yapılması gerekenlerden olan ilk itirazların incelenmesini de kapsamaktadır.

Ön incelemede yapılması gereken bir diğer şey de uyuşmazlık konularının tam olarak tespit edilmesidir. Uyuşmazlık konuları tam olarak tespit edildikten sonra mahkeme hazırlık işlemleri ile tarafların delillerini sunmaları ve delillerin toplanması için gerekli işlemleri yapar. Uyuşmazlık konuları tam olarak tespit edilmezse, uyuşmazlığın çözümünde bir faydası olmayan ve yargılamanın uzamasına sebebiyet veren işlemler yapılabilir¹¹¹.

Yargılama faaliyetinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde mahkeme kaleminin de önemli bir rolü bulunmaktadır¹¹². Kalem personelinin seçiminde ve eğitiminde gereken özenin gösterilmemesi mahkemenin işlerini aksatacağı gibi yargıya olan saygıyı da azaltacaktır. Ayrıca bu personelin çalışma ortamının iyileştirilmesi de mümkün olduğunca sağlanmalıdır. Kalem personelinin ücretinde yapılacak iyileştirme, mesleğe daha kalifiye elemanların ilgisini arttıracaktır. Meslek öncesi ve meslek içi eğitimlerin sayısı artırılmalı, mevcut eğitimlerin kalitesi yükseltilmelidir.

Yargıtay'ın aşırı iş yükü dolayısıyla önüne gelen dosyalarda geç karar vermesi toplam yargılama süresini uzatmaktadır¹¹³. Kanun yolu sürecinin de makul sürede yargılanma hakkının kapsamında olduğu düşünüldüğünde Yargıtay' da yaşanan gecikmenin sebeplerinin bir an önce ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ayrıca Yargıtay'ın sahip olduğu bu aşırı iş yükü kararların gerekçesiz olarak verilmesine de sebep olmaktadır. Yargıtay'ın iş yükünü azaltmak için dönem dönem

---

¹¹¹ **Koca G.**, (Çözümler), s. 73.

¹¹² **Kuru B.**, s. 120, 123-124; **Belbez H.**, s. 980; **Kuru B.**, (Sebepler), s. 103; **Öztek S.**, s. 498, (Aksaklıklar - Çözüm Önerileri); **Öztek S.**, s. 309; **Özekes M.**, (Yargının Sorunları), s. 241; **Tanrıver S.**, s. 212,215; **Arslan R/Tanrıver S.** s. 194-195; **Kılıçoğlu A.**, s. 289-290; **İbrahimhakkıoğlu U.**, s. 121; **Kabatepe T.**, s. 92-93; **Aktepe Artık S.**, s. 290; **Çoruk S.**, s. 476 vd; **Tosun Ö.**, s. 430; **Oğlakçioğlu O.**, s. 33.

¹¹³ **Kuru B.**, s. 124; **Üstündağ S.**, (Çözüm Yolları), s. 282; **Yılmaz E.**, (Yapılması Gerekenler), s. 57; **Kuru B.**, (Sebepler), s. 103; **Öztek S.**, s. 310; **İbrahimhakkıoğlu U.**, s. 121; **Güralp A. G.**, s. 362-363.

uygulanan ve etkisiz bir çözüm olan yeni dairelerin açılması uygulamasına bir son vermek ve bu uygulamanın bir sonucu olan içtihat farklılıklarını ortadan kaldırmak gerekmektedir¹¹⁴. Bu içtihat farklılığı sadece daireler arasında kalmayıp aynı dairenin kararları arasında, yeterli bir gerekçe olmadan mevcuttur¹¹⁵. Bunu önlemek adına 1730 sayılı Yargıtay Kanunu'nun 14. maddesine eklenen bir hüküm şu an yürürlükte bulunan 2797 sayılı Yargıtay Kanunu'nun 24. maddesinde de varlığını sürdürmektedir. Bu hükümde Daire Başkanı'nın görevleri sayılırken dairenin kararları arasında oluşacak çelişkiyi önlemek için gerekli tedbirleri alması gerektiği belirtilmiştir.

İstinaf mahkemelerinin bir an önce faaliyete başlaması, Yargıtay'ın iş yükünü arzu edilen seviyede azaltacaktır¹¹⁶. Böylece Yargıtay da asıl amacı olan içtihat mahkemesi faaliyetlerine yoğunlaşabilecek, İstinaf mahkemesinin görevi olan vakıa ve delillerin değerlendirilmesiyle yargılamayı geciktirmeyecek ve ülkede içtihat birliği sağlanabilecektir¹¹⁷. İchtihat birliğinin sağlanması, verilen yanlış kararların sayısını azaltacak bu da gereksiz kanun yolu başvurularının sayısını aşağı çekecektir. Dolayısıyla iş yükü de azalacak ve makul sürede yargılanma hakkı ihlalleri de önemli ölçüde eksilecektir.

Yargıtay üyelerinin ve tetkik hâkimlerinin seçiminde ve görevlendirilmesinde mesleki tecrübelerine ve bilgilerine uygun davranılmasında fayda vardır. Yıllarca savcılık veya ceza mahkemelerinde hâkimlik yapmış birinin Yargıtay'da hukuk dairelerinde görevlendirilmesi, ya da hukuk mahkemelerinde yıllarca hâkimlik yapmış birisinin ceza dairelerinde görevlendirilmesi olumsuz sonuçlara neden olacaktır¹¹⁸. Yerel mahkemelerde çalışılan yıllar boyunca edinilmiş bilgi ve tecrübe, ihtisas alanı dışında bir dairede görevlendirilerek âtil hale getirilmemelidir.

¹¹⁴ **Üstündağ S.**, (Çözüm Yolları), s. 285.

¹¹⁵ **Üstündağ S.**, (Çözüm Yolları), s. 285; **Özekes M.**, (İstinaf Sistemi), s. 145.

¹¹⁶ **Üstündağ S.**, (Çözüm Yolları), s. 283; **Yılmaz E.**, (Yapılması Gerekenler), s. 70; **Öztek S.**, s. 311; **Onur İ.**, s. 443; **Utku M.**, s. 119; **Öztek S.**, s. 497, (Aksaklıklar - Çözüm Önerileri); **Konuralp H.**, (Çözüm Arayışları), s. 69; **İbrahimhakkıoğlu U.**, s. 123; **Yayla Y.**, s. 127; **Tanrıver S.**, s. 204, Yazar Sulh Hukuk Mahkemesi kararlarına karşı sadece istinaf yolunun öngörülmesi durumunda Yargıtay'ın iş yükünün azalacağını, ancak genel olarak istinaf mahkemelerinin toplam yargılama süresini uzatacağını belirtmiştir; Aynı yönde bkz. **Kuru B.**, s. 120-121; **Postacıoğlu E. İ./ Erdinç T. (Röportaj)**, s. 459-460, yazar istinaf mahkemelerinin yargının iş yükünü çoğaltacağını savunmuştur, Aynı yönde; **Tanrıver S.**, s. 210-211; **Güralp A. G.**, s. 372.

¹¹⁷ **Üstündağ S.**, (Çözüm Yolları), s. 284; **Yılmaz E.**, (Yapılması Gerekenler), s. 70-71; **Özekes M.**, (İstinaf Sistemi), s. 146.

¹¹⁸ **Kuru B.**, s. 123; **Kuru B.**, (Sebepler), s. 103; **Tanrıver S.**, s. 214; **Arslan R/Tanrıver S.** s. 191; **Kılıçoğlu A.**, s. 288-289; **Onur İ.**, s. 444; **Kabatepe T.**, s. 98.

Yargıtay'a tetkik hâkimi veya üye olarak seçilecek kişinin, aile mahkemeleri, asliye ticaret mahkemeleri, kadastro mahkemeleri gibi özel mahkemelerde görev yapmış olması durumunda, ilgili uyuşmazlığa bakan dairede görevlendirilmesi sayısız fayda sağlayacaktır.

Yargıtay kararlarının düzenli bir şekilde yayımlanması ve bunun hâkimler ve avukatlar tarafından kolay ulaşılabilir hale getirilmesi hatalı karar verilmesini veya gereksiz yere kanun yoluna başvurulmasının önüne geçecektir¹¹⁹. Kanun yolunda geçen uzun süre göz önüne alındığında, bu kararların yayımlanması makul sürede yargılanma hakkı ihlallerini azaltacaktır¹²⁰. Bu gecikme sebebini ortadan kaldırmasının yanında başka faydaları da bulunan Yargıtay kararlarının yayımlanması meselesi 4949 sayılı Kanun ile İcra ve İflâs Kanunu'nun 14. maddesine eklenen fıkra ile düzenleme altına alınmıştır. Bu düzenlemeye göre Yargıtay'ın icra ve iflâs işlerine dair kararlarının tümünün düzenli olarak yayımlanması öngörülmüş, bu işlemin esasları ise çıkarılacak bir yönetmeliğe bırakılmıştır. Bu yönetmelik 12.4.2014 tarihli 28970 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir¹²¹.

Yargı kararlarının ve hukuk kurallarının bilinmemesi, uygulanmamasına çarpıcı bir örnek kiralanan taşınmazların tahliyesine ilişkin İcra ve İflâs Kanunu'nun 275. maddesinin uygulanmasına ilişkindir. İtirazın kaldırılması kararı verilebilmesi için alacaklının belirli belgelere dayanması gerekmektedir. Bu belgelere dayanmayan alacaklının itirazın kaldırılması talebinin reddi gerekirken (m. 275/3), hâlâ ilk derece mahkemelerinde görevsizlik veya talebin kabulüne karar verilmesi ve yapılan temyiz başvuruları sonucunda bu kararların bozulması istikrar kazanmış durumdadır¹²². Kanun hükmünün yanında bu konuya ilişkin 1957 tarihli İçtihadı Birleştirme Kararı¹²³ da bulunmakta ancak ilk derece mahkemelerinden hâlâ bu tarz kararlar çıkmaktadır¹²⁴.

---

¹¹⁹ **Üstündağ S.**, (Çözüm Yolları), s. 286-287; **Pekcanitez H.**, (Yargı Reformu), s. 109; **Öztek S.**, s. 497-498, (Aksaklıklar - Çözüm Önerileri); **Tanrıver S.**, s. 212; **Özekes M.**, (İstinaf Sistemi), s. 148-149.

¹²⁰ **Kuru B.**, s. 124; **Kuru B.**, (Sebepler), s. 103; **Öztek S.**, s. 308; **Pekcanitez H./ Atalay O/ Sungurtekin- Özkan M./ Özekes M.**, s. 99; **Kabatepe T.**, s. 99.

¹²¹ "Yargıtaydan Verilen İcra ve İflas İşlerine Ait Kararların Yayımlanmasına Dair Yönetmelik"

¹²² 6. HD, 21.10.2013, 11198/13966; 6. HD, 27.6.2013, 8268/11198; 6. HD, 13.6.2013, 8842/10390, (www.kazanci.com).

¹²³ İBK, 4.12.1957, 11/26, (www.kazanci.com).

¹²⁴ Benzer bir durum için bkz. **Domanıç H.**, s. 451.

Bu başlık altında incelenen nedenlerin ortak özelliği yargı görevlileriyle hâkimlerin davranışları ve devletin bu konuda ve yargı organizasyonu konusundaki çalışmalarının yetersiz oluşudur¹²⁵.

D. Yargı Dışı Unsurlardan Kaynaklanan Sebepler

Makul sürenin aşılmasının nedenlerinden bazıları yargılama faaliyeti içerisinde doğrudan rol almasa da yaşanan gecikmelerde etkin bir rol oynamaktadır. Bazı gecikme sebepleri ise kısmen de olsa yargılama faaliyetinde yer almalarına rağmen bu başlık altında incelenecektir.

Yargılama faaliyetinin uzamasının önemli sebeplerinden biri tebligattır¹²⁶. Tebligat, yargılama faaliyetinde, ilgili kişilerin yargılama ile ilgili bilgi almaları, yapılan işlemlerden haberdar olmaları, yargısal sürelerin başlaması ve hakların kullanımı bakımından önem taşımaktadır¹²⁷. Tebligat, hem hukukî dinlenme hakkı ile ilişkisi hem de makul sürede yargılanma hakkına etkisi bakımından önemlidir. Dolayısıyla adil yargılanma hakkının ihlâl edilmemesi için tebligat, önemli bir unsurdur.

Normal yollarla yapılan tebligatta genel olarak, tebliğ edilmek istenen bilgi posta vasıtasıyla ilgiliye gönderilmekte, tebligatın yapılması veya yapılamaması halinde bu durumu tespit eden bilgi tebligatın çıktığı makama geri gönderilmektedir. En basit haliyle bile tebliğ işlemleri yargılama faaliyeti içerisinde uzun zaman almaktadır. Tebligatın yol açtığı gecikme mahkemeden kaynaklanmamakta, ancak bu gecikmenin sonuçlarına mahkeme de katlanmaktadır. Tebligattan kaynaklanan gecikmeler her ne kadar mahkemenin iradesi dışında gelişse de, tebligat devletin sorumluluğunda olduğundan makul sürede yargılanma hakkı ihlâllerinde göz önünde bulundurulmaktadır.

Tebligat, kural olarak Posta ve Telgraf İşletmesi tarafından, 7201 sayılı Tebligat Kanunu hükümlerine göre yapılmaktadır. Tebligatın gecikmesine Posta ve Telgraf İşletmesi personelinin nitelik ve nicelik bakımından eksiklikleri neden

---

¹²⁵ Kaşıkçı M., s. 675.

¹²⁶ Kuru B., s. 135; Pekcanitez H./ Atalay O./ Özkes M., s. 279; Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E., s. 732; Özkes M., (Yargının Sorunları), s. 240; Tanrıver S., s. 212; Yayla Y., s. 127; Koca G., s. 2987; Koca G., (Çözümler), s. 71; Kabatepe T., s. 94-96; Aktepe Artık S., s. 289,297; Aysoy N. A., s. 307.

¹²⁷ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özkes M., s. 279.

olabileceği gibi, ilgili kişilerin başvurduğu usûlî hileler ile teknik altyapı eksiklikleri de neden olabilir.

Tebliğattan kaynaklanan gecikmeleri önlemek adına Tebliğat Kanunu'nda 6099 sayılı Kanun¹²⁸ ile yapılan değişiklikler ile elektronik yolla tebliğat yapılması mümkün kılınmıştır. Elektronik yolla yapılan tebliğat, anonim, limited ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerde zorunlu iken, kendisine tebliğat yapılacak diğer ilgililer bakımından ihtiyaridir¹²⁹. Ayrıca adres kayıt sisteminde yer alan adrese tebliğat yapılabilmenin düzenlenmiş olması, adresin tespit edilememesi sebebiyle geciken tebliğ sürelerini kısaltacak, bu da toplam yargılama süresinde azalmaya imkân sağlayacaktır. Bu sebeple, elektronik tebliğat, tebliğatta yaşanan gecikmeleri dar bir kapsamda da olsa azaltabilecektir. Bu açıdan teknolojik gelişmelerin sürekli olarak yargıya adapte edilmesi yargılama süresinin kısalmasına yardımcı olacaktır¹³⁰.

Yargılamanın gecikmesinin önemli nedenlerinden biri de başka yerden getirilecek belgelerdir¹³¹. Özellikle resmi kurumlardan beklenen bilgi ve belgelerin geç gelmesi, yargılamanın ilerlemesinin bu bilgi ve belgelere bağlı olması nedeniyle önem arz etmektedir. Beklenen bu belgelere resmi kurumların gerekli özeni göstermemesi, yürütmenin bu konuda bir önlem almaması duruşmaların ertelenmesine dolayısıyla yargılamanın gecikmesine neden olmaktadır¹³².

Yargının iş yükünü artıran sebeplerden bir tanesi açılan dava sayısının giderek artmasıdır¹³³. Açılan dava sayısı 2013-2014 yılları arasında 1.844.691'den 2.024.456'ya çıkarak % 9,7'lik bir artış göstermiştir¹³⁴. Bir önceki yıldan devreden 1.165.621 dosya ile yüksek mahkemeden bozularak gelen 103.013 dosyanın da eklenmesiyle birlikte sadece adli yargıda 2014 yılı için 3.293.090 dosya

---

¹²⁸ Söz konusu Kanun 11.01.2011 tarihinde kabul edilip, 19.01.2011 tarihli 27820 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

¹²⁹ **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özkes M.**, s. 282.

¹³⁰ **Onur İ.**, s. 443.

¹³¹ **Yılmaz E.**, (Yapılması Gerekenler), s. 69; **Koca G.**, (Çözümler), s. 72; **Çuhacı Ş.**, s. 26; **Köseoğlu H.**, s.843.

¹³² **Kuru B.**, s. 136; **Özkes M.**, (Yargının Sorunları), s. 240; **Koca G.**, (Çözümler), s. 72; **Çuhacı Ş.**, s. 26; **Köseoğlu H.**, s.843.

¹³³ **Pekcanitez H.**, (Yargı Reformu), s. 108; **Rechberger W. H.**, (Çev. **Yıldırım M. K.**), s. 2.; **Kılıçoğlu A.**, s. 291; **Öztek S.**, s. 495, (Aksaklıklar - Çözüm Önerileri); **Tanrıver S.**, s. 201; **Kabatepe T.**, s. 103; **Onur İ.**, s. 443; **Şanlı C.**, s. 461; **Erdinç T.**, s. 466; **Yayla Y.**, s. 127; **Koca G.**, (Çözümler), s. 72; **Aktepe Artık S.**, s. 289; **Atalay Ö.**, s. 3; **Kaşıkcı M.**, s. 665-666; **Güralp A. G.**, s. 360.

¹³⁴ http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2014/140.pdf (erişim tarihi: 24.6.2015).

mevcuttur¹³⁵. Bu dosyaların 1/3'ten fazlası (1.236.034) ise maalesef 2015 yılında devretmiştir.

Dava sayısının artmasında çok çeşitli nedenler boy gösterebilir. Bu sebepler ekonomik, sosyolojik veya psikolojik olabilir¹³⁶. Ancak neden ne olursa olsun halkın çok sık ve her şeye dava açması yargının iş yükünü attıracaktır. Bu da dolaylı olarak yargılamaların gecikmesine sebebiyet verecektir. Dava sayılarındaki artış nedenleri üzerine yapılacak bilimsel çalışmalar ile uyuşmazlığın doğmadan engellenmesi mümkün olabilir¹³⁷.

E. Hukukî Düzenlemelerden Kaynaklanan Sebepler

Yargılamanın makul süreyi aşması durumu bazen hukukî düzenlemelerin kendisinden kaynaklanabilmektedir¹³⁸. Hukuk alanlarının birbiri ile olan bağlantısı göz önünde bulundurulmadan yapılan hukukî düzenlemeler, yargılamanın gecikmesine veya adaletin sağlanamamasına neden olabilmektedir. Usûl hukuku göz önünde bulundurulmadan yapılan maddi hukuka ilişkin düzenlemeler, yargılama sırasında aksaklıklara neden olabilmektedir.

Hukukî düzenlemelerin varlığı yargılamayı geciktirebildiği gibi ihtiyaç duyulan bir düzenlemenin yokluğu da yargılamayı geciktirebilmektedir. Bunun en iyi örneği avukatla temsil zorunluluğunun bulunmamasıdır. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 71. maddesi, dava ehliyeti bulunan herkesin davasını kendisinin veya tayin ettiği vekilinin açabileceği ve takip edebileceğini düzenlemiştir¹³⁹. Hukukî bilgisi bulunmayan vatandaşın davasını kendisinin açması ve takip etmesi yapılacak usûli işlemlerin aksamasına neden olabilir. Avukatla temsil zorunluluğunun amaçlarından biri de yargılamanın hızlandırılmasıdır¹⁴⁰. Avukatla temsil zorunluluğunun bir diğer amacı aynı zamanda faydası, gereksiz yere dava açılmasını önlemektir¹⁴¹. Gereksiz yere açılan davaların sayısı hem ilk derece mahkemelerinin

¹³⁵ http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2014/133.pdf (erişim tarihi: 24.6.2015).

¹³⁶ **Kuru B.**, s. 126-131; **Pekantez H.**, (Yargı Reformu), s. 108; **Konuralp H.**, (Çözüm Arayışları), s. 65; **Özekes M.**, (Yargının Sorunları), s. 235-236; **Kabatepe T.**, s. 104.

¹³⁷ **Onur İ.**, s. 443; **Batırel Ö. F.**, s. 448; **Şanlı C.**, s. 461, yazarın da belirttiği gibi bu tarz çalışmalar sosyologlar ve hukuk sosyologlarınca yapılmalıdır.

¹³⁸ **Yılmaz E.**, (Yapılması Gerekenler), s. 73; **İbrahimhakkıoğlu U.**, s. 121.

¹³⁹ Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nda bazı davalar bakımından avukatla temsil zorunluluğu getirilmişken, bu hüküm Tasarının TBMM'ne gönderilen metinden çıkarılmıştır. **Yılmaz E.**, (Şerh), s. 635.

¹⁴⁰ **Akkan M.**, s. 108; **Atalay O.**, s. 98.

¹⁴¹ **Akkan M.**, s. 111 vd; **Tanrıver S.**, s. 216.

hem de kanun yolu mahkemelerinin iş yükünü artıracaktır. İş yükünün fazlalığı, yargılamada makul sürenin aşılmasına doğrudan etki ettiğinden, avukatla temsil zorunluluğunun bir an önce düzenlenmesinde fayda vardır. Uyuşmazlık çıkması halinde taraf sayısının veya dava sayısının çok olacağı hukukî işlemler yapılırken avukat bulundurma zorunluluğunun da kanunda düzenlenmesi yargının dosya yükünün azalmasına fayda sağlayacaktır¹⁴².

Sosyal ve ticari hayatın karmaşıklaşmasıyla birlikte hukukî ilişkiler de daha girift bir hal almaktadır. Hukuk disiplinleri arasındaki bağlantı artmakta ve daha da sıklaşmaktadır. Kanun koyucu bu değişime ve gelişime ayak uydurabilmek için hukukî düzenlemelerini gözden geçirip tekrar düzenlemektedir. Bu değişiklikler yapılırken göz ardı edilen birçok unsur, hukukî düzenlemeleri karışık ve anlaşılmasız bir hale getirmektedir. Karmaşık ve anlaşılmasız hukukî düzenlemeler, uyuşmazlığı çözmekle yükümlü olan mahkemelerin işleyişini yavaşlatacak, yargılamanın gecikmesine sebebiyet verecektir¹⁴³. Hayatın genel anlamda değişmesiyle birlikte bu hayatı düzenleyen kuralların değişime ayak uydurması bir zorunluluktur. Hukuk kurallarının değişimi ise her zaman hayattaki değişime yetişememesi nedeniyle ortaya çıkan sorunlar ve şikâyetler üzerine geç kalınarak yenilenmektedir¹⁴⁴. Kanunlaştırma faaliyeti bakımından yapılması gereken hayattaki bu değişimi güncel olarak takip edip çıkması muhtemel sorunlara hazırlıklı olmak ve kuralları hızlı ve doğru bir şekilde yenilemektir¹⁴⁵.

Hukukî düzenlemelerin yasa yapma tekniğine uyulmadan yapılması, çok sık ve torba kanunlarla yapılan sistemle uyumsuz değişiklikler¹⁴⁶, yeni getirilen hükümlerin uygulaması analiz edilmeden yapılan değişiklikler ile oluşan karışıklıklar da yargılamanın gecikmesine neden olmaktadır.

Niteliği gereği mahkemede görülmesinde zorunluluk bulunmayan uyuşmazlıklar mevcut veya kurulacak kurul, komisyon, heyet veya meslek

---

¹⁴² Kılıçoğlu A., s. 292; Yayla Y., s. 127.

¹⁴³ Pekcanitez H., (Yargı Reformu), s. 109; Rechberger W. H., s. 2; Kılıçoğlu A., s. 290; Özbek M. S., s. 215; Batrel Ö. F., s. 449; Avusturya'da da karmaşık hukuk kuralları yargılamayı geciktiren bir sebep olarak görülmektedir, Güralp A. G., s. 48.

¹⁴⁴ Konuralp H., (Sorunlar), s. 538.

¹⁴⁵ Konuralp H., (Çözüm Arayışları), s. 66-67; Konuralp H., (Sorunlar), s. 538.

¹⁴⁶ Sistemle uyumlu olmayan değişiklikler, Zürih Kanton'u yasalarında probleme neden olmuştur, Güralp A. G., s. 69.

odalarınca çözümlenebilir¹⁴⁷. Dava enflasyonuna neden olan küçük çaplı bu uyuşmazlıkların, yargı dışı alternatif uyuşmazlık çözümleriyle çözümlenmesi faydalı olabilir¹⁴⁸. Alternatif uyuşmazlık çözümünün yanında bu tarz küçük çaplı uyuşmazlıklar için "küçük talepler yargılaması"nın düzenlenerek basit, çabuk ve ucuz bir şekilde bu uyuşmazlıkların sonuçlandırılması sağlanabilir¹⁴⁹. Bu tarz bir çözüm yargının iş yükünü azaltacak, kaynakların daha verimli kullanılmasına neden olacaktır. Birçok ülkenin yargılamanın gecikmesini önlemek için küçük talepler yargılamasını uyguladığı veya bu konuda çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir¹⁵⁰.

Ş2. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ VE ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI BAKIMINDAN MAKUL SÜRE

I. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ BAKIMINDAN MAKUL SÜRE

A. Genel Olarak

Yargılama sürelerinin gereğinden fazla uzun olması ülkemizde olduğu gibi dünyanın her yerinde yargının önemli sorunlarından biridir. Bu sorun daha çok, özgürlüğü kısıtlayıcı niteliğinden dolayı ceza yargılamalarında ön plana çıkmaktayken, giderek medenî yargılama alanında da hak ettiği ilgiyi görmeye başlamıştır. İç hukuk yollarında bu soruna çözüm üretemeyen veya ürettiği çözümler yetersiz kalan ülkeler aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvurular sonucunda hatırı sayılır miktarda mahkûmiyet kararı çıkmıştır. Makul süreye ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce oluşturulan içtihat hukuku o kadar genişlemiştir ki bunları bir arada incelemek neredeyse imkânsız hale gelmiştir¹⁵¹.

Makul sürede yargılanma hakkı düzenlenirken sadece iki alanı kapsayacağı öngörülmüştür. Bunlar; "her türlü cezaî yargılama" ile "medenî hak ve

¹⁴⁷ **Yılmaz E.**, (Yapılması Gerekenler), s. 66; **Tanrıver S.**, s. 217 vd; **Kılıçoğlu A.**, s. 290; **Kabatepe T.**, s. 105; **Kaşıkcı M.**, s. 667.

¹⁴⁸ **Tanrıver S.**, s. 220; **Öztek S.**, s. 495; **Güralp A. G.**, s. 31-32; Hollanda'da yargının iş yükünün azaltılması amacıyla çeşitli alternatif çözüm yolları geliştirilerek, mahkemelere yapılan aşırı başvuruların önüne geçilmeye çalışılmıştır, **Güralp A. G.**, s. 87 vd.

¹⁴⁹ **Konuralp H.**, (Sorunlar), s. 539; **Güralp A. G.**, s. 46-47, 417.

¹⁵⁰ **Pekcanitez H.**, (Yargının Hızlandırılması), s. 53 vd; **Güralp A. G.**, s. 182.

¹⁵¹ **Edel F.**, s. 7.

yükümlülükler” dir. Ancak zamanla Mahkeme, bu hakkın uygulamasını belirli bazı istisnalar dışında hür türlü yargılama faaliyetini kapsayacak şekilde genişletmiştir¹⁵². Bu kapsam “hukuk davası” (civil case) kavramı geniş yorumlanarak oluşmuştur. Bu kapsama medenî hak ve yükümlülüklerle ilişkin bütün yargılamalar ile Kıta Avrupası hukukuna göre özel hukuk olarak tanımlanan -dosyanın hukuk, ceza veya idarî olarak tanımlanmasına veya yargılamanın hukuk, ceza, idare mahkemeleri ile anayasa mahkemesi, idarî organlar veya özel heyetlerce yapılmasına bağlı olmaksızın- her şey girmektedir¹⁵³.

Uyuşmazlık konusunun parasal nitelik taşıması durumunda iç hukukta kamu hukuku alanına girse bile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi kapsamında değerlendirilmektedir. Mülkiyet hakkına müdahale eden ve tarafların idare ile özel hukuk kişisinden oluştuğu yargılamalar 6. madde kapsamında “medenî hak ve yükümlülük” olarak kabul edilmekte ve makul sürede yargılanma hakkı açısından Mahkemece incelenmektedir¹⁵⁴. Örneğin, kamulaştırma¹⁵⁵, önalım¹⁵⁶, imar izni¹⁵⁷, arazi toplulaştırılması¹⁵⁸, çevre koruma¹⁵⁹ gibi dosyalar 6. madde kapsamında değerlendirilmektedir. Adli yargıda görülen, yol kazaları¹⁶⁰, hakaret¹⁶¹, ihraç¹⁶² veya genellikle idare mahkemelerinde görülen devletin eylemlerinden doğan zararların¹⁶³ tazminine ilişkin davalar da medenî hak ve yükümlülükler kapsamında 6. maddenin uygulamasına dahildir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6. madde kapsamında değerlendirilmeyen yargılamalar ise şunlardır: Yasama yetkisinin kullanıldığı yargılamalar, siyasi hak ve yükümlülükler, cezai olmayan vergi uyuşmazlıkları, göçmenliğe ilişkin

---

¹⁵² **Edel F.**, s. 7; **Aktepe Artık S.**, s. 52 vd.

¹⁵³ **Edel F.**, s. 8; **Aktepe Artık S.**, s. 52 vd; **Erdoğan G.**, s. 46 vd.

¹⁵⁴ **Edel F.**, s. 8-10; **Aliefendioğlu Y.**, s. 361; **Turan H.**, s. 675-676.

¹⁵⁵ Aldo ve Jean-Baptiste Zanatta - Fransa, 28.3.2000, **Edel F.**, s. 8.

¹⁵⁶ Hentrich - Fransa, 22.9.1994, **Edel F.**, s. 8.

¹⁵⁷ Allan Jacobson - İsveç, 25.10.1989; Skärby - İsveç, 28.6.1990, **Edel F.**, s. 8-9.

¹⁵⁸ Poiss - Avusturya, 23.4.1987, **Edel F.**, s. 9.

¹⁵⁹ Zander - İsveç, 25.11.1993, **Edel F.**, s. 9.

¹⁶⁰ Guincho - Portekiz, 10.7.1984, **Edel F.**, s. 9.

¹⁶¹ Moreira de Azevedo - Portekiz, 23.10.1990, **Edel F.**, s. 9.

¹⁶² Buchholz - Federal Almanya Cumhuriyeti, 6.5.1981, **Edel F.**, s. 9.

¹⁶³ H. - Fransa, 24.10.1989, **Edel F.**, s. 9.

uyuşmazlıklar, parasal yönü bulunsa bile siyasi-politik uyuşmazlıklar, kamu tarafından verilen yetkinin kullanıldığı kamu görevlilerine ilişkin uyuşmazlıklar¹⁶⁴.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kendisine yapılan başvuruları makul sürede yargılanma hakkı bakımından değerlendirirken, bu değerlendirmeye esas alınacak standart bir makul sürenin belirlenmesinin imkânsız olması nedeniyle her somut olayın özelliğine göre bir sonuca varmaktadır¹⁶⁵. Mahkeme makul sürenin ne olduğuna veya ne olmadığına ilişkin de bir belirlemede bulunmuş değildir¹⁶⁶. Ancak mahkemenin sürekli olarak vurguladığı şey, üye devletlerin yargılamanın makul sürede yapılmasını sağlayacak şekilde hukuk sistemini düzenlemesi gerektiğidir¹⁶⁷. Burada da Mahkeme bu düzenlemenin nasıl yapılacağı konusunda bir kriter koymamakta, bu işi üye devletin takdirine bırakmaktadır. Mahkemenin bu tutumu, her ülkenin sorunlarının, yargılama kültürünün, hukuk sisteminin kendine özgü dinamikler içermesinden kaynaklanmaktadır. Üye devletlerin sözleşmenin gereklerini yerine getirip getirmediği ise Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu tarafından dolaylı olarak, vermiş olduğu kararlara uyulup uyulmamasının izlenmesi yoluyla kontrol edilmektedir¹⁶⁸.

Yargılamanın makul sürede yapılıp yapılmadığı incelenirken Mahkeme, bu konuda başvuranın şikâyetinin kapsamına bakmaktadır. Başvuran sadece yargılamanın bir aşamasını belirterek makul süre şikâyetinde bulunmuşsa mahkeme sadece bu aşamayla sınırlı olarak inceleme yapmaktadır¹⁶⁹.

Mahkeme'ye göre özel hukuka ilişkin uyuşmazlıklarda makul sürenin başlangıcı kural olarak uyuşmazlığın yargı otoritelerinin önüne getirilmesiyle başlar. Bununla birlikte Mahkeme makul süreye ilişkin şikâyetleri yargılama daha önce başlamış olsa bile üye devletin Sözleşme'yi kabul tarihinden itibaren değerlendirmektedir¹⁷⁰. Mahkeme'nin bu kuralı da mutlak olmayıp yargılamayı bir

---

¹⁶⁴ Ferrazzini - İtalya, 12.7.2001; Vidacar S.A. ve Opergrup S.L. - İspanya, 20.4.1999; Maaouia - Fransa, 5.10.2000; Pierre-Bloch - Fransa, 21.10.1997; Pitkevich - Rusya, 8.2.2001, **Edel F.**, s. 10-11.

¹⁶⁵ **Gözübüyük Ş./ Gölcüklü F.**, s. 285; Buchholz - Almanya, 06.05.1981, §49, karar için bkz., **Doğru O.**, s. 412; **Başar M. O.**, s. 931-932; **Turan H.**, s. 685; **Aktepe Artık S.**, s. 261.

¹⁶⁶ **Edel F.**, s. 14.

¹⁶⁷ **Edel F.**, s. 14.

¹⁶⁸ **Edel F.**, s. 15.

¹⁶⁹ Portington- Yunanistan, 23 Eylül 1998 tarihli kararında Mahkeme, başvuran sadece kanun yolunda geçen süreden şikâyet ettiği için sadece bu aşamanın değerlendirildiğini kararında belirtmiştir. **Edel F.**, s. 17, dn. 61.

¹⁷⁰ **Edel F.**, s. 17; **Başar M. O.**, s. 933.

bütün olarak değerlendirip Sözleşme'nin kabulünden önce geçen süreyi de değerlendirdiği kararları mevcuttur¹⁷¹.

Uyuşmazlığın getirildiği yargı otoritesi genellikle ilk derece mahkemeleri olacaktır; Ancak istinaf ve temyiz mahkemeleri ile Anayasa Mahkemesi gibi mahkemelerin ilk derece mahkemesi olarak baktığı uyuşmazlıklarda makul sürenin başlangıcı uyuşmazlığın bu mahkemelere getirildiği tarihtir.

Yargılamanın başladığı tarih ülkelere göre çeşitlilik gösterdiğinden Mahkeme burada iç hukuka göre hareket etmektedir. Örneğin Fransa'da dilekçenin davalıya tebliğinden itibaren dava açılmış sayıldığı için makul sürenin hesaplanması da tebliğden itibaren başlayacaktır¹⁷². Dava dışında yargılamalar bakımından da sürenin başlangıcı çeşitlilik göstermektedir. Ödeme emrinin tebliği, kamulaştırma tarihi, geçici hukukî korunma talebinde bulunma, başvuranın borçlu olduğu durumda ödeme emrine karşı koyulması gibi durumlar makul sürenin başlangıcı olarak hesaplanmaktadır¹⁷³. Mahkeme, yargılamanın başlangıcını teknik anlamda değerlendirmemek gerektiğini, bu kavramın geniş yorumlanması gerektiğini belirtmektedir¹⁷⁴.

Dava açılmadan önce idareye başvurma zorunluluğu veya gerekliliği mevcutsa makul sürenin başlangıcı idareye yapılan bu başvuru tarihidir. Ancak idareye yapılan barışçıl çözüm teklifleri - sulh teklifi gibi - bu kapsamda makul sürenin başlangıcına dahil edilmemektedir¹⁷⁵.

---

¹⁷¹ Neves e Silva - Portekiz, 27.4.1989; Moreira de Azevedo - Portekiz, 23.10.1990; Silva Pontes - Portekiz, 23.3.1994; Proszak - Polonya, 16.12.1997; Styranowski - Polonya, 30.10.1998; Sobczyk - Polonya, 26.10.2000; Wasilewski - Polonya, 21.12.2000; Pretto ve Diğerleri - İtalya, 8.12.1983; Brigandì - İtalya, 19.2.1991; Philis - Yunanistan, 27.8.1991; Pandolfelli ve Palumbo - İtalya, 27.2.1992; Billi - İtalya, 26.2.1993; Unión Alimentaria Sanders S.A. - İspanya, 7.7.1989; Stran Greek Refineries ve Stratis Andreadis - Yunanistan, 9.12.1994; Yağcı ve Sargın - Türkiye, 8.6.1995; Mansur - Türkiye, 8.6.1995, **Edel F.**, s. 18, dn. 63; **Başar M. O.**, s. 933.

¹⁷² **Edel F.**, s. 19-20.

¹⁷³ Pugliese - İtalya, 24.5.1991; Tumminelli - İtalya, 27.2.1992; Raimondo - İtalya, 22.2.1994; Casciaroli - İtalya, 27.2.1992; Tomasi - Fransa, 27.8.1992; Acquaviva - Fransa, 21.11.1995; Cesarini - İtalya, 12.10.1992; Barbagallo - İtalya, 27.2.1992; Varipati - Yunanistan, 26.10.1999; Capuano - İtalya, 25.6.1987, **Edel F.**, s. 20, dn. 72-78.

¹⁷⁴ **Edel F.**, s. 20, Golder - Birleşik Krallık, 21 Şubat 1975, §32.

¹⁷⁵ X. - Fransa 31.3.1992; Vallée - Fransa 26.4.1994; Karakaya - Fransa, 26.8.1994; Mocie - Fransa, 8.4.2003; Allenet de Ribemont - Fransa, 10.2.1995; König - federal Almanya Cumhuriyeti, 28.6.1978; Olsson - Sweden, 27.11.1992; Erkner ve Hofauer - Avusturya, 23.4.1987; Wiesinger - Avusturya, 30.10.1991; Schouten ve Meldrum - Hollanda, 9.12.1994; Schimtová - Çek Cumhuriyeti, 22.7.2003; Jorge Nina Jorge ve diğerleri - Portekiz, 19.2.2004; Lithgow ve diğerleri - Birleşik Krallık, 8.7.1986, **Edel F.**, s. 20-21, dn. 81-89.

Makul sürenin hesaplanması bakımından sürenin sona erdiği tarih, hükmün kesinleştiği ve icra edildiği tarihtir. Burada Mahkeme ikili bir ayırım yapmaktadır. Kararın verilmesiyle icrası aynı ana denk geliyorsa süre burada sona ermekteyken, karar kesinleştikten sonra ayrıca bir icra aşaması gerçekleşiyorsa süre icranın tamamlanmasıyla sona ermektedir¹⁷⁶.

Yargılamanın ne zaman sona erdiği üye ülkelerin hukuklarına göre çeşitlilik arz etmektedir. Karar verildiği anda yargılama sona erebileceği gibi kararın taraflara tebliği veya kanun yolu mahkemesinin vermiş olduğu kararın yerel mahkemeye tebliğ edildiği ya da bu kararın yerel mahkemece taraflara tebliğ edildiği tarihler arasında çeşitlilik göstermektedir¹⁷⁷.

Üst dereceli mahkemelerin vermiş olduğu kararlar uyuşmazlığı çözücü nitelikte değilse, tavsiye niteliğinde kararlar ise burada geçen süre makul süreye dahil edilmemektedir¹⁷⁸. Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin yaptığı inceleme yargılamanın yürütüldüğü mahkemede ki sonucu etkileyecek nitelikte değilse bu süre de makul süre hesabına dahil edilmemektedir¹⁷⁹.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne makul sürenin aşıldığı iddiasıyla başvurabilmek için yargılamanın sona ermesi bir zorunluluk değildir. Mahkeme devam eden yargılamalar bakımından da kendisine yapılan başvuruları inceleyip karar vermektedir¹⁸⁰.

B. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Makul Süreye İlişkin Kriterleri

1. Genel Olarak

Makul sürenin başlangıç ve bitiş tarihleri belirlendikten sonra, bu zaman aralığı içerisinde gerçekleşen yargılamada nelerin makul olup olmadığının

---

¹⁷⁶ Kararda hükmedilen paranın tahsilinin 13 yıl sürdüğü bir başvuruda icrada geçen bu sürenin makul olmadığı yönünde Estima Jorge - Portekiz, 21 Nisan 1998, §45; **Turan H.**, s. 686.

¹⁷⁷ **Edel F.**, s. 29.

¹⁷⁸ **Edel F.**, s. 31.

¹⁷⁹ Ruiz-Mateos - İspanya, 23.6.1993; Deumeland - Federal Almanya Cumhuriyeti, 29.5.1986; Poiss - Avusturya, 23.4.1987; Wiesinger - Avusturya, 30.10.1991; Bock - Federal Almanya Cumhuriyeti, 29.3.1989; Süßmann - Almanya, 16.9.1996; Pammel - Almanya ve Probstmeier - Almanya, 1.7.1997, **Edel F.**, s. 28, dn. 145.

¹⁸⁰ Neumeister - Avusturya, 27.6.1968; Guincho - Portekiz, 10.7.1984; Erkner ve Hofauer - Avusturya, 23.4.1987; Poiss - Avusturya, 23.4.1987; Capuano - İtalya, 25.6.1987; Baraona - Portekiz, 8.7.2987; Martins Moreira - Portekiz, 26.10.1988; Unión Alimentaria Sanders S.A. - İspanya, 7.7.1989; Obermeier - Avusturya, 28.6.1990; Zanghi, Motta, Viezzer - İtalya, 19.2.1991; Wiesinger - Avusturya, 30.10.1991; Kemmache - Fransa, 27.11.1991; Nibbio - İtalya, 26.2.1992; Biondi - İtalya, 26.2.1992, **Edel F.**, s. 33, dn. 187; **Başar M. O.**, s. 933.

değerlendirilmesi gerekmektedir. Mahkeme bu konuda bir genel kural ve buna bir istisna getirmektedir. Kural, sürenin makul olup olmadığı değerlendirilirken dosyanın kendine has özelliklerinin göz önünde bulundurulmasıdır. Her dosya kendi şartları içerisinde değerlendirilip sürenin makul olup olmadığına karar verilecektir. Bu konuda bazı üye devletler itirazda bulunmuşlar ve Mahkeme'den makul süreyi detaylandırmasını talep etmişlerdir. Bu detaylandırma talebinde her dava türü ve yargılama aşaması için mahkemeden olağan bir süre belirlemesini, buna ilişkin bir kılavuz hazırlanmasını istemişlerdir. Mahkeme ise bu talebi imkânsız olduğu için reddetmiştir¹⁸¹.

Mahkeme'nin getirmiş olduğu kuralın istisnası ise makul sürenin aşılması, aleyhine başvuru devlette bir alışkanlık, süreklilik halini almışsa detaylı inceleme yapılmadan ülke aleyhine bir ön kabul oluşmasıdır. Eğer üye devlet tatmin edici açıklamalarda bulunamıyorsa o dosya bakımından neden makul sürenin aşıldığında dair, Mahkeme detaylı bir inceleme yapmadan aleyhe karar vermektedir. Mahkeme o ülke için daha önce verilmiş mahkûmiyet kararlarında bu karara neden olan durumların hâlâ mevcut olduğunu görüyorsa burada “organizasyonel bir hata” olduğunu kabul etmektedir¹⁸².

Mahkeme yapmış olduğu değerlendirmelerde, kararlarına yansıyan dört temel kriteri esas almıştır¹⁸³. Bu kriterler daha çok makul sürenin aşılmasında, devlete atfedilebilir bir kusurun bulunup bulunmadığını tespit etmeye yöneliktir. Aşağıda Mahkeme'nin kararlarından örnekler verilerek bu kriterler açıklanmaya çalışılacaktır.

2. Yargılamanın Karmaşıklığı

Yargılamanın karmaşıklığı kriterini Mahkeme üç alt başlık altında değerlendirmektedir. Bunlar; vakıaların karmaşıklığı, hukukî sorunun karmaşıklığı ve prosedürün karmaşıklığıdır.

Vakıaların karmaşıklığına, isnat edilen suçun karmaşık olması, ulusal güvenliği ilgilendiren bir konu olması, taraf ve tanık sayısının fazla olması, çok teknik bir konu olması nedeniyle bilirkişi incelemesine duyulan ihtiyaç, çok geniş

¹⁸¹ Scordino - İtalya (No.1), 29 Mart 2006, **Edel F.**, s. 35, dn. 190; **Başar M. O.**, s. 932.

¹⁸² **Edel F.**, s. 36-37.

¹⁸³ **Pekcanitez H.**, (Yargı Reformu), s. 105; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M.**, s. 383; **Başaran B.**, s.109; **Çetin İ.**, s. 92; **Aliefendioğlu Y.**, s. 360; **Turan H.**, s. 686; **Erdoğan G.**, s. 124.

arazi ve bundan etkilenecek kişi sayısının fazla olduğu arazi davaları, delillerin değerlendirilmesindeki zorluklar gibi örnekler verilmektedir¹⁸⁴.

Hukukî sorunun karmaşıklığında silahların eşitliği ilkesinin sağlanması, anayasaya uygunluk, yetki sorunları, şehir planlama hukuku veya uluslararası anlaşmaların uygulanması gibi unsurlar yer almaktadır¹⁸⁵.

Prosedürün karmaşıklığında ise hem yargılama usûlünün karmaşıklığı hem de devletçe yapılan diğer işlemlerin karmaşıklığı yer almaktadır. Örneğin, kamulaştırma usûlünün karmaşık olmasından dolayı yaşanan gecikmeleri de Mahkeme 6. madde kapsamında değerlendirmekte, yargının bundan sorumlu olmadığı yönündeki savunmaları kabul etmemektedir¹⁸⁶. Prosedürün karmaşıklığı kriteri taraf ve tanık sayısının fazla olduğu ve bunların adreslerinin tespit edilip mahkemeye davet edilip dinlenmesi gibi işlemleri, istinabe yoluyla elde edilen malzemenin asıl mahkemeye getirilip değerlendirilmesi, yabancı bir ülkeden gelen dosyanın değerlendirilmesi gibi birçok unsuru bünyesinde barındıran bir kriterdir¹⁸⁷.

Apostolidi ve Diğerleri- Türkiye kararında Mahkeme, davanın çözümünde önemli olan belgelerin eski dilde ve Arap alfabesiyle yazılmış olmasını ve bilirkişiye başvurunun zorunluluk arzetmesini, yargılamanın karmaşıklığı kriterine dahil etmekle birlikte, hükümetin, tarafın yargılamayı uzattığı iddialarını ispat edememesi ve kanun yolunda geçen süreler bakımından makul sürenin aşılmasında davanın karmaşıklığını değil, ilgili makamların tutumunu ön planda tutarak ihlâl kararı vermiştir¹⁸⁸.

¹⁸⁴ Arap Yalgın ve diğerleri - Türkiye, 25.9.2001; C.P. ve diğerleri - Fransa, 1.9.2000; Neumeister - Avusturya, 27.6.1968; Eckle - Federal Almanya Cumhuriyeti, 15.7.1982; Dobbartin - Fransa, 25.2.1993; Bejer - Polonya, 4.10.2001; Francesco Lombardo - İtalya, 26.11.1992; Scopelliti - İtalya, 23.11.1993; Vorrasi - İtalya, 27.2.1992; Olsson - İsveç, 27.11.1992; Allenet de Ribemont - Fransa, 10.2.1995, **Edel F.**, s. 40, dn. 211-219; **Başar M. O.**, s. 934; **Aliefendioğlu Y.**, s. 361; **Aktepe Artık S.**, s. 261.

¹⁸⁵ Pretto ve diğerleri - İtalya, 8.12.1983; Baraona - Portekiz, 8.7.1987; Lorenzi, Bernardini ve Gritti - İtalya, 27.2.1992; De Moor - Belçika, 23.6.1994; Giancarlo Lombardo - İtalya, 26.11.1992; Katte Klitsche de la Grange - İtalya, 27.10.1994; Schouten ve Meldrum - Hollanda, 9.12.1994; Beaumartin - Fransa, 24.1.1994, **Edel F.**, s. 33, dn. 220-225; **Başar M. O.**, s. 934.

¹⁸⁶ **Edel F.**, s. 42-43; **Başar M. O.**, s. 935.

¹⁸⁷ **Gözübüyük Ş./ Gölcüklü F.**, s. 286; H. - Birleşik Krallık, 8.7.1987; Manieri - İtalya, 27.3.1992; Monnet - Fransa, 27.10.1993; Angelucci - İtalya, 19.2.1991; Andreucci - İtalya, 27.2.1992; König - Federal Almanya Cumhuriyeti, 28.6.1978; Messina - İtalya, 26.2.1993; Van Pelt - Fransa, 23.5.2000; Lechner ve Hess - Avusturya, 23.4.1987; Diana - İtalya, 27.2.1992, **Edel F.**, s. 41-42, dn. 226-238; **Başaran B.**, s.109-110; **Kaşıkara M. S.**, s. 171.

¹⁸⁸ *Apostolidi ve Diğerleri- Türkiye*, 27.03.2007, §83-91, (Bakanlık çevirisi).

3. Başvuranın Özel Menfaati

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin makul süreye ilişkin başvuruları incelerken göz önünde bulundurduğu bir diğer kriter, başvuranın yargılamadaki menfaatinin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bu kriterde dava konusunun veya talep sonucunun niteliği gereği diğerlerine göre daha hızlı bir şekilde görülmesi ihtiyacı değerlendirilmektedir¹⁸⁹. Mahkeme bu kriteri ikiye ayırarak incelemektedir: Özel ihtimam gerektiren dosyalar ve istisnaî önem gerektiren dosyalar¹⁹⁰.

Özel önem gerektiren dosyalar genel olarak başvuranın daha güçsüz konumda bulunduğu, şahıs varlığını veya manevî tazminatı ilgilendiren dosyalardır. Örneğin; medenî hâle ve aile yaşamına ilişkin davalar¹⁹¹ (velayet¹⁹², soybağı¹⁹³, boşanma¹⁹⁴), trafik kazası mağdurlarının tazminatlarına ilişkin davalar¹⁹⁵, polis şiddetinden kaynaklanan yaralanmaların tazmini ve bunlara ilişkin yapılacak ceza yargılamaları¹⁹⁶, dava konusunun bireyin mesleki faaliyetini sürdürebilmesi için önemli olduğu davalar¹⁹⁷, emekli maaşı, malullük aylığı ve sosyal güvenliği ilgilendiren davalar¹⁹⁸.

İstisnaî önem gerektiren dosyalar ise, iki alanı kapsamaktadır: Ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin geri dönülemez biçimde etkilendiği dosyalar¹⁹⁹ ile tedavi edilemez bir hastalıktan dolayı yaşam süresi azalan kişilere ilişkin dosyalar²⁰⁰.

¹⁸⁹ Başar M. O., s. 935; Aktepe Artık S., s. 283.

¹⁹⁰ Edel F., s. 43.

¹⁹¹ Bock - Federal Almanya Cumhuriyeti, 29.3.1989; Taiuti - İtalya, Maciariello - İtalya ve Gana - İtalya, 27.2.1992, Edel F., s. 43.

¹⁹² Boca - Belçika, 15.11.2002, Edel F., s. 44; Aktepe Artık S., s. 283.

¹⁹³ Ebru ve Tayfun Engin Çolak - Türkiye, 30.5.2006; Mikulic - Hırvatistan, 7.2.2002, Edel F., s. 44.

¹⁹⁴ Berlin - Lüksemburg, 15.7.2003, Edel F., s. 45.

¹⁹⁵ Martins Moreira - Portekiz, 26.10.1988; Serrentino - İtalya 27.2.1992; Silva Pontes - Portekiz, 23.3.1994; Signe - Fransa, 14.10.2003, Edel F., s. 45.

¹⁹⁶ Caloc - Fransa, 20.7.2000; Krastanov - Bulgaristan, 30.9.2004, Edel F., s. 45.

¹⁹⁷ König - Federal Almanya Cumhuriyeti, 28.6.1978; Doustaly - Fransa, 23.4.1998; Garcia - Fransa, 26.9.2000, Edel F., s. 46.

¹⁹⁸ Nibbio - İtalya, 26.2.1992; Buchholz - Federal Almanya Cumhuriyeti, 6.5.1981; Obermeier - Avusturya, 28.6.1990; Caleffi - İtalya, 24.5.1991; Philis - Yunanistan, 27.8.1991; Nibbio, Borgese, Biondi, Monaco, Lestini - İtalya, 26.2.1992; Ruotolo - İtalya, 27.2.1992; Salesi - İtalya ve Trevisan - İtalya, 26.2.1993; Muti - İtalya, 23.3.1994; Terranova - İtalya, 4.12.1995; Wiot - Fransa, 7.1.2003; Deumeland - Federal Almanya Cumhuriyeti, 29.5.1986, Edel F., s. 46-47; Aktepe Artık S., s. 284.

¹⁹⁹ H. - Birleşik Krallık, 8.7.1987; Olsson - İsveç, 27.11.1992; Hokkanen - Finlandiya, 23.9.1994; Johansen - Norveç, 7.8.1996; Schaal - Lüksemburg, 18.2.2003; E.O. ve V.P. - Slovakya, 27.4.2004, Edel F., s. 49.

²⁰⁰ X. - Fransa, 31.3.1992; Vallée - Fransa, 26.4.1994; Karakaya - Fransa, 26.8.1994; A. ve Diğerleri - Danimarka, 8.2.1996; Kritt - Fransa, 19.3.2002; Beamer - Fransa, 8.6.2004, Edel F., s. 50; Aktepe Artık S., s. 283.

4. Tarafların Tutumu

Makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edildiği iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuran kişinin, yapılan yargılama sırasında göstermiş olduğu tavır, Mahkeme'nin göz önünde bulundurduğu kriterlerden bir tanesidir²⁰¹. Üzerine düşen usûli yükümlülükleri yerine getirmeyen veya yükümlülüklerini yerine getirirken dürüst davranmayan tarafın iyiniyetli olduğunun kabulü mümkün değildir. Birtakım usûli hilelerle yargılama faaliyetinin uzamasına sebebiyet veren tarafın, daha sonra makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edildiğini ileri sürmesi Mahkeme tarafından haklı bulunmamaktadır²⁰².

Mahkeme makul sürenin ihlâl edildiğine karar verilebilmesi için gecikmenin sadece devlete atfedilebilir olması gerektiğini belirtmekte²⁰³ ve bu yüzden önce tarafların yargılama sırasındaki tutumunu incelemektedir. Bu inceleme sırasında mahkeme iki unsuru göz önünde bulundurmaktadır: Tarafların gecikmeye neden olan davranışının objektif bir olguya dayanması ve tarafların neden olduğu gecikmenin üye devlete atfedilebilir bir yönü bulunmaması gerekir²⁰⁴.

Tarafın gecikmeye neden olan ve objektif bir olguya dayanan davranışlarına örnek olarak; yetkisiz mahkemeye yapılan başvurular²⁰⁵, erteleme ve süre uzatımı talepleri²⁰⁶, tekrar eden avukat değişiklikleri veya duruşmada çok sayıda avukatın bulunması²⁰⁷, sürekli yeni delil sunma²⁰⁸, incelenmiş ve doğru olmadığı ispatlanmış vakıaların ileri sürülmesi²⁰⁹, duruşmalara katılmama²¹⁰, tebligattan kaçınmak²¹¹,

²⁰¹ Kaşıkara M. S., s. 173; Başar M. O., s. 935; Aliefendioğlu Y., s. 361; Aktepe Artık S., s. 263-264.

²⁰² Edel F., s. 50; Başar M. O., s. 935; Aktepe Artık S., s. 264.

²⁰³ Buchholz - Federal Almanya Cumhuriyeti, 6.5.1981; Zimmermann ve Steiner - İsviçre, 13.7.1983; H. - Birleşik Krallık, 8.7.1987; Martins Moreira - Portekiz, 26.10.1988; H. - Fransa, 24.10.1989; Vernillo - Fransa, 20.2.1991; Wiesinger - Avusturya, 30.10.1991; Vendittelli - İtalya, 18.7.1994; Acquaviva - Fransa, 21.11.1995; Ciricosta ve Viola - İtalya, 4.12.1995, Edel F., s. 50.

²⁰⁴ Edel F., s. 52-57.

²⁰⁵ Beaumartin - Fransa, 24.1.1994; Allenet de Ribemont - Fransa, 10.2.1995, Edel F., s. 52.

²⁰⁶ Buchholz - Federal Almanya Cumhuriyeti, 6.5.1981; Eckle - Federal Almanya Cumhuriyeti, 15.7.1982; Pretto ve diğerleri - İtalya, 8.12.1983; Deumeland - Federal Almanya Cumhuriyeti, 29.5.1986; Hess - Avusturya, 23.4.1987; Capuano - İtalya, 25.6.1987, Edel F., s. 52.

²⁰⁷ König - Federal Almanya Cumhuriyeti, 28.6.1978; Lechner ve Hess - Avusturya, 23.4.1987; Bock - Federal Almanya Cumhuriyeti, 29.3.1989; Yağcı ve Sargın - Türkiye, 8.6.1995, Edel F., s. 52; Aktepe Artık S., s. 266,268.

²⁰⁸ Buchholz - Federal Almanya Cumhuriyeti, 6.5.1981; Capuano - İtalya, 25.6.1987, Edel F., s. 52.

²⁰⁹ Buchholz - Federal Almanya Cumhuriyeti, 6.5.1981, Edel F., s. 52.

²¹⁰ Lechner ve Hess - Avusturya, 23.4.1987; Arena, Cormio, Idrocalce S.R.L., Gana - İtalya, 27.2.1992; Acquaviva - Fransa, 21.11.1995, Edel F., s. 52.

²¹¹ Kemmache - Fransa, 27.11.1991, Edel F., s. 52.

barışçıl çözüm yollarının kötüye kullanılması²¹², çok sayıda başvuruda bulunarak hukukî bir labirent oluşturmak (hakimin reddi, dosyaların birleştirilmesi/ayrılması, dosyanın başka mahkemeye nakli, disiplin soruşturması için yapılan şikâyetler)²¹³, mevcut bütün imkânlarla gereksiz yere yapılan başvurular²¹⁴ gösterilebilir.

Tarafın neden olduğu gecikmenin devlete atfedilebilirliğinden anlaşılması gereken, tarafın gecikmeye yönelik hareketlerinin devletçe engellenme, önlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda müdahale edip etmediğidir. Örneğin; gerekçesiz erteleme ve süre uzatımı taleplerinin reddi²¹⁵, yargılamayı hızlandırıcı imkânların kullanılmaması²¹⁶, geciken bilirkişi raporlarına müdahale edilmemesi²¹⁷ olarak sayılabilir.

Medenî yargıda davanın takibi tarafları ilgilendiren bir problem ise de Mahkeme, bu durumun devletin yargılamayı makul sürede tamamlama yükümlülüğünü ortadan kaldırmadığını düşünmektedir²¹⁸. Mahkeme, başvuranın yargılamanın süratli bir şekilde bitirilmesinde elinden geleni yaptığını ispatlamasını aramaktadır²¹⁹.

Barna – Macaristan kararında, başvuran makul sürenin ihlâl edildiğini ileri sürmüştür. Hükümet, Medenî Usûl Kanunu'nun 114/A ve 114/B maddelerinde, yargılama sırasındaki faaliyetsizlik dönemlerinin şikâyet yoluyla bölge mahkemesinde incelenmesi ve bir çözüm üretilmesi prosedürünün varlığına dikkat çekmiştir. Ayrıca hükümet, başvuranın bu yolu kullanmayarak yargılama süresinin uzamasında başvuranın tutumunun dikkate alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak Mahkeme, başvuranın bu hükümleri işletmemesinin makul sürede yargılama

²¹² Trevisan - İtalya, 26.2.1993, **Edel F.**, s. 53.

²¹³ Ringeisen - Avusturya, 16.7.1971; König - Federal Almanya Cumhuriyeti, 28.6.1978; Eckle - Federal Almanya Cumhuriyeti, 15.7.1982; Deumeland - Federal Almanya Cumhuriyeti, 29.5.1986; Lechner ve Hess - Avusturya, 23.4.1987; Baraona - Portekiz, 8.7.1987; Bock - Federal Almanya Cumhuriyeti, 29.3.1989; Yağcı ve Sargın - Türkiye, 8.6.1995, **Edel F.**, s. 53.

²¹⁴ Eckle - Federal Almanya Cumhuriyeti, 15.7.1982; Corigliano - İtalya, 10.12.1982; Pretto ve Diğerleri- İtalya, 8.12.1983; Deumeland - Federal Almanya Cumhuriyeti, 29.5.1986; Erkner ve Hofauer - Avusturya ile Poiss - Avusturya, 23.4.1987; Tomasi - Fransa, 27.8.1992; Cesarini - İtalya, 12.10.1992, **Edel F.**, s. 54.

²¹⁵ Buchholz - Federal Almanya Cumhuriyeti, 6.5.1981; Baraona - Portekiz, 8.7.1987, **Edel F.**, s. 56.

²¹⁶ X. - Fransa 31.3.1992; Vallée - Fransa, 26.4.1994; Karakaya - Fransa, 26.8.1994; Allenet de Ribemont - Fransa, 10.2.1995, **Edel F.**, s. 56.

²¹⁷ Capuano - İtalya, 25.6.1987, **Edel F.**, s. 56.

²¹⁸ **Gözübüyük Ş./ Gölcüklü F.**, s. 286; **Pekcanitez H.**, (Yargı Reformu), s. 105; **Aktepe Artık S.**, s. 269.

²¹⁹ Preto at autres- İtalya, 08.12.1983, §33, Martins Moreira- Portekiz, 26.10.1988, §46, Monet- Fransa, 27.10.1993, §27-30, **Gözübüyük Ş./ Gölcüklü F.**, s. 286.

yapma yükümlülüğünü ortadan kaldırmadığını, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin ihlâl edildiği sonucuna varmıştır. Yargılamanın hızlandırılmasını sağlayan hükümlerin böyle bir imkân sağladığını ancak garantilemediğini, gerçekten yargılama süresi üzerinde bir etki etmesi durumunda dikkate alınacağını vurgulamıştır²²⁰. Başvuranın söz konusu hükümleri uygulamaması konusunda ihmali mevcutsa bu durumda, başvuranın da sorumluluğunun bulunduğu kabul edilmelidir. Mahkemenin, tek sorumluluğun devlette olduğu yönündeki görüşüne katılmamaktayız.

5. İlgili Makamların Tutumu

Mahkeme, makul sürede yargılanma hakkı ihlallerini değerlendirirken gecikmenin, devletin idarî ve adli organlarından kaynaklanıp kaynaklanmadığını da göz önünde bulundurmaktadır²²¹. Yargılama faaliyetini tekelinde bulduran devlet, bu faaliyetin aksamadan yerine getirilmesinden sorumludur.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, makul sürenin aşılmasında devletin, kusur veya ihmali olduğunu tespit ederse, bu durumdan devleti sorumlu tutmaktadır²²². Yargılama organları makul sürenin aşılmaması için gerekli çabayı gösterebilirler de, bu organlardan kaynaklanmayan ancak devletin sorumluluğunda bulunan, iş yükü, ekonomik kriz, iç karışıklıklar, hâkim açığı gibi nedenlerden ve de yargı organları dışında yargılamaya dahil olan kurumlar, yasama ve yürütmenin etkilerinden kaynaklanan gecikmelerden de devleti sorumlu tutmaktadır²²³.

Ebru ve Tayfun Engin Çolak – Türkiye kararında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuran taraf davacıdır. Hükümet ise davalının yaklaşık 3 yıl boyunca soybağı tespiti için yapılacak incelemeye katılmamasını sebep olarak göstermiştir. Davalının inceleme için hazır bulunmasında sorumluluğun devlette olduğu belirtilerek makul sürenin aşıldığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca Mahkeme, aynı anda yapılabilecek usûl işlemlerinin birbirinin ardı sıra yapılmasını da ilgili makamların kusuru olarak kabul etmiştir²²⁴.

²²⁰ Barna – Macaristan, 25.03.2014, § 9- 15.

²²¹ **Başaran B.**, s.111; **Başar M. O.**, s. 936; **Aliefendioğlu Y.**, s. 361; **Aktepe Artık S.**, s. 269 vd.

²²² B.- Avusturya, 28.03.1990, §54, H.- Fransa, 24.10.1989, §54, Monet- Fransa, 27.10.1993, §32-34, kararlar için bkz., **Gözübüyük Ş./ Gölcüklü F.**, s. 287; **Pekantez H.**, (Yargı Reformu), s. 105.

²²³ Zimmerman, Steiner- İsviçre, 13.07.1983, §24, Martins Moreira- Portekiz, 26.10.1988, §52, kararlar için bkz., **Gözübüyük Ş./ Gölcüklü F.**, s. 287; **Edel F.**, s. 58-66; **Aktepe Artık S.**, s. 271.

²²⁴ Ebru ve Tayfun Engin Çolak – Türkiye, 30.05.2006, s. 4-5, (Bakanlık çevirisi).

C. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13. Maddesi Kapsamında Etkin Hukukî Koruma ve Makul Süre

1. Genel Olarak

Son yıllarda makul sürede yargılanma hakkının ihlallerinin giderek artması ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin incelediği başvuruların büyük bir kısmının bu hakka ilişkin olması 13. maddede yer alan etkin bir hukukî çare²²⁵ oluşturma yükümlülüğünün uygulamasını artırmıştır. Mahkeme'ye yapılan başvuruların sayısının fazlalığı, Mahkeme'nin yapılan başvuruları makul sürede incelemesini neredeyse imkânsız hale getirmiştir²²⁶. Bu sebeple Mahkeme, 13. maddeye işlerlik kazandırılması gerekliliğine dikkat çekmiştir²²⁷. Bu madde, Sözleşme kapsamında yer alan hak ve özgürlükleri ihlâl edilen kişilerin, ihlâli gerçekleştirenin resmi sıfatı dikkate alınmadan, ulusal bir makam önünde etkili bir hukukî yola başvurma hakkının bulunduğunu belirtmektedir. Bu durumda hak arama özgürlüğü kapsamında yargıya başvuran kişinin bu özgürlüğü, makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edilmesi suretiyle ihlâl edilmektedir. Bu nedenle 13. madde ihlâl edilen makul sürede yargılanma hakkı bakımından etkin bir hukukî başvurunun bulunması gerektiğini düzenlemektedir.

Sözleşme'nin 13. maddesi kapsamında etkin bir hukukî çarenin bulunmaması durumunda Mahkeme, makul sürede yargılanma hakkının ihlâline ek olarak 13. maddenin de ihlâl edildiğine karar verebilecektir²²⁸.

Bu hukukî çarenin ne olacağı ise tamamen üye devlete bırakılmıştır²²⁹. Makul sürede yargılanma hakkının ihlâline karşı oluşturulacak etkin hukukî çare, yeni tasarlanmış bir şey olabileceği gibi mevcut bir çarenin ıslah edilmesi veya her ikisinin bir arada bulunduğu karma bir çare olabilir²³⁰. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13. maddesi kapsamında etkin bir hukukî çare, hem yargılamayı

²²⁵ Etkin hukuki koruma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Akkan M.**, (Etkin Hukuki Koruma), s. 29 vd.

²²⁶ 1988 - 2000 yılları arasında Mahkemeye yapılan başvuru sayısı 4.044'ten 26.398'e çıkmış, 2004 yılına gelindiğinde bu sayı 40.943, 2006 yılında ise neredeyse 90.000 olmuştur, **Edel F.**, s. 72; **Başar M. O.**, s. 936.

²²⁷ Kudla - Polonya, 26.10.2000; **Başar M. O.**, s. 937.

²²⁸ **Edel F.**, s. 74; **Başar M. O.**, s. 938-939.

²²⁹ **Edel F.**, s.76.

²³⁰ **Edel F.**, s.72.

hızlandıracak nitelikte hem de oluşan zararı tazmin edici nitelikte olmalıdır²³¹. Makul sürenin aşılmasından kaynaklanan zararın hem maddi hem de manevî olabileceği, her ikisinin de tazminini kabul eden birçok ülke²³² bulunmaktadır. Bu ülkeler, zararın tazmininin yanında yargılamayı hızlandıracak, genellikle bir üst makama veya bağımsız bir otoriteye yapılması öngörülen şikâyet yolunu da kabul etmişlerdir. Ancak Mahkeme'nin 13. madde kapsamında anladığı hukukî çare ise daha çok gecikmeyi önleyici nitelikte olmalıdır²³³.

Bu yönüyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13. maddesinde düzenlenen etkin hukukî korumanın sağlanması için iki yolun da mevcut olması gerekmektedir. Bu yollar gecikmeden dolayı uğranan zararın tazmini ve devam eden yargılamalar bakımından yargılamanın hızlandırılması / gecikmeye son verilmesi şeklindedir. Makul sürenin aşıldığı iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne hem sona eren yargılamalar hem de devam eden yargılamalar bakımından başvurmak mümkündür. Sona eren yargılamalar bakımından iç hukukta 13. madde anlamında oluşturulabilecek tek etkin hukukî çare zararın tazmin edilmesidir. Ancak devam eden yargılamalar bakımından etkin hukukî çare öncelikle ikinci yol olan yargılamanın hızlandırılmasına yolunun mümkün kılınmasıdır. Devam eden bir yargılama için tazminat yoluna başvurulduğunda tazminat kararından sonra da yargılamanın uzaması mümkün olduğundan bu yolun devam eden yargılamalar bakımından "etkin" olmadığı sonucuna varılmıştır²³⁴. Bu sebeple makul sürenin aşıldığı yargılamalar için sadece tazminat tek başına yeterli olmayacak, hatta ikinci planda uygulanmalıdır. Yargılamanın hızlandırılması yolu için ise Mahkeme bir sınır getirmemiş bu yolun düzenlenme şeklini üye devlete bırakmıştır.

2. Türkiye'deki Durum

Türkiye'de yargılamanın makul sürede tamamlanamaması durumu süreklilik arz etmekte ve bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvuruların sayısı artmakta ve bu başvurular benzer özellikler taşımaktadır. Bu durum bir içtihat mahkemesi olması gereken Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin işleyişini

²³¹ **Edel F.**, s. 75-76, sadece tazminat öngörülmesi "etkisiz" olarak yorumlanmıştır.

²³² Bu ülkeler, Kıbrıs, Estonya, Fransa, İrlanda, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, Rusya, Sırbistan, Slovakya, İspanya, İsveç ve İsviçre'dir.

²³³ Scordino - İtalya, 29.3.2006, **Edel F.**, s. 78.

²³⁴ Kudla - Polonya, 26.10.2000, § 159; Daneshpayeh - Türkiye, 16.7.2009, § 47-48; Paulino Tomas - Portekiz, 27.3.2003, s. 9; Ümmühan Kaplan - Türkiye, 20.3.2012, §69.

zorlaştırmış ve Mahkeme'yi önlem almak zorunda bırakmıştır. Bu önlem ise Mahkeme'nin benzer durumlardan dolayı geliştirdiği "pilot karar" uygulamasıdır. Pilot karar uygulaması Mahkeme'nin son yıllarda geliştirdiği iş yükünü azaltıcı bir yöntemdir. Bu yöntem, aynı probleme dayanan birbirinin benzeri çok sayıda dosyanın çözümü için geliştirilmiştir. Birbirinin benzeri olan bu dosyalardan bir veya daha fazlası seçilip incelenerek bir karara varılmaktadır. Bu karar, seçilen dosyaların dışında benzer soruna dayalı bütün dosyalar için ortak bir çözüm oluşturacak şekilde verilmektedir. İşte bu karara "pilot karar" denilmektedir²³⁵.

Pilot karar uygulamasında dört temel unsur yer almaktadır. İlk olarak seçilen dosyada Sözleşme'nin ihlâl edilip edilmediği tespit edilmektedir. Daha sonra ihlâl neden olan sorun tanımlanmaktadır. Üçüncü olarak üye devlete bu sorunu nasıl çözebileceğine ilişkin tavsiyelerde bulunmaktadır. Son olarak benzer dosyaların çözümü için iç hukukta oluşturulabilecek bir hukuk yolu oluşturulması veya en azından Mahkeme' de görülmeyi bekleyen benzer dosyaların anlaşmaya varılarak sonuçlandırılması amaçlanmaktadır²³⁶.

Pilot kararın önemli bir özelliği de benzer nitelikteki dosyaların belirli bir süre boyunca incelenmesinin ertelenmesidir. Mahkeme bu şekilde üye devleti sorunun çözümü için yapılması gerekenlere teşvik etmektedir. Ancak adaletin gerektirdiği durumlarda, bazı dosyalarda bu erteleme süresi beklenmeyip dosya incelenebilmektedir²³⁷.

Pilot karar uygulamasının ardında yatan amaç, iç hukukta, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nden daha hızlı bir çözüm yolu üretmektir. Bu şekilde Mahkeme daha önemli hukukî problemlerin yer aldığı veya acil dosyaların çözümüne odaklanabilecek ve birbirini tekrar eden dosyaların Mahkeme nezdinde uzun süre beklemesi önlenecektir²³⁸. İlk pilot karar uygulamasının başladığı 2004 yılından bu yana olumlu sonuçlar alınsa da ihlâl edilen her hak bakımından bu yola başvurabilmek mümkün değildir. Pilot karar uygulaması Mahkeme'nin aşırı iş yükünü azaltacak tek yol olmamakla birlikte büyük fayda sağlamıştır. Polonya'da 2008 yılında bu şekilde 175 dosya anlaşmaya varılarak sonuçlandırılmıştır²³⁹. Pilot

---

²³⁵ The Pilot-Judgment Procedure, §1.

²³⁶ The Pilot-Judgment Procedure, §3.

²³⁷ The Pilot-Judgment Procedure, §5.

²³⁸ The Pilot-Judgment Procedure, §6.

²³⁹ E.G. - Polonya, 23.9.2008 ve diğer Bug River dosyaları.

karar uygulaması iç hukukumuzda uygulanarak Yargıtay'ın aşırı iş yükünün bir kısmından kurtulmak mümkün olabilir.

Ülkemizde makul sürede yargılanma hakkı ihlallerinin fazla oluşu ve bunların aynı nedenlere dayanması nedeniyle Mahkeme, Türkiye için pilot karar uygulamasını 20.3.2012 tarihli Ümmühan Kaplan - Türkiye kararıyla başlatmıştır²⁴⁰. Bu kararda Türkiye'de yargılamaların çok uzun sürdüğü ve bunu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13. maddesi anlamında bir şikâyet yolunun bulunmadığı tespit edilmiştir²⁴¹. Türkiye ise bu davada Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru imkânının 23.9.2012 tarihinde yürürlüğe gireceğini ve 14.11.2011 tarihinde mahkemeye göndermiş olduğu yazı ile çeşitli kanunlarda yapılan değişikliklerle yargılama sürelerinin kısaltılacağını belirtmiştir²⁴². Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ümmühan Kaplan kararının kesinleştiği tarihten itibaren en geç bir yıl içerisinde ve Bireysel Başvuru'nun yürürlüğe girmesinden önce Mahkeme önünde bekleyen başvurularla ilgili ve daha sonra oluşabilecek makul sürede yargılanma hakkı ihlallerinin Mahkeme'nin önüne gelmesini engelleyecek etkin bir hukukî çare oluşturması gerektiğini belirtmiştir²⁴³.

Bunun üzerine 9.1.2013 tarihinde kabul edilen, 19.1.2013 tarih ve 28553 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6384 sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun yapılmıştır. Bu Kanun'un amacı birinci maddesinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılmış bazı başvuruların tazminat ödenmek suretiyle çözüme kavuşturulması olarak belirtilmiştir. Kanun'un kapsamı ise ceza hukukundaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukukuna özgü yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmamış olunması ve mahkeme kararlarının geç, eksik veya hiç icra edilmemiş olmasıdır. İdari nitelikteki soruşturmalar ise Kanun'un kapsamına alınmamıştır (m. 2/3). Ayrıca 2. maddenin 2. fıkrası ile Kanun'un kapsamının Adalet Bakanlığı'nın teklifi ve Bakanlar Kurulu kararı ile genişletilebileceği düzenlenmiştir. Kanun'un kapsamı 16.3.2014 tarihli 28943

---

²⁴⁰ Ümmühan Kaplan - Türkiye, 20.3.2012, §59-77; **Aktepe Artık S.**, s. 302 vd.

²⁴¹ Ümmühan Kaplan - Türkiye, 20.3.2012, §65.

²⁴² Ümmühan Kaplan - Türkiye, 20.3.2012, §74.

²⁴³ Ümmühan Kaplan - Türkiye, 20.3.2012, §75.

sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararıyla genişletilmiştir. Bakanlar Kurulu kararı ile eklenen yeni ihlâl alanları ise şunlardır:

- 4.11.1983 tarihli 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununa göre yapılan kamulaştırma veya irtifak hakkı tesislerinde uzun yargılama ve enflasyonun etkisiyle kamulaştırma veya irtifak hakkı bedelindeki değer kaybının telafi edilmediği iddiasıyla yapılan başvurular.
- Ceza infaz kurumlarında barındırılan hükümlü ve tutuklulara uygulanan disiplin yaptırımlarına karşı başvuru ve 16.5.2001 tarihli ve 4675 sayılı İnfaz Hakimliği Kanununa göre incelenen itirazlarda savunma hakkının kısıtlandığı iddiasıyla yapılan başvurular.
- Ceza infaz kurumlarında Türkçe dışında yazılan mektup ve benzeri iletilerin kurum idaresi tarafından alınmadığı veya gönderilemediği gerekçesiyle haberleşme hakkının ihlâl edildiği iddiasıyla yapılan başvurular.
- Ceza infaz kurumlarında Türkçe dışında dil kullanıldığı gerekçesiyle haberleşme hakkının ihlâl edildiği iddiasıyla yapılan başvurular.
- Ceza infaz kurumlarında barındırılan hükümlü ve tutukluların yararlanmak istedikleri süreli ve süresiz yayınların değişik gerekçelerle engellendiği iddiasıyla yapılan başvurular.

6384 sayılı Kanun’un uygulanacağı başvurular ise Kanun’un ilk halinde 23.9.2012 tarihi itibari ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne kayıtlı olan başvurulardır. Bu tarihin önemi ise bu tarihten sonra yapılacak başvurular için artık bir iç hukuk yolunun bulunması yani Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru’nun başladığı tarihtir. Ancak bu tarih yukarıda anılan Bakanlar Kurulu kararı ile 6 ay uzatılarak 23.3.2013 olarak tekrar belirlenmiştir.

Kanun kapsamında kurulan komisyon bünyesinde tazminat kararı en geç 9 ay içerisinde verilmelidir (m. 7). Komisyonun verdiği kararlara karşı ise Ankara Bölge İdare Mahkemesi’ne itiraz yolu öngörülmüştür.

1.4.2014 tarihi itibariyle komisyonun yapmış olduğu incelemelere ilişkin istatistikler ise şu şekildedir:

- Komisyona yapılan 5.390 başvurudan 3.737’si karara bağlanmış ve bunların 3.086’sı hakkında kabul kararı verilirken 651 başvuru ret edilmiştir.

- Komisyonun ortalama karar süresi 150 gün iken, Bölge İdare Mahkemesine yapılan itirazların incelenmesi süresi 29 gün, karara bağlanan tazminatların ödenme süresi ise ortalama 16 gündür²⁴⁴.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvuruların tazminat ödenmek suretiyle çözüme kavuşturulması yolu uygulanmaya başladığından beri, Mahkeme'nin iş yükünde gözle görülür bir azalış sağlamıştır. Daha önce uzun süredir ikinci sırada bulunan Türkiye 31.12.2014 tarihi itibarıyla 9.500 bekleyen başvuru ile dördüncü sıraya yükselmiştir²⁴⁵. Burada şuna dikkat etmek gerekir, bu sayılar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde bekleyen Türkiye aleyhine yapılmış başvuru sayısındaki azalıştır. Yoksa Sözleşme'nin Türkiye'deki ihlallerinde veya uzun yargılama sürelerinde meydana gelen bir azalış değildir.

II. ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI BAKIMINDAN MAKUL SÜRE

A. Genel Olarak

Anayasa Mahkemesi'ne *Bireysel Başvuru* yolunun açılmasıyla birlikte adil yargılanma hakkı, buna bağlı olarak da makul sürede yargılanma hakkı ihlalleriyle ilgili incelenmesi gereken kaynaklardan biri de Anayasa Mahkemesi kararlarıdır. Aşağıda Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararlardan makul sürede yargılanma hakkı ile ilgili olan kararların bir analizi yapılmaya çalışılacaktır. Anayasa Mahkemesi'nin kendisine yapılan başvuruları inceleme şekli ortaya koyulduktan sonra makul sürede yargılanma hakkına ilişkin yaptığı değerlendirmeler tespit edilmeye çalışılacaktır. Belirtmek gerekir ki yapılan başvuruların ve verilen kararların çokluğu nedeniyle bütün kararların incelendiği iddiasında değiliz. Anayasa Mahkemesi'nin genel bakışı ve tespit ettiği özel durumlara değinmeye çalışacağız.

B. Anayasa Mahkemesi'nin Kararlarının Yapısı

Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu kararlarında öncelikle başvurunun konusu belirlendikten sonra başvuru sürecini incelemeye almaktadır. Başvuru sürecine ilişkin incelemede başvurunun tarihi ve komisyona sunulmasına engel bir durumun olup olmadığı değerlendirilmektedir. Daha sonra başvurunun kabul edilebilirlik

²⁴⁴ <http://www.ihtk.adalet.gov.tr/istatistik/istatistik.pdf> (erişim tarihi 9.6.2015).

²⁴⁵ http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_2014_ENG.pdf (erişim tarihi 9.6.2015).

incelemesinin yapılması için başvuru Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 33. maddesinin 3. numaralı fıkrası uyarınca Bölüm'e gönderilmektedir. Bölüm yapmış olduğu inceleme sonucu verdiği ara karar ile Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 28. maddesinin (1) numaralı fıkrasının (b) bendi uyarınca karar vermekte ve bu kararın bir örneğini görüş için Adalet Bakanlığı'na göndermektedir. Adalet Bakanlığı bir görüşte bulunmuş ise bu, başvuru vekiline tebliğ edilmekte ve varsa beyanı alınmaktadır.

Daha sonra Anayasa Mahkemesi "Olay ve Olgular" başlığı altında başvuru dilekçesinde yer alan olayları sıralamakta ve ilgili hukuk kurallarını saymaktadır. "İnceleme ve Gerekçe" başlığı altında ise başvuru iddiaları ve konuya ilişkin değerlendirme yapılmaktadır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda Mahkeme vermiş olduğu hükmü açıklamaktadır.

C. Makul Sürede Yargılanma Hakkına İlişkin Düzenlemeler

Anayasa Mahkemesi makul sürenin aşıldığı iddiasıyla önüne gelen başvurulara ilişkin verdiği kararlarında makul sürede yargılanma hakkı ile ilgili düzenlemeleri belirtmektedir. Bu bağlamda 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 30. maddesine kararlarında atıf yapmaktadır²⁴⁶. Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenen hak arama hürriyeti kapsamında birinci fıkrada yer alan adil yargılanma hakkı ile Anayasa'nın bütünselliği ilkesi çerçevesinde 141. maddenin 4. fıkrasını birlikte değerlendirmektedir²⁴⁷. Son olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı kapsamında makul sürede yargılanma hakkına değinmektedir²⁴⁸.

D. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Amacı

Makul sürede yargılanma hakkı ile, uzun süren yargılamaların taraflar üzerinde oluşturduğu maddi ve manevî sıkıntının ortadan kaldırılması, etkilerinin azaltılması amaçlanmıştır²⁴⁹. Uyuşmazlıkların çözümünün uzun sürmesi elde edilecek hükmün yararlarını ortadan kaldıracak ve adaletin etkinliğine ve kendisine

²⁴⁶ B. No. 2012/13, 02/07/2013, §. 16.

²⁴⁷ B. No. 2012/13, 02/07/2013, §. 36, 39.

²⁴⁸ B. No. 2012/13, 02/07/2013, §. 37.

²⁴⁹ B. No. 2012/1246, 06/02/2014, §. 36; B. No. 2013/772, 7/11/2013, §. 56; B. No. 2013/367, 17/9/2013, §. 23, B. No. 2012/650, 5/12/2013, §. 34.

duyulan güvene zarar verecektir²⁵⁰. Yargılamanın kısa sürede sonuçlandırılması kadar gerekli özenin gösterilmesi de büyük önem taşımaktadır²⁵¹. Bu kararlarda ayrıca hukuka olan güvenin korunması da makul sürede yargılanma hakkının amaçları arasında sayılmıştır.

E. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Değerlendirilmesinde Kullanılan Kriterler

Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararlarında makul sürenin aşıldığı iddiaları incelerken, maddi vakıalar ile delillerden oluşan dava malzemesinin ve uygulanacak hukuk kurallarının karmaşık olmasını; tarafların, makul sürenin aşılmasına olan etkilerini ve usûlî haklarını kullanırken gösterdikleri dikkat ve özenlerini, genel olarak yargılama sürecindeki tutumlarını; gecikmenin, yargı organlarıyla birlikte yargılama faaliyetine katılan kamu gücünü haiz devlet organlarının, yapısal veya organizasyonel eksikliklerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığını; bu organlar tarafından yargılamanın makul süre içerisinde tamamlanması için gereken özenin gösterilip gösterilmediğini; yargılama sonucunda verilecek hukukî korumanın bir an önce gerçekleştirilmesinde başvurusunun özel bir hukukî yararının bulunup bulunmadığı gibi birçok hususun birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir²⁵².

Anayasa Mahkemesi makul sürenin aşıldığı iddiasıyla önüne gelen dosyalarda yargılama sürecinde yapılan her işlemi tarihleriyle birlikte tespit etmiş, gecikmenin süresini, nedenlerini ve kimden kaynaklandığını belirleyerek karar vermiştir²⁵³. Yukarıda sayılan kriterlerin makul sürenin aşıldığının değerlendirilmesinde tek başına yeterli olmayacağı, hangisinin en fazla etkiye sahip olduğunun saptanması gerekmektedir²⁵⁴.

Yargılamanın bir an önce tamamlanmasında önemli ve kişisel bir yararın bulunması kriteri bakımından iş davaları örnek teşkil etmektedir. İş sözleşmesinin

²⁵⁰ **B. No. 2012/13**, 02/07/2013, §. 40.

²⁵¹ **B. No. 2012/13**, 02/07/2013, §. 40.

²⁵² **B. No. 2012/1246**, 06/02/2014, §. 37; **B. No. 2012/650**, 5/12/2013, § 35; **B. No. 2013/772**, 7/11/2013, §. 57-58; **B. No. 2012/13**, 2/7/2013, § 42-46, Bu kararda, belirtilen kriterlerden hiçbirinin tek başına makul sürenin değerlendirilmesinde yeterli olmadığı, bütün gecikme sebeplerinin tek tek tespit edildikten sonra toplam gecikme içerisinde hangisinin daha etkili olduğunun saptanması gerekliliğine de değinilmiştir.

²⁵³ **B. No. 2013/772**, 7/11/2013.

²⁵⁴ **B. No. 2012/650**, 5/12/2013, § 36.

haksız bir şekilde feshedildiğini iddia eden işçinin açmış olduğu dava ivedi bir şekilde görülmelidir²⁵⁵.

F. Başvuru Yollarının Tüketilmesi

5982 sayılı kanunla Anayasa'nın 148. maddesinde yapılan değişiklik ile herkes Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlâl edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir²⁵⁶. Anayasa Mahkemesi'ne *Bireysel Başvuru*'da bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmesi şarttır. Bunun en önemli istisnası makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edildiği durumlarda, devam eden yargılamalar için de bireysel başvuru yoluna gidilebileceğidir.

Hukukumuzda 5982 sayılı Kanun ile bireysel başvurunun kabul edilmesi üzerine, bireysel başvurunun esasları 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir. Bireysel başvuru 6216 sayılı Kanun'un dördüncü bölümünde 45 ilâ 51. maddeler arasında düzenlenmiştir. Geçici birinci maddenin sekizinci fıkrasında Anayasa Mahkemesi'nin 23/09/2012 tarihinden sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine yapılacak bireysel başvuruları inceleyeceği düzenlenmiştir. Ancak hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, hem de Anayasa Mahkemesi kararlarında, yargılamanın makul sürenin üzerinde sürmesi durumunda başvuru yollarının tüketilmesi şartının aranmayacağı, zaten başvurunun yargılamanın sonuca ulaştırılmaması nedeniyle yapıldığı ve bu şart aranırsa mağduriyetin daha da artacağı belirtilmiştir²⁵⁷.

Makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edildiğine ilişkin başvurular sadece devam eden yargılamalar için değil sona eren yargılamalar için de yapılabilir. Sona eren yargılamalar için yapılacak başvurularda da başvuru yollarının tüketilmesi şartı aranmayacaktır. Hem devam eden hem de sona eren yargılamalar bakımından makul sürenin aşıldığı iddiasını inceleyerek oluşan zararı tespit ve tanzim edecek veya gecikmeyi engelleyecek idarî veya yargısal bir başvuru imkânının bulunması durumunda, bu yola başvurmadan Bireysel Başvuru yoluna gidilemeyecektir²⁵⁸.

²⁵⁵ B. No. 2013/772, 7/11/2013, §. 59-60.

²⁵⁶ B. No. 2012/650, 5/12/2013, § 19.

²⁵⁷ B. No. 2012/12, 17/09/2013, §. 25; B. No. 2012/650, 5/12/2013, § 14.

²⁵⁸ B. No. 2012/650, 5/12/2013, § 21; B. No. 2012/13, 2/7/2013, § 27,28.

Hukukumuzda henüz böyle bir imkân bulunmadığı için başvuru yollarının tüketilmesi şartı her halûkârda yerine getirilmiş sayılacaktır.

G. Sürelerin Başlangıcı ve Sona Ermesi

Makul sürenin hesaplanmasında esas alınacak başlangıç anı, kural olarak uyuşmazlığı karara bağlayacak olan yargılamanın başlatıldığı tarih, sürenin sona erme anı ise çoğu zaman icra aşamasını da içine alacak şekilde yargılamanın kesin olarak sona erdiği tarihtir²⁵⁹.

Anayasa Mahkemesi'nin zaman bakımından yetkisinin başladığı tarih 23/9/2012'dir. Bu tarihten itibaren kesinleşen nihai işlem ve eylemlere ilişkin başvurular değerlendirmeye alınmakla birlikte, devam eden yargılamalara ilişkin başvurularda 23/9/2012 tarihinden kararın verildiği tarihe kadar olan geçen süre değil, yargılamanın başladığı tarihten itibaren geçen süre hesaplanmalıdır²⁶⁰.

Makul sürenin başladığı tarih her zaman dava ikamesinden başlamamakta, bazı durumlarda tarafın yargılamaya katıldığı andan itibaren o taraf için süreler hesaplanmaktadır. Anayasa Mahkemesi, 1965 yılından beri devam eden bir davaya 2012 yılında asli müdahil olarak katılan tarafın yapmış olduğu başvuru için makul sürenin başlangıç tarihini usûlüne uygun asli müdahale talebinde bulunulduğu tarih olarak belirlemiştir²⁶¹.

Devam eden yargılamalar bakımından tüm hukuk yollarının tüketilmesi şartı aranmadığından bu tarz başvurular için sürenin sona erme anı Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvurunun karara bağlandığı tarih olarak tespit edilmiştir²⁶².

Yargılama sırasında tarafların yargılamayı geciktirmeye yönelik işlemleri makul sürenin aşıldığı iddialarının reddini gerektiren bir taraf kusuru olmasına rağmen, eğer varsa bu davranışları engelleyecek usûlî imkânların kullanılması sorumluluğu mahkemededir²⁶³.

²⁵⁹ **B. No. 2013/772**, 7/11/2013, §. 69.

²⁶⁰ **B. No. 2012/673**, 19/12/2013, § 33; **B. No: 2012/13**, 2/7/2013, § 51.

²⁶¹ **B. No. 2013/367**, 17/9/2013, §. 25, 1965 yılından beri devam eden bu davaya 2012 tarihinde müdahil olan taraf bakımından karar tarihi itibariyle geçen 1 yıl 3 aylık sürenin makul olduğu gerekçesiyle başvuru reddedilmiştir, § 29, Benzer kararlar için bkz. **B. No. 2012/673**, 19/12/2013, § 33.

²⁶² **B. No. 2013/367**, 17/9/2013, §. 26; **B. No. 2012/650**, 5/12/2013, § 39.

²⁶³ **B. No: 2012/13**, 2/7/2013, § 59; **B. No. 2013/772**, 7/11/2013, §. 75, Anayasa Mahkemesi, **B. No. 2012/650**, 5/12/2013, sayı ve tarihli kararının 45. paragrafında yargılama sırasında yapılan işlemleri sıralayıp, gecikmeye neden olan bu işlemlere karşı yargılama makamının usûlî imkânlarını kullanmadığını tespit etmiştir.

§3. YARGILAMADA ZAMAN YÖNETİMİ VE ZAMAN YÖNETİMİ KONUSUNDA CEPEJ-SATURN ÇALIŞMALARI

I. GENEL OLARAK

A. Zaman Yönetimi Kavramı ve Terim

Zaman kavramı insanlık tarihi boyunca insanlığı en çok ilgilendiren bir konu olması dışında bilimin de önemli konularından biri olmuştur. Felsefeciler, fizikçiler ve matematikçiler kendi disiplinleri içinde zaman kavramını açıklamaya çalışmışlardır. En temel anlamıyla zaman, bir eylemin, içinde geçtiği, geçmekte olduğu veya geçeceği süredir²⁶⁴. Zaman, tanımı zor olsa da ölçümü kolay bir kavramdır. İnsanlık, tarih boyunca çeşitli cihazlar yardımıyla zamanı ölçmüş, geçmişte yaşananları hatırlamak, yaşanmakta olan anı değerlendirmek ve yaşanacak olan zamanı da planlamak için bu ölçümlere ihtiyaç duymuştur.

İnsan yaşamı karmaşıklıktıkça zamanın önemi daha da artmıştır. Zaman, uzaysal boyutu olmayan bir süreklilik olduğundan, zamanı durdurmak veya geriye almak mümkün değildir²⁶⁵. Bu sebeple insanlar, telafisi olmayan bu sürekliliği verimli kullanmak için bir takım yöntemler geliştirmişlerdir. Bu yöneme genel olarak zaman yönetimi denilmektedir.

Zaman yönetimi, uzay-zaman sürekliliğinin bozulması değil, ölçülmüş bir zaman dilimi içerisinde yapılacak olan faaliyetlerin planlanması anlamına gelmektedir²⁶⁶. Örgütsel yönetimler içerisinde yapılacak işlerin çokluğu, ancak bu işlerin yapılacağı zamanın, kısıtlı ve değerli olması nedeniyle zaman yönetimine ihtiyaç duyulmuştur.

İngilizce, “Time Management” olarak ifade edilen kavram, Türkçe’ye de birebir çevirisi esas alınarak “zaman yönetimi” olarak girmiştir. Zaman yönetimi, büyük işletmelerin geniş faaliyet alanları içerisinde kısıtlı zamanlarını verimli kullanmak adına geliştirilmiştir. Bu kavramın günümüzde adalet hizmeti faaliyeti içinde kullanılması artık bir zorunluluktur. Mahkemelerin yoğun iş yükü altında çalışıyor olması, makul sürede adil bir şekilde yargılama yapma zorunluluklarına bahane oluşturmamalıdır.

²⁶⁴ Sabuncuoğlu Z./ Paşa M., s. 3; Tutar H., s. 17.

²⁶⁵ Tutar H., s. 17.

²⁶⁶ Tutar H., s. 43.

B. Zaman Yönetimi ve Makul Sürede Yargılanma İlişkisi

Yargılamanın makul sürede sonuçlandırılması o yargılamanın adil bir şekilde yapılması için gerekli olan unsurlardan birisidir. Diğer tüm haklar gibi makul sürede yargılanma hakkı da birtakım sebeplerden dolayı ihlâl edilmektedir. Bu ihlâl hâli ise kendiliğinden ortadan kalkmayacak, bunun için çaba sarf edilmesi gerekecektir. Makul sürenin aşılmasına neden olan durumların tespit edilmesi bunların çözülmesi için yapılacakların ilk adımıdır. Yargılamanın gecikmesine neden olan sebepler tespit edildikten sonra bu sebeplere özgü özel bir takım çözümlere ihtiyaç vardır. Adli zaman yönetimi, bu sebepleri ortadan kaldırmak veya etkisini azaltmak ve yargılamanın makul süre içerisinde tamamlanması için yapılan faaliyetlerin bütünüdür.

Zaman yönetimi adına yapılanlar genel geçer bir takım faaliyetlerden ziyade, yargının özel ve somut gecikme nedenlerine yönelik özel ve somut çözümlerdir. Burada makul sürenin aşılmasına engel olmak için genel geçer, soyut bir takım tavsiye ve açıklamalardan çok, daha somut ve özel tedbirler alınması amaçlanmaktadır. Bu tedbirlerin temel kriterleri ve ilkeleri aynı olmakla birlikte, ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye, hatta mahkemeden mahkemeye değişen özelliklerle sorunun doğru tespiti, çözümün etkinliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, özel sorun alanları da tespit edilerek, bunlarla etkin mücadele amaçlanmaktadır. Burada, temel kriterler ve ilkeler ışığında yine sorunun kaynağında çözülmesi, sorunlara çözüm üretilmesi, denetlenmesi de bir başka yönüdür. Şüphesiz zaman yönetimini yargının bütün problemlerine bir çözüm olarak algılamamak gerekir. Zaman yönetimi tespit edilen teknik sorunlara karşı teknik bir takım çözümleri kapsamaktadır.

C. Yargıda Zaman Yönetiminin Tarihçesi

1. Genel Olarak

Yargıda zaman yönetimine ilişkin çalışmalar Avrupa Konseyi bünyesinde yürütüldüğünden, bu oluşumun kısa tarihçesine değindikten sonra bu çalışmaların bir merkez tarafından yürütülmesinden öncesi ve sonrası incelenecektir.

Avrupa Konseyi 5 Mayıs 1949 tarihinde on devletin imzalamış olduğu kurucu antlaşma ile kurulmuştur. Türkiye, Avrupa Konseyi'ne 13 Nisan 1950 tarihinde

katılmıştır²⁶⁷. Avrupa Konseyi hükümetler arası işbirliğini sağlamak için kurulmuş bir örgüt olup çalışma konuları arasında insan hakları da bulunmaktadır. Bu kapsamda Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Res (2002) 12²⁶⁸ kararıyla Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu'nu kurmuştur²⁶⁹.

Bakanlar Komitesi CEPEJ'i kuran kararında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde yer alan adil yargılanma hakkının diğer unsurları göz ardı edilmeden, yargılamaların makul süre içerisinde bitirilmesi için gereken bütün önlemlerin alınması gerektiğini belirtmiştir²⁷⁰. Bu kapsamda öncelikle gereksiz gecikme ve masrafların azaltılması için adımlar atılması zorunluluğuna dikkat çekmiştir²⁷¹. Bütün yargı kararlarının etkili ve makul bir zaman limiti içerisinde icra edilmesi gerektiği de belirtilmiştir²⁷².

Yargılama hizmetinin ve adaletin, temel gereksinimlerinin ve işlevinin hakkıyla yerine getirilebilmesi için bu faaliyet içerisinde yer alan herkesin sürekli olarak eğitilmesi gerektiği de vurgulanmıştır²⁷³. Yargı sisteminin düzgün işlemesi için, adalet hizmetinin düzgün idare edilmesi ve etkili bir mahkeme yönetimi, diğer gerekli unsurların yanında - yeterli bütçenin ayrılması gibi- zorunluluk arz eder²⁷⁴.

CEPEJ'i kuran Res (2002)12 sayılı kararın Ek-1 kısmında, 8 madde ile CEPEJ' in statüsü belirlenmiştir. CEPEJ' in amacı; (a) üye devletlerin yetki alanları içinde yaşayan herkesin kanuni haklarını etkili bir şekilde elde etmelerini sağlamak için adalet sisteminin etkinliğinin ve işlevinin geliştirilmesi; (b) Avrupa Konseyi'nin, yargı sistemlerinin adilliği ve etkinliğini arttırmak için hazırladığı enstrümanların daha iyi uygulanmasını sağlamaktır²⁷⁵.

CEPEJ'in 2002 yılında kurulmasının ardından yargılama sürelerinin uzunluğuna ilişkin yapılan çalışmalar sonucu bir rapor hazırlanmış ve bu rapor ile yargıda zaman yönetiminin temelleri atılmıştır. Bu rapor çerçeve bir program niteliğinde olup yargılama sürelerinin kısaltılması için yapılması gerekenler genel bir

---

²⁶⁷ Özdek Y., s. 17.

²⁶⁸ Bu karar 18 Eylül 2002 tarihindeki 808. Bakan Vekilleri toplantısında alınmıştır.

²⁶⁹ Komisyonun İngilizce adı "The European Commission for the Efficiency of Justice" dir. "CEPEJ" olarak kısaltılmış olup çalışmamızda da bu şekilde anılacaktır; Güralp A. G., s. 292.

²⁷⁰ Res (2002)12, Önsöz.

²⁷¹ Res (2002)12, Önsöz.

²⁷² Res (2002)12, Önsöz.

²⁷³ Res (2002)12, Önsöz.

²⁷⁴ Res (2002)12, Önsöz.

²⁷⁵ Res (2002)12, m. 1; Özbek M. S., s. 223.

bakış açısı içerisinde sunulmuştur. “Yargı sistemleri için yeni bir hedef: her bir dosyanın öngörülebilir ve optimum bir zaman dilimi içerisinde görülmesi”²⁷⁶ başlığını taşıyan bu çerçeve program iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yargılamaların uzamasının nedenleri tartışılmış, ikinci bölümde ise yargılamaların uzun sürmesi probleminin çözümü için yeni bir yaklaşımla yapılacak eylem planının temel unsurları belirlenmeye çalışılmıştır.

CEPEJ 2004 yılında hazırlamış olduğu bu çerçeve programda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi nezdinde en önemli problemin yargılamaların uzunluğu olduğunu belirtmiştir²⁷⁷. Üye devletlerin hepsinin en önemli probleminin uzun yargılama süreleri olduğu ve yapılan anketler sonucunda sadece kamuoyunun değil bir şekilde mahkemeye yolu düşen herkesin bir numaralı problem olarak gereksiz gecikmelere işaret ettikleri belirtilmiştir²⁷⁸.

Geçtiğimiz yıllar içerisinde hem özel sektörde hem de kamuda ilgililere sunulan hizmetlerde bir üst zaman sınırı koyulması yönünde bir trend gelişmiştir, artık bu yaklaşımın yargıya da yansıtılması kaçınılmaz hale gelmiştir²⁷⁹. Örneğin, teknik servislere onarım için verilen ürünlerin belirli bir zaman sınırı içerisinde düzeltilememesi durumunda yenisi ile değiştirilmesi veya paket yiyecek servislerinde belirli bir dakikadan sonra gelen ürünlerden ücret alınmaması gibi zaman sınırı uygulamaları mevcuttur. Yargılama tekeli elinde bulunduran ve bunun için tam karşılığı olmasa da kullanıcılardan belirli bir ücret alan devletin bu hizmeti belirli bir süre içerisinde tamamlaması beklenmektedir.

Üye devletlerin bir iç problemi olan uzun yargılama süreleri zamanla Avrupa Konseyi’nin ve de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin de bir problemi haline gelmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne yapılan başvuruların büyük çoğunluğunu makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edilmesi oluşturmaktadır. Öyle ki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi işlevini düzgün bir şekilde yerine getiremez hale gelmiştir. Katlanarak artan bu yoğunluk “gecikme sendromu” olarak adlandırılmaktadır²⁸⁰.

²⁷⁶ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, 13 Eylül 2005, A new objective for judicial systems: the processing of each case within an optimum and foreseeable timeframe.

²⁷⁷ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 1.

²⁷⁸ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 4.

²⁷⁹ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 4.

²⁸⁰ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 5.

Demokrasinin 3 ayağından biri olan yargıdaki gereksiz gecikmeler yargıda dolayısıyla demokraside bir kriz olarak görülmektedir. Bu krizin sebebi ise kimilerine göre yeterli kaynağın bulunmaması iken kimilerine göre yargı hizmetinde bulunanların sahip olduğu zihniyet olan “*gecikme kültürü*”dür²⁸¹. Kanaatimizce iki sebep de birlikte var olmasına rağmen ağırlığın “*gecikme kültürü*”nden yana olduğunu düşünüyoruz. Bu çalışmada çeşitli başlıklar altında yargılamamanın gecikmesinin nedenlerini ve önleyici tedbirlerini incelerken, her ne kadar konunun teknik detaylardan oluştuğunu gözlemlese de sorunun çözümünün yargılamaya dahil olan kişilerin bu konudaki manevî kaygılarının bulunması gerektiği yönünde bir izlenim oluşmuştur. Gerçekten de Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve diğer düzenlemelere baktığımızda, yargıda zaman yönetimi için birkaç küçük detay dışında ihtiyaç duyulan tek şey yargılamaya dahil olan kişilerin yargılamamanın gereksiz yere uzamaması yönündeki istek ve çabalarıdır. Bu istek ve çabanın ise nasıl oluşturulacağı bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Yeni hukukî düzenlemelerle bunun sağlanmaya çalışılması, uyulmaması durumunda öngörülecek yaptırımlar ve bunlara karşı getirilecek denetleme mekanizmaları yargının bu büyük problemini bir kısır döngü içerisine sokacaktır.

CEPEJ çerçeve programda eylem planının temel unsurlarından bahsetmeden önce yargı sisteminin tümü için göz önünde bulundurulması gereken 3 prensipten bahsetmiştir. Bu prensipler:

- Denge prensibi ve genel kalite prensibi
- Etkili ölçüm ve analiz araçlarına sahip olma prensibi
- Adil yargılanmanın tüm unsurlarını aynı anda sağlayabilme prensipleridir²⁸².

Denge prensibi, yargı için ayrılacak kaynağın belirlenmesi ve yönetimi ile adaletin sağlanması için gerekli olan şeyler arasında bir dengenin kurulması gerektiğini ifade etmektedir. Burada sadece mali kaynaklar kastedilmeyip yargı faaliyetinin kaynağı olarak nitelendirilebilecek her şey bu kaynağın kapsamındadır. Genel kalite prensibi ise yargının her unsuru için bir kalite sistemine sahip olmaktadır. Burada amaç ise adaletin kalitesini bir bütün olarak artırmaktır²⁸³.

---

²⁸¹ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 9.

²⁸² CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 26-30.

²⁸³ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 28.

Yargının problemlerini doğru tespit etmek, doğru çözümü bulmak için önemlidir. Hatta yargının hiç problemi bulunmasa bile veya mevcut problemlere ek olarak, çıkabilecek yeni bir problemi öngörebilmek ve önlem alabilmek için veri toplanması ve bu verilerin analizi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda etkili ölçüm ve analiz araçlarına duyulan ihtiyaç, bu araçlara sürekli olarak sahip olmak ve onları işler halde bulundurmaya prensibini oluşturmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine üye devletlerden bir kaçının yargılama sürelerine ilişkin istatistikleri bulunmakla birlikte bu istatistiklerin ulusal kurallar ve kriterlere göre hazırlanmış olması karşılaştırma yapmayı zorlaştırdığından, CEPEJ yüzün üzerinde sorudan oluşan bir anket hazırlayıp akit devletlere sunmuştur²⁸⁴. Bu ankette yargının değişik yönlerine ilişkin ortak bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır.

Adil yargılanma hakkının bütün unsurlarının aynı anda ve bir arada sağlanması prensibi ise hızlı yargılama ile diğer yargılama güvenceleri arasında sağlıklı bir denge kurulmasını ifade etmektedir²⁸⁵. Bu prensip yargılamayı hızlandırmak için diğer yargılama güvencelerinin ihmal edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de kararlarında dosyanın özelliğine göre belirli kriterler dahilinde yargılama güvenceleri arasında öncelik farklılığının oluşabileceğini belirtmiş, ancak bu farklılıkların şeffaf, adil ve anlaşılır bir şekilde ortaya konmasını ifade etmiştir²⁸⁶.

Bu üç prensipte ve de yargılamanın kalitesinin her anlamda artırılmasında ortak olan husus sürekli olarak büyük resmin görülmeye çalışılması ve sadece tek bir yön dikkate alınarak herhangi bir faaliyette bulunmaktan kaçınılması gerektiğidir. Tek bir yön dikkate alınarak yapılacak her şeyin diğerleri üzerinde de sonuçları olacağından yargı için bütüncü bir yaklaşıma ihtiyaç vardır²⁸⁷. Belirtmek gerekir ki her zaman için yargının ihtiyaçları veya sorunları birden fazla ve birbiriyle çekişen nitelikte olacaktır. Örneğin, yargılamanın hızı artırılmaya çalışılırken yargılamanın kalitesinin düşmesi ihtimali bulunmaktadır. Bu yüzden devletin bunlar arasında uyum sağlayabilmesi gerekmektedir. CEPEJ'in de vurguladığı gibi bu konuda sihirli

---

²⁸⁴ Bu anketin Türkçe çevirisine <http://www.cepej.adalet.gov.tr/dosya/dokumanlar/YARGININ-VE-MAHKEMELERIN-KALITESININ-ARTTIRILMASINA-YONELIK-KONTROL-LISTESI.pdf> adresinden ulaşmak mümkündür. (E.T. 15.03.2015)

²⁸⁵ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 30.

²⁸⁶ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 30.

²⁸⁷ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 32.

bir formül veya evrensel bir çözüm bulunmamakta, her devlet kendi sistemine uygun çözümü bulmak için ciddi, kapsamlı ve sürekli çalışmalarda bulunmalıdır²⁸⁸.

2. SATURN Merkezi'nden Önce Yapılan Çalışmalar

Zaman yönetimine ilişkin SATURN merkezince yayımlanan Rehber İlkeleri aşağıda inceleyeceğiz. Ancak daha özel nitelikteki bu ilkelere geçmeden ve henüz SATURN Merkezi kurulmadan önce, CEPEJ tarafından tavsiye edilen zaman yönetimine ilişkin daha genel nitelikte 18 aşamalı bir hareket planını inceleyeceğiz.

Bu plan üç temel başlığa ayrılarak hazırlanmıştır. İlk başlık altında üye devletin daha çok kurumsal yapısıyla ilgili yapılacak olan çalışmalara değinilmekte ve bu çalışmalar ilk altı aşamayı oluşturmaktadır. Daha sonra yargılama usûllerini ilgilendiren yedi aşama takip etmekte ve son olarak ise yargı hizmetinde yer alan ilgililere ilişkin beş aşama bulunmaktadır.

1. Aşama- Kaynak çalışmaları: Sadece yargılama sürelerinin kısaltılması için değil yargıya ayrılan kaynaklar yargının tüm sorunları için önemlidir. Bu sebeple yargıya ayrılan kaynaklar üzerinde çalışmak gerekmektedir. Kaynakların sürekli olarak artırılması gerçekçi bir çözüm değildir. Bu kaynakların niteliklerinin artırılması amaca daha uygun olacaktır²⁸⁹. Kaynak kavramından sadece mali kaynaklar anlaşılmalı, organizasyon ve insan kaynaklarını da içine alacak şekilde geniş yorumlanmalıdır. Bir yargı sistemi yeterli sayıda ve nitelikte hâkim, idarî personel olmadan, amacına uygun düzenlenmiş bina ve duruşmaların düzgün bir şekilde yürütülmesine olanak sağlayan ekipmanlar bulunmadan işlevini düzgün bir şekilde yerine getiremez²⁹⁰. Sadece mali kaynaklarda yapılan iyileştirmeler sorunlara yeterli bir çözüm oluşturmayacaktır. Çalışanların motivasyonları da yüksek tutulmalıdır. Dava yönetimi, mahkeme yönetimi gibi projelerin uygulanması ve geliştirilmesi yargılama sürelerinin kısaltılmasına fayda sağlayacaktır²⁹¹.

2. Aşama- Yasama kalitesinin artırılması: Her kanunun yargılama sürelerine etkisi üzerinde çalışılmalıdır. Bu çalışmalar kanunun kabulü ve yürürlüğe girmesinden önce ve de yürürlüğe girdikten sonra yapılmalıdır²⁹². Bu konuda

²⁸⁸ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 33.

²⁸⁹ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 41.

²⁹⁰ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 41.

²⁹¹ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 43-45.

²⁹² CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 48.

uzmanlardan ve uygulayıcılardan görüş alınmalı, bu görüşler doğrultusunda gerekli değişiklikler yapılmalıdır.

3. *Aşama- Yargılama sürelerinin öngörülebilirliğinin geliştirilmesi:* Kişilerin yargıya başvuracakları zaman bu faaliyetin ne zaman sona ereceğini, iddia ettikleri hakka ne zaman kavuşacaklarını bilebilmeleri gerekmektedir. Örneğin, bir para alacağının tahsili için dava veya takip yolunu seçen tarafın bu paraya ne zaman kavuşacağını bilememesi çok ilginç bir durumdur. Alacaklı tarafın gelecekteki planları veya ödemeleri bu paranın tahsiline bağlıyken söz konusu alacağı ne zaman elde edeceğini yaklaşık olarak dahi bilememesi, devletin bu belirsizliği ortadan kaldıramaması yargı için olumsuz bir durumdur. Bu sebeple yargılamaların ne kadar sürebileceğinin yaklaşık olarak öngörülebilmesi üzerinde çalışılmalıdır. Mevcut durumda yargılama faaliyeti, eğitim için kullanılan deyimle yani “sonu olmayan bir süreç” olarak algılanmaktadır²⁹³. Öngörülebilir süre makul süre ile karıştırılmamalıdır. Öngörülebilir süre, kabul edilebilir bir süre değil yargıya başvurulduğu sırada tahminen o dava türünün, o mahkemede ne kadar sürede sonuçlandırılabileceğini ifade etmektedir. Öngörülen sürelerle ilişkin verilere aleniyet kazandırılmalı ve yargıya başvuracak kişiye bu konuda bilgi verici nitelikte olmalıdır. Kişiler bu durumda dava yerine alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerine başvurmak yönünde tercihlerini kullanabilirler.

4. *Aşama- Her dosya türü için optimum zaman dilimi belirlenmesi ve izlenmesi:* Otoriteler tarafından daha önce belirlenmiş olan dosya türleri bakımından yine otoritelerce belirlenecek optimum zaman dilimleri mevcut olmalıdır. Bu süreler hâkimler ve mahkeme personeli için bir referans noktası olacak ve önlerine gelen dosyalara karşı belirleyecekleri tutumu etkileyecektir²⁹⁴. Ayrıca belirlenen bu süreler sürekli olarak izlenecek ve yargılama sürelerinin kısaltılmasına ilişkin çalışmaların düzenlenmesine fayda sağlayacaktır. Devam eden yargılamalara yapılacak müdahaleler bakımından da belirlenen bu süreler yol gösterici olacaktır²⁹⁵. Kararın tefhimi ile gerekçeli kararın yazım tarihi arasında geçecek sürenin de önceden bilinebilir olması gerektiği belirtilmiştir²⁹⁶. Buna ilişkin düzenleme Hukuk

---

²⁹³ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 49.

²⁹⁴ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 52.

²⁹⁵ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 55.

²⁹⁶ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 56.

Muhakemeleri Kanunu'nun 294. maddesinin 4. fıkrasında yer almaktadır. Bu düzenlemeye göre hüküm sonucunun zorunluluk nedeniyle sadece tefhim edildiği hallerde gerekçeli karar bir ay içerisinde yazılmalıdır.

5. *Aşama- İstatistik araçları ve bilgi- iletişim stratejilerinin geliştirilmesi:* Bu aşama aşağıda rehber ilkelerde göreceğimiz verilerin toplanması ilkesinin gerçekleştirilmesini sağlayabilmek adına önemlidir. Yargılama süresince mümkün olan bütün verilerin toplanması daha sonra bunların analiz edilmesi gecikmenin nerede olduğunun belirlenmesi ve uygun çözümün üretilmesi için zorunludur. Sadece yargılama sürelerinin kısaltılması için değil yargının bütün mevcut veya muhtemel problemlerinin tespiti ve çözümü için veri toplamak, analiz edip istatistik oluşturmak ve bu bilgileri paylaşmak yargının iyileştirilmesi için gereklidir. Bu aşama için yargılamanın başından itibaren ulusal bir sistem tarafından verilerin toplanması ve bütün mahkemelerce ulaşılabilir kılınması gerekmektedir²⁹⁷.

6. *Aşama- Yargılama sürelerinin kısaltılmasını hedefleyen pilot mahkeme uygulamaları yapmak:* Yargılama sürelerinin kısaltılması için yapılacak çalışmalara tüm ülke çapında başlamak yerine belirlenecek pilot mahkemelerde başlanması ve buralardan elde edilen veriler ile programın genişletilip tüm ülkeye yayılması daha verimli olacaktır. Bu kapsamda Avrupa Konseyi yapılan pilot mahkeme uygulamalarının diğer üye devletlerle paylaşılması ve ortak deneyimlerle çalışmaların genişletilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır²⁹⁸. Bu paylaşımın bir merkez bünyesinde oluşturulacak veri ağı yardımıyla yapılması temenni edilmiş ve aşağıda bahsedeceğimiz SATURN merkezi kurulmuştur. Biz de aşağıda zaman yönetimine ilişkin temel ilkelerden bahsederken SATURN merkezi tarafından oluşturulmuş üye ülkelere ait deneyimlerin yer aldığı raporlardan faydalandık.

Yargılama sürelerinin kısaltılması çalışmaları için kurumsal yapıya ilişkin aşamalardan sonra yargılama usûlünü ilgilendiren daha özel nitelikli aşamalardan bahsetmek gerekmektedir.

7. *Aşama- Zaman sınırlarının değiştirilmesine izin vermek:* Yargılamanın bitirilmesi gereken üst sınır genel olarak belirlense de taraflarla mahkeme arasında bu sınırın altında bir süre belirlenmesi mümkün olmalıdır. Bu açıdan yargılamanın başında zaman takviminin hazırlanması imkânı getirilmelidir. Alternatif uyuşmazlık

²⁹⁷ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 57-58.

²⁹⁸ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 63.

çözüm yöntemleri ile uyuşmazlığın asgari zaman limitinden daha kısa sürede sonuçlandırılması mümkün olabilir²⁹⁹.

8. *Aşama- Kanun yolu başvuruları üzerinde çalışmak*: Hak arama hürriyeti ihlâl edilmeden kanun yolu başvurularına sınırlandırma getirmek mümkündür. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bu sınırlandırmanın Sözleşme'ye aykırı olmadığına ilişkin kararları mevcuttur³⁰⁰. Bu konuda önyargıya kapılmadan yaklaşmak gerekmektedir. Sınırlandırmanın amacı ve şekli bu sınırlandırmaların adil ve hukukî olup olmadıklarını belirleyecektir. Örneğin kanun yoluna başvuru hakkının açıkça kötüye kullanıldığı belirli durumlarda talebin ret edilmesi gibi³⁰¹. Dava konusunun miktar ve değerine göre yapılan sınırlandırmanın dışında farklı kriterlere göre bu başvuruların sınırlandırılabilmesi ihtimali üzerinde çalışılmalıdır.

9. *Aşama- Yargılama kalitesi üzerinde çalışma*: Yargılamada kalitenin sağlanması iki temel unsura bağlanmıştır. Yargılama usûlüne uygun yapılan ve kaliteli bir yargı kararı ile sona eren yargılamaların kaliteli olduğundan bahsedilebilir³⁰². Bu kapsamda gereksiz gecikmelerin nedenleri ortaya koyulmalı ve yargılama kalitesi üzerindeki çalışmalar öncelikle ilk derece mahkemelerine hasredilmelidir³⁰³.

10. *Aşama- Dosya yönetiminde önceliklerin belirlenmesi*: Dosyaların mahkemeye geliş sıralarına göre görülmeleri temel bir kural olmakla birlikte bu sistem mahkemenin tarafsızlığına büyük katkı sağlamaktadır³⁰⁴. Ancak dava konusunun zorunlu kıldığı durumlarda bazı dosyaların öncelikli olarak görülmesi gerekebilir. Bu durumun yani öncelikli dosyaların önceden belirlenmiş olması mahkemenin tarafsızlığına gölge düşürülmesini engelleyecektir. Çeşitli kanunlarda ivedilikle görüleceği belirtilen dosyaların kendisinden önce mahkemeye getirilmiş olan dosyaların önüne geçmesi mahkemenin tarafsızlığına aykırı bir durum oluşturmayacaktır.

²⁹⁹ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 64-98.

³⁰⁰ 17.1.1970, Delcourt - Belçika; 29.7.1998, Omar - Fransa.

³⁰¹ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 71.

³⁰² CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 72.

³⁰³ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 75-76.

³⁰⁴ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 78.

11. *Aşama- Bekleme sürelerinin düşürülmesi amacıyla duruşmaların daha etkili düzenlenmesi:* Bazı ülkelerde kişiler tam olarak ne zaman dinlenecekleri belirli olmadan mahkemeye çağrılmakta ve bütün gün mahkemede bekletildikten sonra duruşmaya katılamayabilmektedirler³⁰⁵. Bu olumsuz durumun ortadan kaldırılması amacıyla mahkemeler duruşma saatlerinin belirlenmesinde ve bunlara uyulmasında daha dikkatli davranmalıdırlar.

12. *Aşama- Uzun süredir bekleyen dosyalar için bir çözüm üretmek:* Yargılamanın başladığı andan itibaren çok uzun zaman geçen dosyalar için özel bir çözüm yolu üretilmesi gerekmektedir³⁰⁶. Aşırı yavaş ilerleyen veya faaliyetsizlik dönemlerinin sık olduğu dosyalar bakımından tarafların başvurusu üzerine başlatılacak özel bir yöntemin varlığına ihtiyaç vardır.

13. *Aşama- İlk derece mahkemelerinde yetki kurallarının esnekleştirilmesi:* Yetki kurallarının sıkı bir şekilde uygulanmasının mahkemeler arasında eşitsiz bir iş yükü dağılımına neden olacağı bu yüzden bu kuralların daha esnek bir şekilde uygulanmasına olanak sağlanması gerektiği belirtilmiştir³⁰⁷. Taraf anlaşmaları ile de yetki kurallarının esnekliği sağlanabilir³⁰⁸. Ayrıca bu kapsamda yetkisiz mahkemede açılan davaların yetkili mahkemeye tarafların talebi olmadan ancak bilgileri doğrultusunda yetkisiz mahkemece resen gönderilmesinin gereksiz zaman kayıplarını önleyeceği de belirtilmiştir³⁰⁹.

CEPEJ'in yargılama sürelerini kısaltmak amacıyla oluşturduğu çerçeve programın son beş aşaması yargılama faaliyetine dahil olan ilgilileri kapsamaktadır.

14. *Aşama- İlgililerin mahkeme yönetimine dahil edilmesi:* Adalet hizmeti sadece hâkim ve savcılar ilgilendirmemekte ayrıca avukatları, mübaşirleri, kalem personelini, noterleri vb. ve özellikle vatandaşları ilgilendirmektedir³¹⁰. Bu kategorilerde yer alan herkesin mahkeme yönetiminde (yargısal olmayan faaliyetlerde) konumlarına uygun olarak yer almaları sağlanmalıdır³¹¹. Kullanıcı

---

³⁰⁵ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 80.

³⁰⁶ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 84.

³⁰⁷ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 85.

³⁰⁸ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 85.

³⁰⁹ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 86.

³¹⁰ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 87.

³¹¹ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 88.

memnuniyet anketleri düzenlenerek ve mahkemeleri işleyişine ilişkin toplantılar yaparak fikir alışverişlerinde bulunulmalıdır³¹².

15. *Aşama- Hâkim ve savcılar için eğitim programlarının geliştirilmesi:* Bu aşama için öngörülen eğitim programları sadece hâkim ve savcılar değil yargılama faaliyetine dahil olan bütün çalışanları kapsamalıdır. Disiplinler arası eğitim çalışmaları güçlendirilmelidir. Süreklilik arzemesi gereken bu eğitim programlarının çalışanların motivasyonu ve etkililiği üzerinde olumlu etkileri olacaktır³¹³.

16. *Aşama- Avukatlarla olan ilişkilerin düzenlenmesi:* Yargılama sürelerinin kısaltılmasına ilişkin çalışmalar hem bireysel olarak avukatlarla hem de toplu olarak barolarla işbirliği içerisinde yürütülmelidir³¹⁴.

17. *Aşama- Zaman sınırlarına uygunluğun uzmanlar tarafından izlenmesi:* Bu kapsamda iki yönlü bir çalışma yapmak gerekmektedir. İlk olarak uzmanların hazırlamış olduğu raporların mahkemelerce takip edilmesi ikinci olarak, bu raporların kamu tarafından bilinir/ulaşılabilir olması³¹⁵.

18. *Aşama- Mahkeme personeline ilişkin çalışmalar:* Adaletin yerine getirilmesinde mahkeme personelinin önemli rolü bulunmaktadır. Bu personelin seçimi, eğitimi ve yargılama içindeki rolüne özel bir ilgi gösterilmelidir³¹⁶

Avrupa Konseyi'nin bu enstrümanlarının etkili bir şekilde uygulanması için CEPEJ, 2007 yılında SATURN merkezini kurmuştur. Avrupa Konseyi kapsamında yargılamaların uzunluğu ve zaman yönetimine ilişkin çalışmalar daha eski tarihlere dayansa da, bu çalışmaların bir merkez kapsamında yürütülmesi 2007 yılında SATURN'ün kurulmasıyla gerçekleşmiştir. SATURN, “ Study and Analysis of Judicial Time Use Research Network” un kısaltılması ile oluşturulmuştur. SATURN, Yunan mitolojisinde zaman tanrısı olarak bilinen Kronos' un Roma mitolojisindeki karşılığıdır³¹⁷.

³¹² CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 88-89.

³¹³ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 90-91.

³¹⁴ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 92.

³¹⁵ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 93.

³¹⁶ CEPEJ (2004) 19 Rev 2, § 94-95.

³¹⁷ Kronos'un dolayısıyla Saturn'ün zaman kavramı ile ilişkisi olmadığına ilişkin bkz. “Kronos adının zaman anlamına gelen “khronos” sözcüğüyle aslında hiçbir ilişkisi yoktur, ama sonraki efsane ve açıklamalara göre bu iki kelime bir tutulmuş ve Kronos tanrının zamanı, zamanın akışını, geçişini simgelediği ileri sürülüp, imgelerinde elinde bir turpanla gösterilmiştir. Oysa efsanesinden görüleceği gibi Kronos'un bu yorumu bir zorlama ürünüdür.” Erhat A., s. 182.

II. ZAMAN YÖNETİMİNİN MAHKEME YÖNETİMİ İLE İLİŞKİSİ

A. Genel Olarak

Uzun yargılama sürelerini kısaltmak için sadece, yargılama aşamalarının planlandığı zaman yönetimi uygulamaları yeterli olmayacaktır. Yargılama sürelerinin çok uzun sürmesi dışında da mahkemelerin problemleri mevcuttur. Bu problemler genel bir bakış açısıyla değerlendirilip, çözüm üretilmediği sürece münferit değişiklik ve yenilikler amaçlanan faydayı sağlamayacaktır³¹⁸. Karşılaştırmalı hukuka baktığımızda yapılan reform çalışmalarının bu anlayışla yürütüldüğünü görmek mümkündür. Adalet hizmetinin iyileştirilmesi amacıyla, tespit edilen problemlere geçici çözümler üretmek ileride daha farklı problemlere yol açabilecektir.

Yargılamaların makul sürede tamamlanamaması Dünyada olduğu gibi ülkemizde de bir sorundur. Bu sorun genel anlamda tüm ülkeyi kapsamakla birlikte, her adliye bakımından ayrı ayrı da incelenmelidir. Çünkü, yargılamanın uzamasına neden olan sebepler ortak olsa da her adliye için bu sebepler kendi şartları altında değerlendirilmelidir. Gecikme sebepleri birden fazla olmakta ve aynı anda gerçekleşebilmektedir. Ancak bu sebepler her adliyede farklı oranlarda etki etmektedir. Örneğin, nüfus yoğunluğunun az olduğu bir merkezde mahkemenin iş yükü, daha kalabalık yerleşimlere göre daha az olacaktır. Buna rağmen bu yerdeki mahkemede yapılan yargılamalar da diğerleri kadar uzun sürebilmektedir. Artık bu yer bakımından yargılamanın uzun sürmesinde iş yükünün payı diğer nedenlere göre daha az olarak kabul edilmelidir.

Yargının sorunlarının çözümü ve kalitesinin artırılması için yapılacak çalışmalar ülke genelinde yapılması gerektiği gibi yerel bazda da yapılmalıdır. Bu nedenle adliyelerde yargının işleyişini düzenleyecek ve kalitesini arttıracak yöneticilere ihtiyaç vardır. Bu amaçla mahkeme yönetimi kurumu ortaya çıkmıştır. Mahkeme yönetimi bünyesinde mahkeme başkanı, adliye müdürü, adli yardımcı, mahkeme basın sözcüsü gibi unsurlar yer almaktadır.

---

³¹⁸ Rechberger W. H., s.3.

B. Mahkeme Yönetiminin İçerisinde Yer Alan Unsurlar

Mahkeme yönetimi içerisinde esasen birçok unsur yer almaktadır. Bu sebeple mahkeme yönetimi bu unsurlarla bir bütünü ifade etmektedir. Mahkeme yönetimi, bir yönüyle aynı zamanda bir işletme yönetimidir. Ancak, adalet hizmeti basit bir işletme anlayışıyla yerine getirilemez. Çünkü, bu hizmetin zorunlu işletmesel tarafı olmakla birlikte, adalet hizmetinin insan ağırlıklı olması, toplumsal düzenin temelinin oluşturması ve diğer sebeplerle bir çok unsuru içinde barındırması söz konusudur.

Bu başlık altında adalet hizmetinin tüm bu unsurları üzerinde durmayacağız; ayrıca konunun işletmesel yönü de bu çalışmanın konusu değildir. Ancak, günümüzde mahkeme yönetimi çerçevesinde birçok ülkede üzerinde durulan, keza ülkemizde hem tartışılan hem de Adalet Bakanlığı'nın proje ve planları içerisinde tartışılan temel bazı konulara yer vereceğiz.

1. Mahkeme Başkanı

Mahkeme başkanlığı, mahkemelerin görevine veya derecesine göre bir ayrımın esas alındığı, aynı türdeki mahkemelerin ulusal veya bölgesel anlamda baş yargıcı sayılabilecek bir kurumdur. Mahkeme başkanlığı, karşılaştırmalı hukukta, her ülkenin yargı örgütlenmesine göre değişiklik gösteren bir baş yargıçlıktır.

Mahkeme başkanı, kendisine verilen adli ve idarî görevleri yerine getirir. Aşağıda açıklanacak olan adliye müdürü, sadece idarî görevleri yerine getirirken, mahkeme başkanı, niteliği gereği başkanın yapması gereken idarî görevler ile de ilgilenir³¹⁹.

Mahkeme başkanının seçimi konusunda Avrupa ülkelerinde değişik usûller tercih edilmiştir³²⁰. Genel olarak mahkeme başkanı seçiminde boş olan pozisyona ilgili hâkimin başvurusu üzerine yapılan seçim ve atama usûlü uygulanmaktadır. Mahkeme başkanı olmak isteyen hâkimler hazırladıkları özgeçmişleri ile bir seçim komisyonuna başvurmakta, seçim komisyonu değerlendirdiği başvuruları duruma göre adalet bakanlığına veya bu konuyla görevlendirilmiş başka bir adli oluşuma iletmektedir. Seçim sonucunda en çok oy alan aday mahkeme başkanı olabileceği gibi en çok oy alan adaylar arasından birinin atanması da mümkün olmaktadır.

---

³¹⁹ Fabri M., s. 11 vd.

<http://www.myd.adalet.gov.tr/dokumanlar/AB%20Kitap%C3%A7%C4%B1k%20TR2.pdf>

³²⁰ Fabri M., s. 8-10.

Adaylar hazırlamış oldukları özgeçmişlerinde yaptıkları çalışmalar, mesleki tecrübeler veya yönetim konusunda aldıkları eğitimlerine yer vermektedirler. Yönetim konusunda eğitim görmüş olmak hiçbir ülkede zorunlu şart olarak aranmasa da seçimde veya atamada önemli bir kriterdir³²¹.

Mahkeme başkanlarının görev süresi ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermektedir³²². Bu süre bir yıl ile emekli olana kadar bu görevi sürdürmeyi içerebilmektedir. Bazı ülkelerde görev süresi bitince tekrar seçilmek mümkün değilken bazı ülkelerde belirli bir sayıda bu görevde yer almak tekrarlanabilmektedir.

Mahkeme başkanları mahkeme bütçesinin hazırlanmasında ve yönetilmesinde kural olarak görev almamakta bu işle aşağıda açıklayacağımız adliye müdürü ilgilenmektedir. Ancak Almanya, Hollanda ve Finlandiya'da mahkeme başkanları mahkeme bütçesinin hazırlanmasında görev almaktadırlar³²³. Yine kural olarak mahkeme başkanları adliye alanlarının yönetilmesinde yer almazken bu görev adliye müdürleri tarafından yerine getirilmektedir.

Mahkeme başkanları, hâkimlerin veya idarî personelin işe alımı veya işine son verilmesi ile ilgilenmeyip, meslek içi eğitimlerin yapılmasında ve yürütülmesinde görev almaktadırlar. Mahkeme başkanı Finlandiya'da idarî personelin işine iş mevzuatına göre son verebilmektedir. Mahkemenin bilgi ve iletişim teknolojileri ülke çapında standart olduğundan mahkeme başkanlarının bu konu üzerinde de yetkileri bulunmamaktadır³²⁴.

Mahkeme başkanının hâkimler üzerinde sınırlı bir disiplin yetkisi vardır. Bu yetkinin kapsamında başkan hâkimlere ihtar veya uyarı verebilir, daha ağır durumlarda hâkimi yargılayacak olan makamlara ihbar veya şikâyet dilekçesi gönderebilirler³²⁵.

Aşağıda açıklanacak olan hedef yargılama sürelerinin tespitinde bazı ülkelerde mahkeme başkanları özel hedefler belirleyebilmektedirler³²⁶. Yargılamanın süresini belirleyen etkenler ortak özellikler taşısa da her mahkeme veya adliye bakımından farklılıklar gösterebilir. Bu farklılıklar farklı hedef yargılama süresinin

---

³²¹ **Fabri M.**, s. 10.

³²² **Fabri M.**, s. 10-11.

³²³ **Fabri M.**, s. 11-14.

³²⁴ **Fabri M.**, s. 11-14.

³²⁵ **Fabri M.**, s. 11-14.

³²⁶ Danimarka, İtalya, Hollanda ve Almanya'nın bazı eyaletlerinde mahkeme başkanları hedef sürelerin belirlenmesinde rol almaktadırlar, **Fabri M.**, s. 11-14.

belirlenmesini gerektirir. Hedef yargılama süreleri ülke çapında belirlenmiş olsa da daha küçük gruplar içinde hedef süreler belirlenmelidir. Bazı bölgeler bakımından genel hedef sürenin altında bir sürenin belirlenmesi ve bu süreye ulaşmak mümkün olabilir. Bu yüzden mahkeme başkanlarının hedef süre belirleyebilmesi gerekir. Ancak mahkeme başkanını yer bakımından yetkisinin belirlenmesi bu konuda önem taşımaktadır. Mahkeme başkanları bölge adliye mahkemelerinin yargı çevresinde yer alan mahkeme türlerine göre seçilebilir. Örneğin; İzmir Bölge Adliye Mahkemesi'nin yargı çevresinde bulunan Asliye Ticaret Mahkemeleri Başkanı gibi. Bu durumda mahkeme başkanı bu bölge ile sınırlı olmak üzere hedef sürelerin belirlenmesinde rol oynayabilir.

Mahkeme başkanı bazı ülkelerde dosyaların hâkimler arasında dağıtımından sorumludur³²⁷. Bu sorumluluk iki şekilde kendini göstermektedir: mahkeme başkanı dosyaları hâkimlere doğrudan alıp, verebilir veya dosyaların dağıtımının hangi kurallara göre yapılacağını belirleyebilir. Ancak her iki ihtimalde de mahkeme başkanı bu işlemleri yaparken bir kurul ile birlikte çalışmaktadır. Bu kurulda daha yüksek bir oluşumun üyeleri veya dağıtımın yapılacağı mahkemelerin üyeleri bulunmaktadır.

Mahkeme başkanları mevzuata aykırı olmamak şartıyla öncelikler ve yerel uygulama kuralları belirleyebilir, hukuk biliminin tutarlı olarak yorumlanmasını teşvik ve temin ederler. Bu amaçla bilimsel toplantılar, çalıştaylar veya seminerler düzenleyebilirler. Mahkeme başkanları görev süresince adli görevlerini çok nadir olarak yerine getirirler³²⁸.

Mahkeme başkanları görevleri nedeniyle özel bir denetime tabi tutulmayıp, diğer hâkimlerin tâbi olduğu disiplin hükümlerine göre denetlenirler. Ancak bazı ülkelerde değişik uygulamalara rastlamak mümkündür³²⁹.

Adli yargı bakımından bizdeki örneği Yargıtay başkanı olarak gösterilebilir. 2797 sayılı Yargıtay Kanunu'nun 2. maddesinde, Yargıtay'ın Birinci Başkanlık,

---

³²⁷ Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Hollanda ve Polonya gibi. Fransa'da durum biraz farklıdır, mahkeme başkanı, mahkemenin hâkimler genel kurulu ile istişare ettikten sonra dava verme kurallarını belirler ve davalar bu kurallara göre dağıtılır. Almanya, Litvanya ve İtalya'da ise tabii hâkim ilkesi gereği mahkeme başkanlarının böyle bir yetkisi yoktur. **Fabri M.**, s. 14-17.

³²⁸ **Fabri M.**, s. 14-17.

³²⁹ Danimarka'da mahkeme başkanları her üç yılda bir astları tarafından değerlendirmeye tabi tutulurken, Hollanda'da başkanlar "360 derece" olarak adlandırılan bir usülle Adli Konsey tarafından değerlendirilir. Adli Konsey değerlendirmeyi başkana ilişkin bilgileri 10 adet bilirkişiden (baro başkanı, başsavcı vb.) toplayarak yapmaktadır. **Fabri M.**, s. 17-18.

daireler, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, bürolar ve idarî birimlerden oluştuğu düzenlenmiştir. Aynı Kanun'un 4. maddesinde Birinci Başkanlığın, Birinci Başkan ve başkanvekilleriyle birlikte genel sekreterden oluştuğu düzenlenmiştir. Birinci Başkan, adli yargıda temyiz mahkemesi olarak görev yapan Yargıtay'ın mahkeme başkanıdır. Yargıtay Kanunu'nun 21. maddesinde 11 bent halinde Birinci Başkanın görevleri sayılmıştır. Birinci Başkan, Yargıtay'ın temsilcisi ve bu Kanun veya başka kanunlarla kendisine verilen görevler kapsamında Yargıtay'ın yöneticisidir.

Birinci Başkan'ın 21. maddenin dört ve beş numaralı bentlerinde sayılan görevleri, çalışmamızın konusunu oluşturan zaman yönetimi bakımından dikkat çekicidir. Birinci Başkan, Yargıtay'ın düzenli ve verimli çalışmasını sağlamak için uygun göreceği tedbirleri alabilir. Daire ve kurullara katılmayan veya geç katılan, bu suretle kurul çalışmalarını aksatan başkan veya üyelerin dikkatini bu hususa çekebilir. Ayrıca Başkan, dairelerin çalışma durumlarına ilişkin gerekli gördüğü bilgileri yazı ile isteyebilir. Birinci Başkan'ın bu yetkileri, kanun yolunda geçen zaman bakımından makul sürenin aşıldığı durumlarda, duruma kısmen de olsa müdahale edebileceği anlamına gelmektedir.

Kanunen³³⁰ kurulmuş olmakla birlikte henüz göreve başlayamayan Bölge Adliye Mahkemeleri, 3 dereceli adli yargı sisteminin ikinci derecesini oluşturmaktadır. Kanun'un 27. maddesi her Bölge Adliye Mahkemesi'nin bir Başkanının bulunacağını düzenlemiştir. Başkanın görevleri Kanun'un 34. maddesinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre Başkan, diğer görevlerinin dışında, Bölge Adliye Mahkemesi'ni temsil eder ve Mahkeme'nin uyumlu, düzenli ve verimli çalışmasını sağlamak için uygun gördüğü tedbirleri alır.

İlk derece mahkemeleri açısından ise hukukumuzda, yukarıda sayılan örnekler gibi bir mahkeme başkanlığı kurumu mevcut değildir. Ülke genelinde veya Bölge Adliye Mahkemeleri'nin yargı çevresi içerisinde, genel veya özel görevli mahkemeleri temsil eden, kanunen kendisine verilen yetkiler kapsamında, başkanlığını yaptığı mahkemeyi yöneten mahkeme başkanlığı kurumu getirilebilir.

---

³³⁰ Bölge Adliye Mahkemeleri, 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun ile kurulmuştur. Kanun, 26.09.2004 tarihinde kabul edilmiş olup, 07.10.2004 tarihli 25606 sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanmıştır.

2. Adliye Müdürü

Adliye müdürü, genel anlamda bir adliyedeki en üst düzeydeki idarî personeldir. Adliyenin idarî işlemlerinin düzenlenmesinden, yürütülmesinden ve denetlenmesinden sorumludur. Adliye müdürü, adliyenin günlük işleyişi ile ilgilenir³³¹. Adliye müdürünün görev alanını örnekseyici olarak şu şekilde sayabiliriz; adliyenin bilgi ve iletişim teknolojilerinden sorumlu olmak, idarî personelin eğitimi, yönetimi ve denetiminden sorumlu olmak, adliye tesisinin yönetiminden sorumlu olmak³³². Adliye müdürlerinin, tercihen üniversite mezunu, kamu yönetimi gibi idarecilik eğitimi almış kişilerden seçilmesinde fayda vardır. Adliye müdürlerinin yukarıdaki niteliklere sahip, adliye tecrübesi olan, kalem müdürlerinden seçilmesi ulaşılmak istenen amaca daha fazla hizmet edecektir.

Adliye müdürlerinin göreve gelmesi mahkeme başkanı ile benzerlik göstermektedir. Burada da seçim veya atama usûlü uygulanmaktadır. Halka veya adliye personeline açık rekabetçi bir süreç sonucunda adliye müdürü seçmek mümkündür. Adliye müdürlerinin hukuk mezunu olmaları bir zorunluluk olmayıp, hukuk kökenli kişiler de bu görevi üstlenebilmektedir³³³.

Adliye Müdürleri bütçenin hazırlanmasında söz sahibi değillerdir, ancak adliye için tahsis edilen bütçenin yönetimini üstlenirler. Adliye müdürleri adliyede çalışan idarî personelin amirliği yanında adliye alanının yönetiminden kısacası adli olmayan teknik konularda görev yaparlar³³⁴.

3. Adli Yardımcı (Hâkim Yardımcısı)

Adli yardımcı, hâkim yardımcısı, stajyer hâkim, raportör hâkim gibi kavramlarla da ifade edilen, hukuk mezunu, hâkime adli görevlerinde yardımcı olan kişileri ifade etmektedir³³⁵. Adli yardımcı, davayla ilgili doktrin ve içtihat araştırması yapan, dosya özeti hazırlayan, duruşmaların hazırlanmasında hâkime yardım eden,

---

³³¹ **Fabri M.**, s. 22.

³³² **Fabri M.**, s. 22-24.

³³³ Danimarka'da adliye müdürünün sahip olması gereken nitelikler mahkeme başkanı tarafından belirlenmektedir. Finlandiya'da adliye müdürlüğü hâkim olmak isteyen avukatlar tarafından tercih edilen bir meslektir. Fransa'da idare direktörleri (adliye müdürleri) memur statüsünde olduklarından memurların atanması usûlüne tabiidirler. Almanya'da müdürler liyakata dayalı bir seçim süreci sonunda mahkeme başkanları tarafından atanmakta olup, çoğunlukla *rechtspfleger* pozisyonundan gelmektedirler. İtalya'da merkezi bir sınavdan sonra Ulusal Kamu İdaresi Okulu'nda eğitim alan memurlar bu görevi yerine getirmektedir. **Fabri M.**, s. 20-21.

³³⁴ **Fabri M.**, s. 22-24.

³³⁵ Hukukumuzda bir dönem yer alan hâkim yardımcılığı için bkz. **Postacıoğlu İ. E.**, s. 45 vd.

karar taslakları hazırlayan, kısaca hâkime hukukî konularda yardım eden bir kişidir³³⁶. Adli yardımcılık, daimi bir pozisyon olabileceği gibi, hâkimliğe geçiş sürecinde ara bir aşama olarak da düzenlenebilir. Adli yardımcılık, hâkimliğe geçişte, geçici bir pozisyon olarak düşünüldüğünde, belirli bir yaş sınırı (24 yaş ve üstü) ve belirli bir süre (asgari 5 yıl) ile sınırlandırılmalıdır³³⁷. Adli yardımcı, dava şartları ve ilk itirazların incelenmesi, uyuşmazlık konularının belirlenmesi, hazırlık işlemleri, delillerin toplanması gibi ön incelemeye özgü işlemleri yaparak mahkemenin yükünün azaltılmasına yardımcı olabilir. Adli yardımcı, bilirkişilerin ve tercümanların atanmasında ve bunların ücretlerinin belirlenmesinde, yargılama giderlerinin hesaplanmasında, dosyadaki maddi hataların düzeltilmesinde hâkimlere yardımcı olabilir. Adli yardımcılık gibi bir kurumun varlığı halinde yargılamaların makul süre içerisinde tamamlanma olasılığı da artacaktır.

4. Mahkeme Basın Sözcüsü

Mahkeme basın sözcüsü, medya veya halk ile iletişime geçen, gerekli durumlarda bilgi veren kişi olarak tanımlanabilir. Mahkeme basın sözcüsü, medyaya yansıyan bir dava hakkında doğrudan bir bilgi vermese de medyada yer alan yanlış bilgilerin düzeltilmesini sağlayabilir. Örneğin, yüksek mahkemenin vermiş olduğu bir karar medyada çarpıtılarak haber yapılmış olabilir. Basın sözcüsü böyle bir durumda kararlar ilgili gerekçeyi kamuoyu ile paylaşarak oluşan yanlış algıyı düzeltebilir. Basın sözcüsünün bu faaliyeti yargıya olan güvenin sarsılmasını engelleyici niteliktedir. Bunun dışında mahkeme istatistikleri, mahkemenin işleyişi ve kalite standartları ile mevcut ve hedeflenen yargılama süreleri ile ilgili bilgileri kamuoyuyla paylaşma işlevi görebilir. Mahkeme basın sözcüsü, tam zamanlı çalışan bir profesyonel olabileceği gibi, bu konuda gönüllü olan veya mahkeme başkanı tarafından seçilecek bir hâkim olabilir³³⁸. Mahkeme basın sözcüsünün gerekliliği göz ardı edilmemelidir³³⁹.

---

³³⁶ Fabri M., s. 29-30.

³³⁷ Fabri M., s. 29-30.

³³⁸ Fabri M., s. 32-33.

³³⁹ Özekes M., (Yargının Sorunları), s. 251; Kaşıkçı M., s. 673; Güralp A. G., s. 360-361.

Ş3. ZAMAN YÖNETİMİNE İLİŞKİN TEMEL PRENSİPLER

I. GENEL OLARAK

Yargılama sürelerinin aşırı uzunluğu Avrupa devletlerinin çoğunda yer alan önemli bir problemdir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesine göre sözleşmeye taraf olan bütün devletler önlerine gelen uyuşmazlıkları makul süre içerisinde çözmelidirler. Bu amaçla kurulan CEPEJ-SATURN Merkezinin görevlerinden bir tanesi de makul sürede yargılanma hakkını ihlâl eden üye devletler için çözüm araçları üretmektir.

Yargıda zaman yönetimine ilişkin SATURN kılavuzunun ilk hali 2008 yılında 8 numaralı doküman olarak yayımlanmıştır. Daha sonra üzerinde değişiklikler yapılan bu metne son hali 25-27 Eylül 2013 tarihindeki 14. CEPEJ-SATURN toplantısında verilmiştir. 5-6 Aralık 2013 tarihinde yapılan 22. CEPEJ genel toplantısında metnin son hali kabul edilmiş ve “CEPEJ (2008) 8 Rev 3³⁴⁰” adıyla yayımlanmıştır. Bu metin yargısal zaman yönetimi için hazırlanmış temel bir kılavuz niteliğindedir. Zaman yönetimi için öncelikli olarak uygulanacak 15 rehber ilkeyi açıklamadan önce, zaman yönetimine genel bir bakış sağlaması amacıyla CEPEJ'in belirlemiş olduğu ilkelere kendi sistematigi içerisinde aşağıda yer vereceğiz³⁴¹. Aşağıda verilen sistematiğe yer alan başlıkları, bizim çalışmamızın alt konu başlıkları olarak değil, CEPEJ'in ilkelere ilişkin başlıklama şekli olarak görmek gerekir. CEPEJ'in orijinal düzenlemesinin doğru anlaşılması için ayrı bir başlıklama modeli yerine, CEPEJ'in kendi sistematigi içinde konu açıklanacaktır.

I. Genel Prensipler ve Kılavuz

A. Şeffaflık ve Öngörülebilirlik

1. Yargı hizmetinden yararlananlar, yargılama faaliyetinin zaman yönetimine dahil edilmelidirler.

2. Yargılamanın süresini etkileyen her durumda bu kişilere bilgi verilmeli, gerekli görülürse kendilerine danışılmalıdır.

3. Herhangi bir yargılama faaliyetinin süresi mümkün olduğunca önceden bilinebilir olmalıdır.

³⁴⁰ “Rev 3” ibaresi metnin üçüncü kez gözden geçirildiği anlamına gelmektedir.

³⁴¹ CEPEJ (2008) 8 Rev3, s. 2-8.

4. Dava çeşitlerine göre yargılamaların süresine ilişkin her türlü veri ve istatistik kamuya açık hale getirilmelidir.

B. Optimum Süre

1. Yargılamaların uzunluğu makul bir seviyede olmalıdır.

2. Yargılamaların makul sürede tamamlanmasının çok büyük bir önemi olduğu gibi bu konuda kamu yararı da bulunmaktadır. Dosyalar aşırı uzun bir zaman dilimine yayılmamalıdır. Yargılamalar istisnalar hariç olmak üzere çok kısa da sürmemelidir. Kişilerin mahkemeye erişim hakkını ihlâl edecek derecede kısa olmamalıdır.

3. Yargılamanın zaman yönetiminde taraflara söz hakkı verilmemişse, zaman yönetimi tarafsız ve objektif esaslara göre yapılmalıdır. Özellikle benzer dosyalardaki zaman yönetiminden büyük farklılıklar taşımamalıdır.

4. Yargılamanın toplam süresine özel bir özen gösterilmelidir. Kişilerin yargılamanın başından başlayıp sonuna kadar devam eden süreçte elde etmek istediği hukukî korumayı anlamsız kılacak bir sürede yargılama yapılmamasına özen gösterilmelidir.

C. Planlama ve Verilerin Toplanması

1. Yargılamanın sürelerinin planlanması hem genel düzeyde hem de somut işlemler bakımından yapılmalıdır. Dava çeşitlerine göre ve mahkeme çeşitlerine göre ortalama yargılama süresi planlanmalıdır.

2. Bir yargılamanın zaman çizelgesi yapılırken taraflara danışılması gerekir. Tarihler belirlenirken ve her aşamanın ne kadar süreceği tespit edilirken tarafların görüşü alınmalıdır.

3. Yargılamanın süresi bütün aşamaları içerek şekilde iyi tanımlanmış bir sistem vasıtasıyla gözlemlenebilir olmalıdır. Bu sistem hem genel olarak hem de belirli işlemler bakımından yargılamanın makul süreyi aştığı durumlarda ayrıntılı istatistikler sağlamalıdır.

D. Esneklik

1. Bir yargılamanın zaman yönetimi yapılırken hem tarafların ihtiyaçları hem de somut olayın özellikleri dikkate alınmalıdır.

2. Yargılama türlerine göre zaman limitleri otoriteler tarafından belirlenirken veya bu konuda yasamanın yapacağı düzenlemeler sırasında somut olaydan

kaynaklanabilecek muhtemel değişiklikler göz önünde bulundurulmalıdır. Eğer zaman limitleri kanun tarafından belirlenecekse bu limitlere uyulup uyulmadığı ve bu limitlerin uygun olup olmadığı düzenli olarak kontrol edilmeli ve değerlendirilmelidir.

3. Belirli bazı davaların öncelikli veya acele işlerden sayılması gerektiği konusunda bir düzenleme varsa, bu düzenleme önceliğin veya aciliyetin amacına uygun bir şekilde yorumlanmalıdır.

E. Tüm İlgililerin İşbirliği

1. Optimum ve öngörülebilir yargılama sürelerinin planlanmasında, hukukî düzenlemelerinin yapılmasında ve bu sürelerin yargılamada uygulanmasında yer alan tüm kişi ve kuruluşlar etik kurallar çerçevesinde sorumludurlar.

2. Bu belgede yer alan prensiplerin ve önerilerin uygulanmasını kanun koyucu, hükümet yetkilileri ve adaletin yönetiminden sorumlu otoriteler birlikte üstlenmelidir.

3. Yargının düzenlenmesinden sorumlu organlar, doğru zaman yönetimi için zorunlu olan şartları ve imkânları sağlamakla yükümlü olup gerektiğinde harekete geçmelidirler. Mahkeme yönetimi organları yargılama usûlünün yürütülmesine ilişkin bilgileri toplayarak zaman yönetimine yardımcı olmalıdırlar. Yargılamayı yürüten organlar yargılamanın planlanması ve organizasyonunda aktif rol almalıdır.

4. Avukatlarla yargılama takviminin hazırlanmasının zaman yönetimi bakımından dosya için önemli olduğu durumlarda zaman çizelgesi veya terminlere ilişkin çerçeve anlaşmalar yapılmalıdır.

II. Yasama ve Yürütme İçin Kılavuz

A. Kaynaklar

1. Yargının, düzenli işyükünün altından zamanında kalkabilmesi için yeterli kaynaklara ihtiyacı vardır. Bu yüzden kaynaklar ihtiyaçlara göre dağıtılmalı ve etkili bir şekilde kullanılmalıdır.

2. İş yükünde meydana gelebilecek beklenmedik değişiklikler ve dosyaların düzgün bir şekilde görülmesinde oluşabilecek acizlik durumları için ayrılmış kaynaklar bulunmalıdır.

3. Yargının kaynaklarının kullanıma ilişkin alınan kararlar etkili bir zaman yönetimini teşvik edecek şekilde olmalıdır. Gecikmelerden ve dosya sayısındaki

yığılmalardan kaçınmak için kaynakların hızlı ve etkili bir şekilde yeniden tahsis edilmesi mümkün olmalıdır.

B. Organizasyon

1. Yargı organları etkin bir zaman yönetimine teşvik edecek şekilde organize edilmelidir.

2. Organizasyon bünyesinde zaman yönetimi veya yargılama süreci için açık bir kararlılık bulunmalıdır. Bunun için yargılama sürelerini güncel değişiklikler doğrultusunda sürekli analiz eden, değişiklikleri önceden tahmin edebilen ve yargılama süreleriyle ilişkin sorunları önleyen bir birim bulunmalıdır.

3. Yargıyı etkileyecek her organizasyonel değişiklikte bu değişikliğin yargıda zaman yönetimine ilişkin olası etkileri göz önünde bulundurulmalıdır.

C. Maddi Hukuk

1. Hukukî düzenlemeler açık, basit olmalı, sade bir dille kaleme alınmalı ve uygulaması çok zor olmamalıdır. Hukukî düzenlemelerde yapılacak değişikliklere çok iyi bir şekilde hazırlanmalıdır.

2. Yeni bir kanuni düzenleme yapılacağı zaman hükümet, her zaman, bu düzenlemenin yeni dosya sayısı üzerinde oluşturacağı etkiyi incelemelidir. Dosya sayısının artmasına veya gecikmeye neden olabilecek düzenlemelerden kaçınılmalıdır.

3. Hem yargı organları hem de yargı hizmetinden faydalananlar değişiklikler hakkında hemen bilgilendirilmelidir. Böylece bu kişiler değişikliklere zamanında ve etkili bir şekilde uyum sağlayabilirler.

D. Usûl Hukuku

1. Usûl kuralları, makul sürede yargılama yapmaya olanak sağlamalıdır. Gereksiz gecikmelere veya yargılamanın karmaşıklaşmasına neden olan kurallar yürürlükten kaldırılmalı veya yeniden düzenlenmelidir.

2. Usûl kuralları, Avrupa Konseyi'nin uygulanabilir tavsiyeleri dikkate alınarak yapılmalıdır. Özellikle aşağıda sayılan tavsiyelere bakılmalıdır:

R(81)7, adalete erişimi kolaylaştırmak üzerine önlemler,

R(84)5, adaletin işleyişini iyileştirmeye yönelik usûl ilkeleri,

R(86)12, mahkemelerin aşırı işyükünün azaltılması ve önlenmesine ilişkin önlemler,

R(87)18, ceza yargılamasının basitleştirilmesine ilişkin,

R(95)5, medenî ve ticarî davalarda kanun yolları sistemlerinin ve usûllerinin tanıtılması ve geliştirilmesine ilişkin,

R(95)12, ceza yargılamasının yönetimine ilişkin,

R(2001)3, mahkeme ve diğer hukuk hizmetlerinin yeni teknolojiler kullanılarak vatandaşlara ulaştırılmasına ilişkin.

3. Usûl kuralları ilk kez düzenlenilirken veya değiştirilirken, o kuralları uygulayacak olan kişilere danışılmalıdır.

4. Kişilerin adil yargılanma veya aleni duruşma hakları ihlâl edilmeden ilk derece mahkemelerindeki yargılamalar daha yoğun hale getirilmelidir.

5. Mümkün olan durumlarda hızlandırılmış yargılama usûlleri teşvik edilmelidir.

6. Uygun olan dava türlerinde kanun yoluna başvuru sınırlandırılmalıdır. Belirli dosyalarda (küçük talepler gibi) kanun yoluna başvuru kaldırılmalı veya talebe bağlı olarak yapılmalıdır. Açıkça kötü niyetli olduğu anlaşılan başvurular kabul edilemez sayılmalı veya çok kısa bir şekilde reddedilmelidir.

7. Üst mahkemelere başvuru, bu mahkemenin dikkatine veya gözden geçirmesine ihtiyaç duyulan dosyalarla sınırlandırılmalıdır.

III. Yargının Yürütülmesinden Sorumlu Organlar İçin Kılavuz

A. İş Bölümü

1. Zaman yönetimine katkı görevi, yargı hizmetlerinden sorumlu bütün otoriteler (mahkemeler, hâkimler ve yöneticiler) ile yargı faaliyeti içerisinde bulunan bütün profesyoneller (bilirkişiler, avukatlar gibi) tarafından niteliklerine göre paylaşılmalıdır.

2. Yargının yürütülmesinden sorumlu tüm organlar hedeflerin ve standartların belirlenmesine ilişkin süreçte işbirliği içinde olmalıdırlar. Bu standartlar ve hedeflerin detaylandırılmasında adalet sistemi içerisindeki diğer ilgililere danışılmalıdır.

B. İzleme

1. Yargılamaya ilişkin zaman çerçevesi istatistikler doğrultusunda dikkatle incelenmiş olmalıdır. Belirli türdeki dosyaların uzunluğuna ilişkin ve her aşamanın uzunluğuna ilişkin yeterli miktarda veri bulunmalıdır.

2. Belirli dosya türleri ve/veya belirli mahkeme türleri gözlemlendikten sonra standartlar ve hedefler oluşturulmalıdır.

3. Yargılamayı yürüten makam, koymuş olduğu veya yargılamaya dahil olan diğer aktörlerle birlikte belirlenen süre sınırlandırmalarına uyulup uyulmadığını izlemek zorundadır.

4. Bu izleme faaliyeti Yargısal Sürelerinin İzlenmesine İlişkin Avrupa Yeknesak Kılavuzuna (EUGMONT) uygun olarak yapılmalıdır.

C. Müdahale

1. Zaman yönetimi için koyulan standartlardan veya hedeflerden sapmanın gözlemlendiği veya böyle bir sapmanın olacağını öngörüldüğü durumlarda bu sapmanın sonuçlarını ortadan kaldıracak acil eylemlerde bulunulmalıdır.

2. Toplam yargılama süresi bakımından makul sürede yargılanma hakkı ihlâlini oluşturabilecek dosyalara özel bir ilgi gösterilmelidir.

3. Yapılacak izleme sayesinde yargılama sırasında oluşan uzun faaliyetsizlik dönemleri tespit edildiğinde, süreci hızlandıracak veya gecikmeyi telafi edecek eylemlerde bulunulmalıdır.

D. Yeni Teknolojilerin Kullanımı

1. Toplam yargılama süresini azaltmak adına mahkemelerde yeni teknolojilerin kullanılması teşvik edilmelidir. Özellikle: yargılamanın değişik aşamalarında tele-konferans veya video-konferans kullanılması, mahkeme ve taraflar arasında daha geniş bir ifadeyle yargılamaya dahil olan bütün aktörler arasında elektronik iletişimin kullanılması, istinabe için teknoloji kullanılması.

E. Sorumluluk

1. Zaman çizelgesinde gecikmeye neden olanlar veya belirlenen standartların ve hedeflerin zararına hareketiyle veya ihmaliyle sebep olanlar bu sonuçtan sorumlu tutulmalıdır.

2. Makul olmayan yargılama süresi için bireylerin sorumluluğuna ek olarak devlet de bu gecikmeden dolayı müteselsilen ve müştereken sorumlu tutulmalıdır.

IV. Adliye Yöneticileri İçin Kılavuz

A. Verilerin Toplanması

1. Adliye yöneticileri yargılamanın önemli aşamaları için bilgi toplamalıdır. Bu aşamalar arasında geçen sürelerin bir kaydı tutulmalıdır.

2. Toplanan bu veriler adliye yöneticilerinin, hâkimlerin ve yargının idaresinden sorumlu otoritelerin erişimine açık bulundurulmalıdır. Daha da uygunu bu verilerin tarafların ve toplumun da erişimine açık bulundurulmasıdır.

B. Sürekli Analiz

1. Toplanan veriler sürekli olarak analiz edilmeli ve performansın artırılması amacıyla kullanılmalıdır.

2. Toplanan veriler istatistiksel değerlendirmeler için kullanıma hazır bulundurulmalıdır. Özel yaşamın gizliliği ihlâl edilmemek şartıyla toplanan veriler, bağımsız araştırma kuruluşlarının veya enstitülerin bilimsel analizlerinde kullanıma açık bulundurulmalıdır.

3. Yapılan analizler sonucunda, düzenli olarak (en az yılda bir kez) ve uygun önerilerle birlikte bir rapor oluşturulmalıdır.

C. Hedef Oluşturma

1. Oluşturulan ulusal veya bölgesel hedeflere ek olarak bağımsız mahkemeler için de özel hedefler belirlenmelidir. Adliye yöneticileri bu hedeflerin belirlenmesi konusunda yeterli yetki bağımsızlığına sahip olmalıdırlar.

2. Hedefler, başarılabılır ve açık bir şekilde belirlenmiş olmalıdır. Bu hedefler yayımlanmalı ve periyodik olarak tekrar gözden geçirilmelidir.

3. Hedefler mahkemelerin performanslarının değerlendirilmesinde kullanılabilir. Eğer hedeflere ulaşamaması söz konusu ise bu durumu düzeltmek için adımlar atılabilir.

D. Kriz Yönetimi

1. Mahkeme düzeyinde oluşturulan hedeflere ulaşmada önemli bir aksama varsa, bu sorunu çözebilecek yeterli ve hızlı bir yöntem bulunmalıdır.

V. Hâkimler İçin Kılavuz

A. Aktif Dosya Yönetimi

1. Yargılamanın aktif bir şekilde yönetilebilmesi için hâkimin elinde yeterli gücün olması gerekir.

2. Hâkim, genel kurallar çerçevesinde, genel ve özel hedefler ile dosyanın özelliklerini de dikkate alarak uygun süreler vermek ve zaman yönetimini ayarlayabilmek için yetkilendirilmiş olmalıdır.

3. Yargı kararlarının yazımı için standart bir kelime işlemcisi yazılımı geliştirilmeli ve hâkimler ve mahkeme personeli tarafından kullanılmalıdır.

B. Taraflar ve Vekiller Arasında Zamanlama Anlaşması

1. Bir yargılamanın zamanlaması yapılırken o yargılamanın taraflarının menfaatleri göz önünde bulundurulmalıdır. Yargılamanın başında zaman planı yapılırken tarafların bu planlamaya katılma hakları vardır.

2. Yargılama takvimi hazırlanırken mümkün olan durumlarda hâkim yargılamaya katılan herkesin uygun göreceği bir takvim hazırlamaya çalışmalıdır. Bu amaç için uygun mahkeme personeli ve bilgi teknolojisinin yardımından faydalanabilmelidir.

3. Üzerinde anlaşılan yargılama takviminde yapılacak değişiklikler en az seviyede ve makul bir gerekçeye dayanmalıdır.

C. Yargılamaya Katılanların İşbirliği ve Takibi

1. Yargılamaya katılan herkes oluşturulan hedefler ve süre sınırlamalarına uymak konusunda mahkemeye işbirliği yapmakla ödevlidir.

2. Yargılama sırasında hâkim, yargılamaya dahil olan kişilerin- tanıklar, uzmanlar gibi- süre sınırlarına uyup uymadıklarını takip etmelidir.

D. Usûli Hilelerin Engellenmesi

1. Bilerek ve isteyerek yargılamayı geciktirmeye çalışan bütün girişimler engellenmelidir.

2. Yargılamayı geciktirmek veya zarar vermek amaçlı eylemler için usûli yaptırımların bulunması gerekir. Bu yaptırımlar taraflara veya temsilcilerine uygulanabilir olmalıdır.

3. Usûli haklarını kötüye kullanan veya yargılamayı geciktiren kişiler için bunların bağlı bulunduğu meslek birliklerine bu tavırları ihbar edilmelidir.

E. Kararların Gerekçelendirilmesi

1. Bütün kararların gerekçesi öz bir şekilde olmalı ve sadece önemli hususları içermelidir. Amaç kararın anlaşılmasını sağlamaktır.

2. Mümkün olan durumlarda hâkim kararı tefhim edip aynı zamanda ilamı verebilmelidir.

II. REHBER İLKELER

A. Genel Olarak

SATURN Merkezi, uzun yargılama sürelerinin kısaltılması için 63 muhtemel eylem geliştirmiştir³⁴². Bu 63 eylem arasından başlangıç için 15 rehber ilke hazırlanmıştır. Bu rehber ilkeler uzun yargılama sürelerini azaltmak isteyen ülkeler için öncelik arz etmektedir.

Zaman yönetimine ilişkin rehber ilkelerin yer aldığı birçok CEPEJ dökümanı arasından bu çalışmada CEPEJ-SATURN (2013)4 sayılı, “*SATURN GUIDELINES FOR JUDICIAL TIME MANAGEMENT, COMMENTS AND IMPLEMENTATION EXAMPLES*”³⁴³ başlıklı olanı kullanmayı tercih ettik. Çeşitli ülkelerin bu rehber ilkelere ilişkin uygulama örneklerini ve yorumlarını içeren bu doküman kendi ifadesiyle “*canlı belge*”³⁴⁴ niteliği taşımaktadır. Bu belge iki bölümden oluşup, ilk bölümde 15 rehber ilkenin uygulandığı ülkelerin yorumlarına ve örneklerine, ikinci bölümde ise kalan 48 ilkeye ilişkin örneklere ve yorumlara yer verilmiştir.

Aşağıda 15 rehber ilkeye ilişkin açıklama yaptıktan sonra bu ilkelerin uygulandığı ülkelerin örneklerine yer verilecektir. Bu örnekler arasında sadece medenî yargıda yer alan uygulamalar değil, idarî yargı ve ceza yargılaması alanındaki uygulamalara da yer verilecektir. Daha sonra bu ilkelere hangilerinin ülkemizde uygulama alanı bulduğu incelenecek, uygulaması olmayan ilkeler bakımından nasıl uygulanması gerektiği yönünde hukuk sistemimizle uyumlu öneriler getirilecektir.

B. Planlama ve Verilerin Toplanmasına İlişkin Temel İlkeler

Zaman yönetimi uygulamalarına başlayabilmek için öncelikle yargılama sürelerinin planlanması gerekmektedir. Bu planlama hem genel düzeyde hem de somut işlemler bakımından yapılmalıdır. Genel anlamda planlamanın içinde hem belirli dava türlerine göre planlama, hem de mahkeme türlerine göre planlama yer almaktadır. Bu planlama aşaması her ülkenin yargı örgütlenmesine ve hukuk sistemine bağlı olarak değişiklik gösterecektir. Aşağıda çeşitli ülkelerin

³⁴² “Saturn Guidelines for Judicial Time Management”, “Yargısal Zaman Yönetimi için Saturn Kılavuzu”, Cepej 2008-8 Rev.

³⁴³ “Yargısal Zaman Yönetimi için Saturn Kılavuzu, Yorumlar ve Uygulama Örnekleri”.

³⁴⁴ CEPEJ-SATURN (2013)4, Önsöz, s. 3.

uygulamalarından örnekler verilecektir. Daha sonra bu ilkenin ülkemizdeki uygulamasına bakılacaktır.

Danimarka'da Esbjerg Bölge Mahkemesi' nde medenî yargıya ilişkin davaların % 58' nin 1 yıl içerisinde, ceza yargısına ilişkin davaların % 63' ünün 2 ay içerisinde sonuçlandırılması gerektiği kararlaştırılmıştır.

Finlandiya Yüksek İdare Mahkemesi' nde ortalama yargılama süresi 10 ay olarak tespit edilmiştir. Buna ek olarak dosyaların % 25'inin 4 haftadan az sürede, % 35' inin ise 6 ila 9 ay arasında sonuçlandırılması gerektiği hedeflenmiştir. Temyiz mahkemesi için belirlenen bu hedefin yerel mahkemeler arasındaki yargılama süreleri farklılığının azalmasına sebep olduğu görülmüştür. 2006 yılında, en uzun yargılama süresi ile en kısa yargılama süresi arasındaki fark 6 aydan 5,5 aya indirilmiştir. Finlandiya bölge mahkemelerinde ceza davaları için üst sınır 3,1 ay, tebligat işlemlerinin uzun sürdüğü dosyalarda 7,9 ay olarak belirlenmiştir. Hemen hemen bütün bölge mahkemelerinde dosyaların % 50' sinin 2 ay içerisinde tamamlanacağı kararlaştırılmıştır. Ayrıca dosyaların % 10'u hariç incelemenin 9 ayı geçmemesi gerektiği tespit edilmiştir. Uzun zamandır bekleyen dosyaların da bir an önce tespit edilip tamamlanması gerektiği hedefler arasındadır³⁴⁵.

Finlandiya- Rovaniemi Temyiz Mahkemesi'nde her yıl Adalet Bakanlığı ile Mahkeme arasında yapılan bütçe görüşmelerinde o yılın hedefleri üzerinde de anlaşmaya varılır. Bu anlaşmaya göre bütün dosyalar bir yıldan az bir süre içerisinde tamamlanmalıdır³⁴⁶.

Finlandiya- Turku Bölge Mahkemesi' nde mahkemenin hedefleri, mahkeme başkanı ile daire başkanları arasında periyodik olarak yapılan müzakere sonucunda oluşturulmaktadır. Ayrıca her dava türü için ayrı ayrı üst sınır tespit edilmektedir. Daire başkanları da buldukları dairenin her bir üyesiyle mahkemenin hedefleri konusunda anlaşmaya varırlar³⁴⁷. Aynı uygulama Turku Bölge İdare Mahkemesinde de yapılmaktadır.

Gürcistan- Tiflis Temyiz Mahkemesi; Usûl kanununda emredici olarak hem medenî hem de idarî yargı alanındaki dosyaların 2 ay içerisinde, karmaşık dosyaların ise 5 ay içerisinde sonuçlandırılacağı düzenlenmiştir. Bu hedefler mahkeme yönetimi

³⁴⁵ CEPEJ (2007) 13, s. 18; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 6.

³⁴⁶ CEPEJ (2006) 13, s. 6; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 6.

³⁴⁷ CEPEJ (2006) 13, s. 6; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 6.

tarafından çok sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir ve dosyaların büyük bir çoğunluğu 5 ay içerisinde sonuçlandırılmaktadır. Eğer bir dosya belirlenen zaman dilimini aşmışsa mahkemenin elektronik veritabanında bir uyarı çıkmaktadır³⁴⁸.

İrlanda- Dublin Ticaret Mahkemesi; Yargılamanın bütün aşamaları mahkeme tarafından takip edilmektedir. Her bir usûli aşamada, dosyanın ve aşamanın niteliğine göre zaman dilimi belirlenmektedir³⁴⁹.

Norveç; Zaman dilimleri Adalet Bakanlığı'nca yapılan teklif üzerine Norveç Parlamentosunun onayı ile belirlenmektedir. 2006 yılı için medenî yargıya ilişkin bütün dosyalar 6 ay, ceza yargısına ilişkin bütün dosyalar ise 3 ay içerisinde sonuçlandırılacaktır³⁵⁰.

Norveç- Nedre Romerike Bölge Mahkemesi; Medenî yargıya ilişkin bütün dosyalar için, mahkemeye gelişlerinden kısa bir süre sonra, mahkemece zaman diliminin belirlenmesi amacıyla bir toplantı yapılır. Bu toplantıya hâkim ve taraf vekilleri katılırken taraflar katılamazlar. Toplantıda hükme kadar yapılacak olan bütün işlemler planlanır. Toplantıda uyuşmazlık konuları açıklığa kavuşturulur, tarafların iddia ve savunmaları ile sundukları deliller tespit edilir. Dosyanın bütün aşamaları tespit edildikten sonra, bu aşamalar ve asıl duruşma için bir tarih belirlenir. Aynı zamanda bu tarihlere kalan süre gün sayısı olarak da gösterilir. Norveç'te asıl duruşma dışında duruşma yapmak istisnai bir uygulamadır. Taraflar, tespit edilen tarihten önce bütün delillerini hazır bulundurmaları zorundadır. Bu yüzden taraflar delillerin toplanması ve ibrazı işlemlerini bu tarihe göre planlarlar. Duruşma tarihi genel standartlara göre belirlenir. Bu standart ise yukarıda belirtildiği üzere medenî yargıda 6 aydır. Miktar veya değeri 15.000 Avro' nun altında bulunan yargılamalar küçük talepler olarak adlandırılmakta ve toplam yargılama süresi 3 ayı geçmemektedir. Belirlenen duruşma tarihinin değiştirilmesi için haklı bir neden gerekmekte ve bu nadiren kabul edilmektedir³⁵¹.

Slovenya- Maribor ve Novo Mesto Bölge Mahkemesi; Dosya mahkemeye intikal ettikten sonra mahkeme 18 aylık bir zaman dilimi tespit etmektedir. 18 ay içerisinde bir karar verilmezse o dosya gecikmiş olarak kabul edilmektedir.

³⁴⁸ CEPEJ (2011) 1, s. 13; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 6.

³⁴⁹ CEPEJ (2006) 13, s. 7; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 6.

³⁵⁰ CEPEJ (2006) 13, s. 7; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 6.

³⁵¹ CEPEJ (2011) 1, s. 33; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 7.

Mahkeme başkanı dosyadan sorumlu hâkimden, gecikmenin nedenlerini gösteren bir rapor hazırlamasını isteyebilir³⁵².

İsveç; Medenî yargı veya ceza yargısına ilişkin yargılama süreleri hükümet tarafından tespit edilmektedir. Ayrıca bütün yargı organları kendi hedeflerini belirleyebilmektedir³⁵³.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere bu ilkeyle yasama veya yargı tarafından bir üst süre belirlenmesi durumu söz konusudur. Belirlenen bu sürenin psikolojik bir etkisi vardır³⁵⁴. Yargılamaya dahil olan kişilerde, başlanılan bu sürecin sona ereceği veya ermesi gerektiği şeklinde bir fikir oluşturmaktadır. Belirlenen sürenin aşılması halinde bir geç kalınmışlık duygusu oluşacaktır. Kanaatimizce bu da makul sürede yargılanma hakkının öneminin idrakinde kolaylık sağlayacaktır.

Ülkemizde bu ilkenin kısmi bir uygulamasını görmek mümkündür. Çeşitli kanunlarda bazı dava veya işlerin ivedilikle çözümlenmesi gerektiği şeklinde düzenlemeler mevcuttur³⁵⁵. Her ne kadar belirlenmiş bir süre yoksa da bu düzenlemeler o dava veya işin çabuk bir şekilde sonuçlandırılması gerektiğine işaret etmektedir. Bundan başka yine çeşitli kanunlarda, bazı dava veya işlerin sonuçlandırılması gereken süreler belirlenmiştir³⁵⁶.

Bu ilkeyle amaçlanan genel bir üst sürenin belirlenmesidir. Bu süre dava türü veya mahkeme türü şeklinde olmalıdır. Örneğin, Yargıtay'a gelen bir dosyanın en geç 12 ay içerisinde sonuçlandırılması gerektiği şeklinde bir süre olmalıdır. Bu ilkenin ülkemizde tam olarak uygulandığını söylemek şuan için mümkün gözükmemektedir.

---

³⁵² CEPEJ (2006) 13, s. 6; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 7.

³⁵³ CEPEJ (2006) 13, s. 6; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 7.

³⁵⁴ Hollanda'da yürürlüğe koyulan bir Tüzük ile yargılamanın makul sürede sonuçlanmasının hâkimlerin bu konuda bir sorumluluk hissetmeleri halinde mümkün olacağı düzenlenmiştir, **Güralp A. G.**, s. 91.

³⁵⁵ 2004 sayılı İcra ve İflâs Kanunu'nun 18. maddesi İcra Mahkemesi'ne arzedilen hususların ivedi işlerden sayıldığını belirtmiştir.

³⁵⁶ İcra ve İflâs Kanunu'na göre yapılan şikâyetlerin duruşma yapılmayan işlerde 10 gün içinde karara bağlanacağı düzenlenmiştir (m. 18/3). 6216 sayılı Kanun'un 40/5. maddesi de eksiksiz yapılan başvuruların 5 ay içerisinde sonuca bağlanması gerektiğini düzenlemiştir. 2247 sayılı Uyuşmazlık Mahkemesinin Kuruluş ve İşleyişi Hakkında Kanun'un 18. maddesinde Uyuşmazlık Mahkemesi'nin 6 ay içinde karar vermemesi halinde yargı merciinde durdurulan davanın görülmesine devam olunur, **Aktepe Artık S.**, s. 296.

Bu tarz bir üst sürenin belirlenmesi birkaç farklı şekilde yapılabilir; dava türlerine göre (boşanma, alacak, tahliye vb.), mahkeme türlerine göre (asliye hukuk, asliye ticaret, aile vb.), Bölge Adliye Mahkemesi ve Yargıtay da ise dava türüne göre ayırım yapmadan genel bir süre belirlenebilir.

Bu başlık altında değerlendirilen, rehber ilkeler arasında ikinci sırada yer alan ilkeye göre, yargılama sürecinin tüm usûli aşamalarına ilişkin planlama ve tarih belirleme işlemleri yapılırken adliye kullanıcılarının da görüşü alınmalıdır. İlkenin daha iyi anlaşılabilmesi için aşağıda bazı ülkelerin uygulama örneklerine yer verilmiştir.

Danimarka- Esbjerg Bölge Mahkemesi; Medenî yargı alanına giren dosyalarda, yargılamanın henüz başında bir toplantı yapılmaktadır. Bu toplantıda taraflar, dosyanın ilerleyişi üzerinde bir anlaşmaya varırlar³⁵⁷.

Finlandiya- Rovaniemi Temyiz Mahkemesi; Mahkemeye gelen her dosya için özel olarak hazırlanmış bir program taraflara verilmektedir. Bu programda, yargılama süresi, yargılama öncesi aşama, yargılama öncesi duruşmalar ve asıl duruşmaya ilişkin tahmin edilen süreler yer almaktadır. Ayrıntılı duruşma takvimleri önceden taraflara gönderilmektedir. Bu belgeler görüşleri alınmak üzere vekillere veya savcılara da gönderilmektedir³⁵⁸.

Finlandiya- Turku Bölge Mahkemesi; Hâkimler ve yerel avukatlar adaletin etkinleştirilmesi ve yargılama sürelerinin kısaltılması konularında ortak bir görüşe varmak için birçok toplantı yapmaktadırlar. Bu toplantıların sonucunda varılan ortak görüşler doğrultusunda bir yönerge hazırlanmaktadır³⁵⁹.

Almanya- Stuttgart Bölge Temyiz Mahkemesi; Avukatlar ile düzenli olarak toplantılar yapılmakta, bu toplantılarda mahkemelerce verilen hizmetlere ilişkin müşteri memnuniyeti ve problemler tartışılmaktadır³⁶⁰.

Norveç- Nedre Romerike Bölge Mahkemesi; Mahkeme yargılama takviminin belirlenmesi için bir toplantı düzenler. Bu toplantıya avukatların yanında bilirkişiler de katılmaktadır. Ancak bir vekille temsil edilmeyenler hariç, yargılama takviminin belirlenmesinde tarafların görüşü alınmamaktadır. Bunun nedeni olarak, vekilin

³⁵⁷ CEPEJ (2006) 13, s. 15; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 8.

³⁵⁸ CEPEJ (2006) 13, s. 8; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 8.

³⁵⁹ CEPEJ (2006) 13, s. 8; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 8.

³⁶⁰ CEPEJ (2006) 13, s. 8; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 8.

yargılama takvimi hazırlanırken müvekkiline danışacağı veya etik ilkeler gereği müvekkilinin çıkarlarına uygun hareket edeceği varsayılmaktadır. Norveç uygulamasında, vekille temsil edilen taraflara takvim hazırlanırken danışılmaması süreci hızlandırmakta ve bu hususta kamunun menfaati olduğu kabul edilmektedir. İki taraf ve vekilleri yargılamanın uzaması konusunda anlaşsalar bile, uyuşmazlığın sona erdirilmesinde ve tarafların normal yaşamlarına devam etmesinde kamu yararı vardır. Norveç'te yargılama takviminin hazırlanması süreci çok kısa tutulmakta bu da taraflar ve vekiller arasında müzakere için çok kısa bir zaman bırakmaktadır. Bu müzakereler yargılamanın ne kadar süreceği konusunda değildir, çünkü yargılama süreleri zaten yerel otoritelerce belirlenmiştir. Bu müzakerelerin amacı, yapılacak olan yargılamayı, otoritelerce konulmuş olan standartlara uygun hale getirmektir. Bu planlama süreci teknik bir konu olduğundan tarafların sürece katkıları çok az veya hiç olmamaktadır³⁶¹. Norveç'te yargılama takvimi hazırlanırken taraflara danışılmamasının nedeni budur.

Norveç- Midhordland Bölge Mahkemesi; Medenî yargıdaki hazırlık toplantıları sonucunda dosyaların % 80'i sulh ile sonuçlanmaktadır³⁶². Yargılamadan önce taraf veya vekillerinin bir araya getirilmesi ve müzakere etmeleri uyuşmazlıkların sulh ile çözümlenmesine de katkı sağlamaktadır.

Hukukumuzda yargılama takviminin hazırlandığı bu ilkeye göre bir toplantı bulunmama ile birlikte ön inceleme aşamasında yapılacak olan işlemler ile aynı etki sağlanabilir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na göre ön inceleme duruşması yapıldıktan sonra tahkikat duruşması için bir tarih belirlenir (m. 137/2). Bu tahkikat duruşması için taraflara bir davetiye gönderilir ve bu "*davetiyede belirlenen gün ve saatte geçerli bir özrü olmadan mahkemede hazır bulunmadıkları takdirde, duruşmaya yokluklarında devam edileceği ve yapılan işlemlere itiraz edemeyecekleri bildirilir*" (m. 147/2). Bu hükme göre duruşma tarihlerinin belirlenmesi için bir toplantı yapmak yerine, mahkemece belirlenen tarihe, varsa tarafların geçerli bir özür ile beyanda bulunarak yeni bir tarih belirlenmesi usûlü benimsenmiştir. Ön inceleme duruşması sırasında tahkikat duruşması için tarih belirlenebilir ve bu tarih üzerinde taraflar anlaşabilirler. İlk tahkikat duruşması yapıldıktan sonra takip eden duruşmalar için de bu yöntem izlenerek tarih belirlenebilir. Bu yöntemle belirlenen duruşma

³⁶¹ CEPEJ (2011) 1, s. 32; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 9.

³⁶² CEPEJ (2006) 13, s. 15; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 9.

tarihlerine, duruşmaya katılan taraflar o sırada itiraz etmedikleri takdirde, mücbir bir sebep yoksa uyma zorunluluğu getirilerek yargılamanın uzaması engellenebilir.

Tarafların görüşü alınmadan belirlenen duruşma tarihine taraflardan birinin mazeret bildirmesi ve yine tarafların yokluğunda mahkemece belirlenen sonraki duruşma tarihine diğer tarafın mazeret bildirerek erteletmesi içinden çıkılmaz bir döngüye neden olabilir. Bu da sadece duruşma tarihi belirleyebilmek için yargılama yapılmadan geçen bir süreye (faaliyetsizlik dönemi) dolayısıyla yargılamanın gecikmesine neden olmaktadır.

Bu ilke doğrultusunda sadece duruşma tarihleri değil yargılama sırasında yapılacak bütün işlemlerin yapılacağı tarihi içeren bir takvim hazırlanması ön inceleme duruşması ile sağlanmalı ve bu takvimde yapılacak değişiklikler sıkı şartlara bağlanmalıdır.

C. Müdahaleye İlişkin Temel İlkeler

Rehber ilkelerden 3, 4 ve 5. ilkeler, yargılama sürelerindeki uzamaya yapılacak müdahalelere ilişkindir. 3 numaralı rehber ilkede hedefler ve standartlardaki sapmalara ilişkin müdahale, 4 numaralı ilkede makul sürede yargılanma hakkının ihlâlinin muhtemel olduğu dosyalara müdahale, 5 numaralı ilkede ise faaliyetsizlik dönemlerine ilişkin müdahale yapılması öngörülmüştür.

Rehber İlke 3' te standartlardan veya hedeflerden sapma olması veya muhtemel bir sapmanın öngörülmesi durumlarında, bu sapmalara müdahale edilmesi gerekliliğine değinilmiştir.

Gürcistan- Tiflis Temyiz Mahkemesi; Tiflis Temyiz Mahkemesi ülkedeki elektronik dosya sistemi olan ve işleyen tek mahkemedir. Bu sistemde 3 temel süre vardır. İlk süre üzerinde anlaşılmış olan toplam yargılama süresi, ikincisi ilk duruşma için tespit edilen tarih, son olarak da hükmün yazılması için tespit edilen tarihtir. Ayrıca bu sistemde kullanıcılara verilen şifre yardımı ile internet üzerinden dosyanın durumu takip edilebilmekte ve dosyadaki bütün dökümanlar indirilebilmektedir. Belirlenen sürelerin aşılması durumunda, internet sayfasındaki dosya kırmızı renkte uyarı vermekte ve hangi dosyalarda gecikme olduğu herkes tarafından görülebilmektedir. Mahkeme başkanı yargılama süreleri ve dosyaların içerikleri hakkında bilgi sahibi olabilmektedir. Dosyayla ilgili ciddi bir problemin tespiti

halinde özel bir toplantı düzenlenip sürenin uzamasını engelleyecek çözümler üretilebilmektedir³⁶³.

Norveç- Nedre Romerike Bölge Mahkemesi; Norveç'te "LOVISA" diye adlandırılan ulusal bir elektronik dosya sistemi mevcuttur. Bu sistemde dosyanın kaydedilmesiyle birlikte otomatik olarak 5 adet işaret oluşmaktadır. Bu işaretler; a) dava dilekçesinin davalıya tebliği için gerekli olan zaman dilimi, b) cevap dilekçesinin verilmesi için gerekli olan süre, c) yargılama takviminin oluşturulması için yapılacak olan toplantının son günü, d) asıl duruşmanın yapılması için belirlenen son tarih, e) hükmün yazılması için belirlenen son tarihtir. Bu 5 tarih için otomatik olarak oluşturulan aylık raporlar, dosyaya bakan hakime, baş yargıca ve mahkeme başkanına gönderilmektedir. Tespit edilen bu tarihlerden sapma olması durumunda baş yargıca bu sapmaya müdahale etme yetkisi verilmiştir³⁶⁴.

3 numaralı Rehber İlke daha genel düzeyde bir müdahaleyi içerirken aşağıda açıklanan 4. Rehber İlke o ana kadar geçen yargılama süresi bakımından makul süreyi aşan dosyalara yönelik bir müdahaleyi içermektedir.

4 Numaralı Rehber İlke makul sürede yargılanma hakkı ihlalleri bakımından önemli bir ilkedir. Bu ilkeye göre toplam yargılama süresi bakımından, makul sürede yargılanma hakkının ihlâli söz konusu olabilecek dosyalara ayrıca bir ihtimam gösterilmelidir. Bir dosyanın mevcut yargılama süresi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi veya Anayasa Mahkemesi' nin makul süreye ilişkin vermiş olduğu ihlâl kararlarındaki şartlara yaklaştığında bu dosyaya özel bir ilgi gösterilmelidir.

Yargılama faaliyeti süresince, çeşitli nedenlerle o yargılamada hiçbir işlemin yapılmadığı veya bir işlemin yapılmasının beklendiği gözlemlenmektedir. Toplam yargılama süresini uzatan bu süreç "waiting time" "faaliyetsizlik dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Bu faaliyetsizlik dönemlerine özel bir ilgi gösterilip, durgunluğa sebep olan işlemin yapılması sağlanmalıdır. Ayrıca faaliyetsiz geçen dönem toplam yargılama süresine ekleneceğinden bu süre kaybı ayrıca telafi edilmelidir. Yukarıda açıklanan 5 numaralı Rehber İlke'ye ilişkin uygulamadan örnekler verildikten sonra hukukumuzdaki durum incelenecektir.

Avusturya' da Linz Bölge Mahkemesi'nde elektronik dosya sistemi kullanılmaktadır. Bu sistem, herhangi bir dosya için 3 ay boyunca bir veri girişi

³⁶³ CEPEJ (2011) 1, s. 13; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 10.

³⁶⁴ CEPEJ (2011) 1, s. 36; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 10.

yapılmadığında, bu durumu gösteren bir kontrol listesinde otomatik olarak uyarı vermektedir. Ayrıca bu liste her ay mahkeme başkanına, hâkimlere ve personele kontrol etmeleri için gönderilmektedir³⁶⁵.

Çek Cumhuriyeti'nde Prag Bölgesinde, toplam yargılama süresi 3 yılı aşan dosyalar için 6 ayda bir periyodik kontrol yapılmaktadır. Bu kontrol mahkeme başkanları tarafından yapılmakta ve dosyaya bakan hâkim, mahkeme başkanına gecikme nedenlerini gerekçesiyle birlikte bildirmek zorundadır. Mahkeme başkanı bu dosyalar için bazı önlemler alabilmektedir. Genellikle dosyaya bakan hâkime bu dosyayı bir an önce karara bağlaması yönünde bir direktif gönderilmektedir. Ayrıca daha yüksek dereceli mahkemeler ve Adalet Bakanlığı tarafından da periyodik kontroller yapılmaktadır³⁶⁶.

Bu İlke'ye göre yargılama sırasında geçen faaliyetizlik dönemlerinin tespit edildiği ve bu duruma müdahalede bulunulan bir uygulama ülkemizde mevcut değildir. Bu faaliyetizlik dönemleri duruşma tarihlerinin belirlenmesi, bilirkişi incelemesinin beklenmesi, diğer yerlerden getirtilecek delillerin beklenmesi, tebligatın yapılamaması şeklinde olabilmektedir. Mahkemenin veya tarafların yapacağı işlemler çoğu zaman bir süreye bağlanmışken, yargının harici unsurlarına ilişkin süre belirlenmesi söz konusu değildir. Böyle bir sürenin belirlenmesi de birçok durumda mümkün değildir. Bilirkişide geçen süreye müdahalenin edilebildiği Hukuk Muhakemeleri Kanunu 274. maddeye benzer müdahale araçları diğer faaliyetizlik dönemleri için geliştirilebilir.

Hukukumuzda yargılama devam ederken tespit edilen gecikmelere müdahale edilmesini düzenleyen bir sistem mevcut değildir. Adli zaman yönetimi bakımından ülkemizdeki önemli eksikliklerden bir tanesi tespit edilen gecikmenin ortadan kaldırılması için öngörülmüş bir yolun mevcut olmamasıdır. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 143/2. maddesi bu ilke doğrultusunda değerlendirilebilir. Hâkim resen veya taraflardan birinin talebi üzerine yargılamayı basitleştirmek veya kısaltmak amacıyla tahkikatın her aşamasında iddia veya savunmalardan birinin veya bir kısmının diğerlerinden önce incelenmesine karar verebilecektir. Bu düzenleme ile faaliyetizlik dönemlerini kısmen de olsa engellemek mümkündür. Taraflardan birinin ileri sürdüğü bir vakıanın ispatı için başka yerden getirtilecek bir delil

³⁶⁵ CEPEJ (2006) 13, s. 11; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 13.

³⁶⁶ CEPEJ (2006) 13, s. 9; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 14.

beklenirken mümkün olan durumlarda diğer vakıaların incelenmesi tamamlanabilir. Başka yerden getirilecek delil ile bağlantısı olmayan vakıalar, bu bekleme süresi içerisinde incelenerek yargılamanın süresini kısaltmak mümkündür.

D. Bilgilerin Toplanmasına İlişkin İlkeler

1. Genel Olarak

Yargılama faaliyetindeki sorunları tespit etmek ve bu sorunlara çözüm üretebilmek için veri toplamak zorunluluk arz etmektedir. Bu amaçla 6 ve 7 numaralı Rehber İlkeler, yargılamanın aşamalarına ilişkin bilgilerin toplanması ve bunların paylaşılmasına ayrılmıştır. 6 Numaralı Rehber İlkeye göre mahkeme yöneticileri, yargılamanın önemli aşamalarına ilişkin veriler toplamalıdır. Ayrıca bu aşamalar arasında geçen sürelerle ilişkin de kayıtlar tutulmalıdır.

Arnavutluk'ta Tiran Bölge Mahkemesi'nde yargılamanın uzunluğuna ilişkin bilgiler ve ertelenen duruşmalar mahkemenin internet sayfasında gösterilmektedir. Danimarka'da Esbjerg Bölge Mahkemesi'nde, mahkeme istatistikleri, mahkeme yöneticisi tarafından, yargılamanın gidişatı, süre kullanımı ve mahkemenin üretkenliğinin değerlendirilmesinde ve takip edilmesinde kullanılmaktadır³⁶⁷.

Finlandiya'da Turku Bölge İdare Mahkemesi'nde adli istatistikler her ay düzenli olarak oluşturulup tüm mahkeme personeline elektronik posta yoluyla gönderilmektedir. Turku Bölge Mahkemesi ise düzenli olarak oluşturduğu ve içinde her aşamanın ne kadar sürdüğü ve dosyaya uygulanan stratejinin yer aldığı raporlar yayımlamaktadır³⁶⁸.

Gürcistan'da Tiflis Temyiz Mahkemesi kendine özgü bir elektronik dosya sistemi kullanmaktadır. Bu sistemdeki veriler mahkeme yöneticisinin, hâkimlerin ve mahkeme personelinin erişimine açık tutulmaktadır. Ayrıca adliye kullanıcıları da sadece kendi dosyaları ile sınırlı olmak üzere bu verilere erişebilmektedir. Benzer bir uygulama Letonya'da da yer almakta, burada her mahkeme diğer mahkemeler ile ilgili verilere de erişebilmektedir³⁶⁹.

İspanya'da mahkemeler her 3 ayda bir baktıkları dosyalara ilişkin rapor hazırlamak zorundadırlar. Daha sonra bu raporlar Yargı Konseyi tarafından

³⁶⁷ CEPEJ (2006) 13, s. 12; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 16.

³⁶⁸ CEPEJ (2006) 13, s. 12; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 16.

³⁶⁹ CEPEJ (2006) 13, s. 12; CEPEJ (2011) 1, s. 15; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 16.

yayımlanmaktadır. Slovenya’da Adalet Bakanlığı yıllık raporlar şeklinde istatistikleri yayımlamaktadır³⁷⁰.

7 numaralı Rehber Ülke, toplanan bu verilerin, mahkeme yöneticileri, hâkimler ve adalet hizmetinden sorumlu otoritelerin çalışmaları hakkında bilgi vermek üzere erişilebilir kılınmasını düzenlemektedir. Uygun bir şekilde bu bilgiler taraflara ve kamuya da açık tutulmalıdır. Adalet hizmetinin şeffaflığı da bunu gerektirir.

Avusturya ‘da Linz Bölge Mahkemesi’nde, Adalet Bakanlığı’nın geliştirmiş olduğu elektronik ağ sayesinde dava açmak ve mahkemeler ile taraflar arasında bilgi alışverişi yapmak mümkün hale gelmiştir. Her hâkim, düzenli olarak, bekleyen dosyalarla ilgili özet bir rapor almaktadır. Bu dosyalar, 1, 2 ve 3 yıldır devam eden dosyalar olarak kategorilere ayrılmıştır. Mahkeme başkanları bu bilgiler eşliğinde gerekli önlemleri alma yetkisine sahiptir. Bu önlemler mahkemenin iş yükünün dengelenmesine ilişkin olabileceği gibi, gecikmede kusuru varsa o hâkimle ilgili disiplin hükümlerinin uygulanmasına ilişkin de olabilmektedir. Taraflar, Temyiz Mahkemesi’nden, dosyaya bakan hâkimin işlemleri geciktirdiğine inanıyorlarsa, geciken usûli işleme ilişkin müdahale etmesini isteyebilirler³⁷¹.

Macaristan’da yüksek mahkeme, ilk derece mahkemelerinin aylık raporlarını incelemekte, iki yıldan uzun süren yargılamaları ise her ay re’sen kontrol etmektedir. Letonya’da Riga Bölge Mahkemesinde mahkeme başkanı, hâkimler ile haftalık toplantılar düzenleyerek, zaman kullanımına ilişkin problemleri tartışıp bunlara çözüm üretmeye çalışmaktadır. Dosyalardaki gecikmeden kusurları varsa hâkimler sorumlu tutulmakta, gerektiğinde haklarında disiplin hükümleri uygulanmaktadır³⁷².

2. Dosya Sayılarının İzlenmesi

a. Genel Olarak

Makul sürede yargılanma hakkının gereklerini tam bir şekilde yerine getirebilmek için çeşitli bilgilere sahip olmak gerekmektedir. Bu amaçla Avrupa Konseyi Yargının Etkinliği Komisyonu (CEPEJ), Yargısal Sürelerinin İzlenmesine

³⁷⁰ CEPEJ (2006) 13, s. 12; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 17.

³⁷¹ CEPEJ (2006) 13, s. 17; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 18.

³⁷² CEPEJ (2006) 13, s. 19; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 18.

İlişkin Avrupa Yeknesak Kılavuzunu (EUGMONT³⁷³) oluşturmuştur. Bu kılavuz çeşitli göstergeler yardımıyla yargılama sürelerine ilişkin değişik bilgilerin toplanmasına ve değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır.

b. Mahkemeler ve Görevlerine İlişkin Veriler

Yargı sistemi içerisinde yer alan mahkemelere ve bu mahkemelerin yapmış oldukları yargılamalara ilişkin zaman yönetimi ile ilgili verilerin toplanması izleme sisteminin ilk aşamasıdır. Bu veriler aşağıda sayılacak olan kategoriler hakkında doğru bilgiler içermelidir:

- mahkemelerin sayısı, çeşitleri ve görev alanları,
- mahkemelerde yapılan yargılamaların sayısı ve çeşitleri,
- acele işlerden sayılan yargılamalar.

Yargı sistemi hakkında toplanan veriler düzenli olarak güncellenmeli ve periyodik olarak yayımlanmalıdır. Dünyada ki genel uygulamaya da uygun olarak bu periyot takvim yılı başlangıcı/bitışı olarak belirlenebilir. Nitekim ülkemizdeki istatistikler de bu periyotlar üzerinden yapılmaktadır. Mahkemelerde ki yargılama sayılarına ilişkin veriler aşağıda sayılan 4 türde veriyi içermelidir:

- izleme döneminin başında o mahkemede ki derdest yargılamalar,
- o dönem içerisinde başlayan yargılamalar,
- sona eren yargılamalar³⁷⁴,
- izleme dönemi sonundaki derdest yargılamalar³⁷⁵.

Bu verilerin toplanması her ilde ve her mahkeme türünde yapılmalıdır.

c. Dosya Türleri Hakkında Bilgi

Yukarıda toplanan veriler mahkemelerin genel durumuna ilişkindir. Aynı durumlar için veriler bir de o mahkemede görülen dosya türleri için toplanmalıdır. Medenî yargıda yer alan ilk derece mahkemelerinin bakmış oldukları dosyaların türleri belirlendikten sonra bunlara ilişkin sayılar hakkında bilgi toplanmalıdır. CEPEJ, her mahkemenin bakmış olduğu dosyalara ilişkin yapılacak kategori

³⁷³ European Uniform Guidelines For Monitoring Of Judicial Timeframes.

³⁷⁴ Yargılamanın sona ermesi esasa veya usûle ilişkin bir kararla olabileceği gibi taraf işlemlerinden veya zaman aşımından da kaynaklanabilir. Yargılamayı sona erdiren tüm sebepler bir arada sayılabileceği gibi türlerine göre de ayrılabilir.

³⁷⁵ CEPEJ (2008) 8 Rev 3, s. 9.

içerisinde dört tür dosyanın zorunlu olarak bulunması gerektiğini belirtmiştir³⁷⁶. Bunlar; medenî yargı için boşanma davaları³⁷⁷ ile işten çıkarmadan kaynaklanan davalar iken, ceza yargısı için hırsızlık ve kasten adam öldürme suçlarından doğan davalardır.

d. Türkiye’de Dava Sayılarının İzlenmesi

Türkiye’de dava sayılarının izlenmesi, adli istatistik verileri kapsamında 1979 yılına kadar Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü’ne bağlı şube müdürlüğü tarafından yapılmakta iken, 1979 yılından beri Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nce yapılmakta ve ilk kez 1982’de adalet istatistikleri yıllığı kapsamında yayımlanmıştır³⁷⁸. Bu istatistiklerin toplanmasının amacı ise “ yargı sisteminde ve adalet mekanizmasında geleceğe yön verebilmek adına, çağın gereklerine paralel olarak ileriye yönelik plan ve programların yapılması, ihtiyaçlara cevap verecek tedbirlerin zamanında alınmasının sağlanması, karar alıcıların, araştırmacıların ve diğer ulusal ve uluslararası kullanıcıların veri taleplerinin karşılanmasıdır.” şeklinde belirtilmiştir³⁷⁹. Bu verilerin toplanması işlemi 2008 ve öncesinde Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nce hazırlanan formların doldurulup toplanması ve derlenip raporlandıktan sonra yayına dönüştürülmesi şeklinde iken, 2009 yılından itibaren bu işlem Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP) veri tabanındaki adli birim kayıtlarına dayalı olarak yapılmaktadır³⁸⁰. Toplanan veriler, Türkiye genelinde tüm mahkemeler, Cumhuriyet savcılıkları ve icra müdürlükleri ile Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Uyuşmazlık Mahkemesi, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, Milli Savunma Bakanlığı Askeri Adalet İşleri

³⁷⁶ CEPEJ (2008) 8 Rev 3, s. 10.

³⁷⁷ Taraflar arasındaki evlilik sözleşmesinin mahkeme kararıyla sona erdiği davaların bu kategoride gösterilmesi gerektiği, anlaşmalı boşanmalar, ayrılık kararları veya evliliğin diğer sebeplerle sona ermesi durumlarının ayrı bir kategori altına alınması gerektiği belirtilmiştir, CEPEJ (2008) 8 Rev 3, s. 10. Ayrıca diğer ülkelerle karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla belirlenen dava türlerinin tanımı ve kapsamının belirtilmesi gerektiği belirtilmiştir, CEPEJ (2008) 8 Rev 3, s. 9.

³⁷⁸ Bu tarihten önce Devlet İstatistik Enstitüsü 1937 tarihinden itibaren "adalet istatistikleri" adlı kitaplarla bu işlevi yerine getirmiştir, **Yılmaz E.**, (Yapılması Gerekenler), s. 64; Adalet İstatistikleri 2013, s. xvii.

³⁷⁹ Adalet İstatistikleri 2013, s. xviii.

³⁸⁰ Adalet İstatistikleri 2013, s. xviii.

Başkanlığı, Yüksek Hakem Kurulu, Türkiye Noterler Birliği ve Adli Tıp Kurumu'na ait verilerdir³⁸¹.

Dava sayılarının izlenmesine ilişkin verilere iki kaynaktan ulaşmak mümkündür. İlki Adalet İstatistikleri başlığı altında yayımlanan veriler iken, diğeri Adli İstatistik başlığı ile yayımlanan verilerdir. Temelde iki yayın da aynı verileri kullanmakla birlikte farklı kategorilerde yaptıkları istatistikler bulunmaktadır. Her iki yayına da Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün internet sitesinden ulaşabilmek mümkündür.

Hukuk mahkemelerinde açılan davaların konularına ve davacı/ davalı sayılarına göre tutulan istatistik mevcuttur. Toplamda 106 dava konusunun belirlendiği bu istatistik de bir de *diğer* kategorisi içerisinde bu konulara dahil edilmeyen dava sayıları belirtilmiştir³⁸². Ayrıca davacı/davalı sayıları gerçek ve tüzel kişi olarak ayrılarak belirtilmiştir. Dava konusuna göre yapılan ayırımın yanında bir de daha genel olmak üzere dava türlerine ilişkin ayırımın yapıldığı istatistik bulunmaktadır. 37 dava türü ve bu türe girmeyenler için *diğer* başlığı altında toplam 38 dava türünün verilen karar türüne göre sayılarına ulaşmak mümkündür³⁸³.

Ülkemizde mahkemeler ve görevlerine ilişkin istatistik çalışması, mahkeme türlerinin verdiği karar çeşitlerine göre yapılmaktadır. Medenî yargıda, dokuz mahkeme³⁸⁴ ve on dört karar türünde istatistikler yayımlanmaktadır. Davanın reddi üst başlığı altında; Zamanaşımı ve hak düşürücü süre, yetkisizlik, görevsizlik, sübut bulmadığından, feragat sebebiyle, dava şartı yokluğundan, davanın kabulü üst başlığı altında; tam kabul, kısmen kabul- kısmen red ve başlıksız olarak; davanın açılmamış sayılması, davanın birleştirilmesi, karar verilmesine yer olmadığı, sulh olma, gönderme ve başka adli birime aktarılan şeklinde karar türlerinde istatistikler yayımlanmaktadır³⁸⁵. Yukarıda bahsi geçen 107 dava konusuna ilişkin karar türlerine göre dava sayısına ulaşmak mümkündür³⁸⁶.

---

³⁸¹ Bu verilerden mahkemeler, icra müdürlükleri ve Cumhuriyet savcılıklarındaki UYAP kapsamında olup diğerleri için kurumların idarî kayıtlarından yararlanılmıştır. Adalet İstatistikleri 2013, s. xviii.

³⁸² Adalet İstatistikleri 2013, s. 207-208.

³⁸³ http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2013/135.pdf

³⁸⁴ Asliye Ticaret, Asliye Hukuk, İş, İcra Hukuk, Sulh Hukuk, Kadastro, Fikri ve Sınai Haklar, Tüketici ve Aile Mahkemeleri.

³⁸⁵ Adalet İstatistikleri 2013, s. 209.

³⁸⁶ Adalet İstatistikleri 2013, s. 210-213.

Ayrıca mahkeme türlerine göre önce Türkiye bazında daha sonra her il bakımından dava sayılarının yer aldığı veriler de bulunmaktadır. Bu verilerde *gelen dava* başlığı altında; geçen yıldan devir eden, yıl içinde gelen ve bozularak gelen dava sayıları ile karara bağlanan dava sayıları ve *gelecek yıla devir* başlığı altında; görülmekte olan ve işlemde kaldırılan dava sayıları yer almaktadır³⁸⁷.

Dava sayılarının, bir önceki dönemden devreden, o dönem içerisinde açılan, o dönem içerisinde sonuçlanan ve bir sonraki döneme devreden dosya sayılarına göre sınıflandırılmış istatistikleri, EUGMONT'a uygun olarak ülkemizde yayımlanmaktadır³⁸⁸. Bu veriler hem Türkiye genelinde yıllara göre hem de her yıl için mahkeme türüne göre mevcuttur. EUGMONT'un kriterlerine ek olarak bizde o dönem içerisinde bozularak gelen dosya sayıları da yer almaktadır.

Türkiye'de uzun süreden beri yargıya ilişkin istatistikler mevcut olsa da bu istatistikler arasında daha ayrıntılı olanlara ve kamu tarafından kullanılabilir gelişmiş verilere ihtiyaç vardır³⁸⁹.

3. Yargılama Sürelerinin İzlenmesi

Hangi yargılama için hangi sürelerin makul olduğunu belirleyebilmek ve bu süreye ulaşmak için mevcut yargılama sürelerinde kademeli bir azaltmaya giderek hedef sürelerin belirlenmesinde, mevcut yargılama sürelerinin tespit edilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Mevcut yargılama sürelerine ilişkin veriler toplanırken CEPEJ, iki kategoride bu verilerin toplanmasını öngörmüştür. Bunlardan ilki derdest yargılamaların devam ettikleri süre bakımından sınıflandırılması iken diğeri toplam yargılama süresi bakımından yapılan sınıflandırmadır.

Yukarıda her mahkemenin baktığı dosya türlerine göre yapılan ayırım üzerine, o yıl içerisinde tamamlanan dosya sayıları ve bu dosyaların ne kadar sürede sonuçlandığını gösteren veriler toplanmalıdır. Yargılamanın toplam süresi bakımından CEPEJ'in belirlemiş olduğu zaman aralıkları şöyledir: 1-3 ay, 4-5 ay, 7-12 ay, 1-2 yıl, 2-3 yıl, 3-5 yıl arasında ve 5 yıldan uzun sürede tamamlanan yargılamalar³⁹⁰. Bu veriler yardımıyla yargılama türüne göre en kısa ve en uzun yargılama süresi ile ortalama yargılama süresi gün olarak tespit edilebilir.

³⁸⁷ Adalet İstatistikleri 2013, s. 196-206.

³⁸⁸ 2013 yılı istatistikleri için bkz. http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2013/117.pdf

³⁸⁹ Özekes M., (İstinaf Sistemi), s. 149.

³⁹⁰ CEPEJ (2008) 8 Rev 3, s.11.

Yargılamanın sona erme sebebi de bu verilerde belirtilebilir. Yargılama esasa veya usûle ilişkin bir kararla veya taraf işlemi ile sona ermişse bu durum da belirtilmelidir³⁹¹.

Yine bu kapsamda, o yılın sonunda devreden dosyaların türlerine göre ne kadar süredir derdest oldukları da ayrı bir veri olarak toplanmalıdır. Bu veri özellikle makul sürede yargılanma hakkının ihlâli oluşturabilecek dosyaların tespitinde ve müdahalesinde büyük önem taşımaktadır. Devreden dosyaların ne kadar süredir derdest oldukları yukarıdaki zaman aralıkları kullanılarak sınıflandırılabilir.

Ülkemizde yargılama sürelerinin izlenmesi maalesef dava sayılarının izlenmesi kadar kapsamlı ve CEPEJ'in kriterlerine uygun olarak yapılmamaktadır. Yargılama sürelerine ilişkin tek veri 2003-2013 yılları arasında hukuk mahkemelerinin türlerine göre tek tek ve toplam ortalama yargılama süresine ilişkindir³⁹².

4. Yargılama Aşamalarının İzlenmesi

Yargılama sürelerinin izlenmesi tek başına yeterli değildir. Sadece yargılamanın başladığı ve bittiği zamanların izlenmesi ihtiyacı karşılamamaktadır. Gecikmeye neden olan, tıkanıklığın yaşandığı aşamanın tespiti sorunun çözümünde önemli rol oynamaktadır. Bu yüzden yargılama aşamalarına ilişkin verilerin de toplanması gerekmektedir. Bu aşamaların izlenmesinde asgari ölçüt yargılamanın başlamasından ilk duruşmaya, ilk duruşmadan da yargılamanın sonuna kadar olan kısımların izlenmesidir³⁹³. Ayrıca kanun yolları süreci ve bu sürecin aşamaları da izlenmelidir. Ayrıca hiçbir işlemin yapılmadığı bekleme dönemleri de toplanan veriler arasında yer almalıdır.

Ülkemizde yargı istatistiklerine bakıldığında yargılamanın aşamalarına göre hazırlanmış bir verinin bulunmaması büyük bir eksiklik³⁹⁴. Yargılamanın aşamalarında geçen sürenin ve bu aşamalarda yapılan işlemlerin türleri ve ne kadar sürdüklerinin toplanması, gecikmeye neden olan unsurun ortadan kaldırılmasında önemli rol oynamaktadır.

³⁹¹ CEPEJ (2008) 8 Rev 3, s.11.

³⁹² http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2013/124.pdf

³⁹³ CEPEJ (2008) 8 Rev 3, s. 11.

³⁹⁴ **Özekes M.**, (İstinaf Sistemi), s. 149.

5. Göstergeler

Toplanan veriler mahkemelerin genel durumunu izlemeye ve performanslarının değerlendirilmesinde kullanılabilir. Bu amaçla CEPEJ bir takım göstergeler belirlemiştir³⁹⁵. Bu göstergeler dışında yargı hizmetinin işleyişinden sorumlu otoriteler ülke sistemlerine uygun başka göstergeler oluşturabilirler.

a. Tasfiye Oranı (TO göstergesi)

Yıl içerisinde sonuçlanan dosyaların, yeni gelen dosyalara oranlanmasıyla çıkan sonuç mahkemenin tasfiye oranını göstermektedir.

$$Tasfiye\ Oranı(\%) = \frac{\text{sonuçlanan dosyalar}}{\text{yeni gelen dosyalar}} \times 100$$

Örneğin bir izleme yılı içerisinde 1.000 yeni dosyanın açıldığı bir mahkemede, izleme yılı sonunda 1.100 dosya sonuçlanmış ise bu dosya türü bakımından mahkemenin TO'su %110 iken sonuçlanan dosyaların sayısı 800 ise bu dosya türü bakımından TO %80' dir. TO'nun 100' ün üzerinde olduğu durumlarda o mahkemede devreden dosya sayısında azalma var demektir.

b. Dava Devir Oranı

İzleme dönemi sonunda sonuçlanan dosya sayısının derdest dosya sayısına oranlanmasıyla ortaya çıkan sonuç Dava Devir Oranı'dır.

$$Dava\ Devir\ Oranı = \frac{\text{sonuçlanan dosyalar}}{\text{derdest dosyalar}}$$

c. Tasfiye Süresi (TS Göstergesi)

İzleme dönemindeki gün sayısının DDO'ya oranlanmasıyla hesaplanır. Ortaya çıkan sonuç her bir dosya türünün ne kadar sürede devredildiğini yani kaç gün içerisinde sonuçlandırıldığını gösterir. Bu hesaplamayla yargı sistemindeki dava akışını ölçmek mümkündür.

$$TS = \frac{365}{DDO}$$

---

³⁹⁵ CEPEJ (2008) 8 Rev 3, s.12 vd.

ç. Etkinlik Oranı (EO Göstergesi)

Bir yıl içerisinde mahkemede çalışan personel sayısının sonuçlanan dosya sayısına oranlanmasıyla hesaplanır.

d. Toplam Yığılma (TY Göstergesi)

İzleme dönemi başında bir önceki dönemden devreden dosya sayısı ile dönem içerisinde sonuçlanan dosya sayısı arasındaki fark mahkemenin dönem sonundaki yığılmasını gösterir. Örneğin 2014 döneminde bir önceki dönemden 1.000 dosya devredilmişse ve 2014 dönemi içerisinde toplam 750 dosya sonuçlandırılmışsa, mahkemede yığılma 250' dir³⁹⁶.

e. Yığılma Çözüm Süresi (YÇS Göstergesi)

TY' nin çözülmesi için gerekli olan süreyi ifade eder. Dönem içerisinde sonuçlanan toplam dosya sayısı ile dönem içerisinde sonuçlanmayan dosya sayısı arasındaki ilişkidir. Örneğin 200 dosyanın sonuçlandığı bir dönemde 100 dosya sonraki döneme devredilmişse, devredilen/ yığılan dosyaların çözülmesi için gerekli olan süre 6 ay veya 180 gündür³⁹⁷.

f. Hâkim Başına Düşen Dosya Sayısı

Belirli dosya türlerinin toplam sayısı ile o dosyalara bakan toplam hakim sayısı arasındaki orandır. Ulusal düzeyde hesaplanabileceği gibi bölgesel olarak da hesaplanabilir.

g. Standart Sapma

Her bir dosya türü için belirlenen hedef süre ile yargılamanın toplam süresi arasındaki fark standart sapmayı gösterir. Boşanma davaları için hedef süre 200 gün iken dönem sonunda ortalama yargılama süresi 240 gün ise Standart Sapma % 20 dir³⁹⁸.

E. Sürekli Analize İlişkin İlkeler

Yargılama faaliyetine ilişkin verilerin sürekli olarak toplanması gerekliliğine yukarıda değinmiştik. Takip eden iki Rehber İlke, toplanan bu verilerin sürekli olarak analiz edilmesi zorunluluğuna vurgu yapmaktadır. Analiz edilmeyen bu ham

³⁹⁶ CEPEJ (2008) 8 Rev 3, s. 13.

³⁹⁷ CEPEJ (2008) 8 Rev 3, s. 13.

³⁹⁸ CEPEJ (2008) 8 Rev 3, s. 13.

verilerin yargılamanın iyileştirilmesi amacına fayda sağlaması beklenemez. Toplanan verilerin analizi adaletin kalitesinin değerlendirilmesinde ve adaletin gelişmesinin takibinde büyük önem arz etmektedir.

Gürcistan'da Tiflis Temyiz Mahkemesi'nde mahkeme yöneticileri sürekli olarak dosyalarla ilgili bilgilendirilmekte ve mevcut problemlerle ilgili toplantılar düzenlenmektedir. Her hâkimin performansı ile ilgili veriler aylık olarak toplanmakta ve performanslardaki önemli azalışların nedenleri analiz edilmektedir³⁹⁹.

Norveç, Nedre Romerike Bölge Mahkemesi'nde hem medenî yargı, hem de ceza yargısına ilişkin dosyaların durumu aylık raporlar halinde üst düzey yargıçlar tarafından incelenmektedir. Gayrimenkul hukuku veya icra hukuku gibi öncelikli olarak belirlenen alanlarda, olayın özelliğine göre daha sık toplantılar yapılabilmektedir. Mevcut ekonomik kriz dolayısıyla iflâs yargılamalarında artış yaşanmaktadır. Bu tarz durumlarda yargılama sürelerinde tespit edilen artışlar için gerekli önlemler alınmaktadır. Pilot uygulamaların yapıldığı bu mahkemede, temel amaç dosyaların hızlı bir şekilde sonuçlandırılması olduğundan istatistiklerin ve verilerin analiz edilmesi bu amaca hizmet eden bir çabadır⁴⁰⁰.

İsveç'te 2007 yılından beri tüm mahkemeler "Vera" adında bir elektronik dosya yönetimi sistemi kullanmaktadır. Bu sistem sayesinde çok değişik amaçlarla mevcut veriler karşılaştırılabilmektedir. Sisteme eklenen bir arama motoru yardımıyla "Vera" da yer alan ve mahkeme raporlarından oluşan veriler özetlenerek kullanıcının erişimine açılmıştır. "Vera" sadece sistemde yer alan verileri kullanıcıya sunmakla kalmamakta, sistemdeki araçların yardımıyla çeşitli konularda analizler yapılabilmektedir. Örneğin; belirli bir kişi ile ilgili tüm yargısal faaliyetler aşamalarıyla birlikte sistemde gözükmemektedir. Hesaplama formülleri yardımıyla sistemdeki veriler birleştirilip değişik sonuçlara varmak mümkündür⁴⁰¹. Ülkemizde de mevcut olan UYAP sistemiyle benzerlik arzeden "Vera" için en önemli soru, şimdi veya gelecekte ortaya çıkacak olan problemler için hangi verilerin önemli olduğunun tespit edilmesi ve buna ilişkin verilerin sisteme kaydedilmesidir.

Yapılan analizler sonucunda problemler tespit edildikten sonra bu analiz sonuçlarına ilişkin düzenli bir raporlama sistemine de ihtiyaç vardır. Bu raporlara,

³⁹⁹ CEPEJ (2011) 1, s. 15; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 19.

⁴⁰⁰ CEPEJ (2011) 1, s. 36; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 19.

⁴⁰¹ CEPEJ (2007) 13, s. 46; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 19.

tespit edilen sorunlara ilişkin çözüm önerileri de eklenmelidir. Uygun çözüm önerileri doğrultusunda yapılacak reform çalışmaları, makul sürede yargılanma hakkı ihlallerini azaltacaktır. Dokuz numaralı bu rehber ilke mahkemelerin topladığı verileri analiz etmesi gerektiğine, bu analizler sonucunda da bir rapor hazırlamaları gerekliliğine işaret etmektedir. Hazırlanacak raporlar analiz edilen veriler sonucunda tespit edilen sonuçlara ilişkin olacaktır. Bu sonuçlar olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Yapılan analizler sonucunda varılan olumlu sonuçlar diğer mahkemelere yol gösterici olabilir. Olumsuz sonuçlar ise yapılan yanlışların tekrarlanmaması amacıyla hizmet edebilir. Elde ettiği olumlu ve olumsuz sonuçlara ilişkin hazırladığı rapor sayesinde mahkemeler sorunun temelini tespit edip buna ilişkin çözüm önerilerini ilk elden geliştirebilirler. Bu yüzden bu raporlara, yapılan analizlerle uyumlu tavsiyelerin de eklenmesi gerekliliği ilkede benimsenmiştir.

İsveç'te Ulusal Mahkeme İdaresi istatistiklere dayanarak mahkemelerin performanslarını takip etmektedir. Bu takipte farklı dava türlerine ilişkin ortalama yargılama sürelerini esas almaktadır. Ayrıca altı ve on iki aydır devam eden davalar takip edilmektedir. Ulusal Mahkeme İdaresi, ülke genelinde mahkemelere zaman yönetimi konusunda geliştirdiği araçlarla yardımcı olmaktadır. Mahkemeler de kendi istatistiklerini kullanarak devam eden yargılamaları takip etmektedir. Hazırlanan raporlar sayesinde kişiler, dosyadaki gecikmenin sebeplerinden haberdar olabilmektedir⁴⁰².

Ülkemizde yargılamaya ilişkin veriler toplanmakta ve bunlara ilişkin istatistikler yayımlanmaktadır. Ancak bu yayınlar ham verilerden oluşmakta, bunlara ilişkin bu ilkeye uygun analizler konusunda eksiklik olduğu dikkat çekmektedir. Bu verilerin analiz edilmesi yargının sorunlarının daha iyi anlaşılmasına ve daha uygun çözümler üretilmesine fayda sağlayacaktır. Bu analizlerin, uzman kişiler tarafından yargının aktörlerine, yasa koyucuya, kamuya ve bilim insanlarına yararlı olacak şekilde raporlara dönüştürülüp yayımlanması gerekmektedir.

F. Hedeflerin Belirlenmesine İlişkin İlkeler

Mevcut yargılama sürelerine ilişkin istatistikler toplanıp, bunlara ilişkin raporlar hazırlandıktan sonra mahkemelerin ideal bir yargılama süresi belirlemeleri

---

⁴⁰² CEPEJ (2007) 13, s. 18; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 20.

gerekmektedir. Bu yargılama süreleri belirlenirken Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi içtihatlarından faydalanılabilir.

Belirlenecek olan hedefler ulusal veya bölgesel nitelikte olması gerektiği gibi, her bir mahkemenin kendine özgü durumları göz önünde bulundurularak, yerel düzeyde de hedefler belirlenmelidir. Yerel mahkemelerin idarecileri kendi hedeflerini oluşturmak için gerekli yetkiye ve bağımsızlığa sahip olmalıdırlar. Henüz ülkemizde mahkeme idarecileri gibi bir kurum bulunmadığından, bu iş adliyyede görev alan hâkimlerden oluşan bir kurul tarafından yerine getirilebilir.

Belirli dava türleri için ortak hedef süreler belirlenmesi zor bir ihtimaldir. Bu yüzden çeşitli hedef süreler ortaya çıkmıştır. “Deadline” olarak ifade edilen bir şeyin gerçekleştirilmesi gereken son tarih kavramını biz “termin” olarak kullanacağız. Termin kelimesi belirlenmiş zaman anlamına gelmektedir. Ortak bir termin belirlenmesi zorluğu çeşitli terminlerin aynı anda kullanılmasıyla aşılmaktadır. Bu termin türlerinden ilki maksimum termindir. Bu süre dosyaların tamamlanması gereken en son tarihi belirtmektedir. Bu süreyi bir sınır olarak da düşünmek mümkündür. Maksimum termin aşıldıktan sonra yargılamanın makul süreyi aştığını kabul etmek gerekir. İkinci süre ise olağan/ortalama termindir. Bu süre belirlenen dosya türü için mevcut yargılama süresi olarak da düşünülebilir. Bir diğer süre türü ise optimal termin veya en uygun termin olarak adlandırılmaktadır. Optimal termin mümkün olan en kısa/makul zamanda davanın sonuçlandırılacağı süreyi ifade etmektedir.

Yukarıda sayılan termin türleri ihtiyacı karşılamakta yetersiz kaldığından yeni bir termin gelişmiştir. Bu süre ihtiyaçlara daha uygun ve uygulama alanı bakımından daha pratik sonuçlar sağlayan *yüzdeler termin*dir. Yüzdeler terminde dosya sayısının belirli bir yüzdesinin belirli bir sürede tamamlanması öngörülmektedir⁴⁰³. Yıl içinde açılan dosyaların belirli bir yüzdesinin belirli bir sürede tamamlanıp geri kalanlarının diğer süreler içinde tamamlanabileceği bu sürede, belirlenen yüzdeler girecek dosyaların seçimi mahkemeye bırakılmaktadır. Niteliği gereği aynı dava konusuna sahip olan dosyalardan bazıları diğerlerine göre daha kısa sürede bitirilebilir. Bu

---

⁴⁰³ **Smolej M.**, Time management in Nordic courts: review of proposals and policies aimed at reducing delays in courts, s. 20. Bu çalışma Mirka Smolej ve Jon T. Johnson tarafından CEPEJ için hazırlanan “Time management of justice systems: a northern Europe study” adlı çalışmanın 1. bölümünü oluşturmaktadır. Bu yüzden kaynakçada asıl çalışmanın adı yer alacaktır.

nitelik ise çok farklı değişkenlere dayanabilir. Bir dosyada yargılamanın uzamasına neden olan sebeplerden ne kadar az varsa o dosyanın tamamlanma süresi de o kadar kısa olur. Örneğin; taraf sayısının az olduğu, tebligat adreslerinin belirli veya tarafların e-tebligat kullandığı, bilirkişi incelemesine ihtiyaç duyulmayan, çözülmesi gereken hukukî problemin basit veya vakıa sayısının az olduğu bir dosya diğerlerine göre daha kısa sürede sonuçlandırılabilir. Hâkimlerin dosyaları bu şekilde sınıflandırma yapmadan önlerine gelen dosyaları rastgele bir sıraya göre incelediği bir düzende dosya yükünün çok olması olağandır. Dosya yükünün belirlenmesinde sadece yeni açılan dosya sayısı değil o yıl içinde tamamlanan dosya sayısı da büyük rol oynamaktadır. Bu tarz kısa sürede daha az zaman gerektiren dosyaların bir an önce tamamlanması hem dosya yüküne hem de diğer dosyalara ayrılacak zamana katkı sağlayacaktır.

Norveç'te Nedre-Romerike Bölge Mahkemesi pilot mahkeme olarak zaman yönetimi uygulamaları yapmaktadır. Mahkeme, ulusal düzeyde belirlenen hedef yargılama sürelerine ek olarak kendi yıllık planına uygun hedefler belirlemektedir. Ulusal hedeflerin olmadığı dava türlerinde mahkeme kendi hedeflerini kendisi belirlemektedir. Örneğin medenî yargı kolunda yer alan sıradan davaların yüzde 95'inin 180 gün içerisinde karara bağlanacağı hedeflenmiştir. Küçük talepler diye adlandırılan, hukuk sistemimizde sulh hukuk mahkemelerinin görev alanına giren dosyaların yüzde 75'inin 90 gün içerisinde karara bağlanacağı hedeflenmiştir. Mahkeme, ülke genelinde kendisiyle aynı derecede yer alan mahkemeler arasında en seri şekilde dava sonuçlandıran mahkeme unvanını elde etmek istediğini de belirtmiştir⁴⁰⁴. Bu karşılaştırmayı yapabilmek için daha önce bahsi geçen ilkelerdeki ulusal düzeyde tutulan istatistikleri kullanmaktadır.

Yargılama sürelerine ilişkin belirlenen hedefler için bir sonraki aşama 11 numaralı Rehber İlkede düzenlenmiştir. Bu hedefler mahkemenin varmak istediği sonuçları açık bir şekilde tanımlar nitelikte olmalıdır. Ayrıca bu hedeflerin gerçekçi ve ulaşılabilir olması gerekmektedir. Belirlenen hedeflerin yayımlanıp aleniyet kazanmasında da fayda vardır. Ayrıca belirlenen bu hedeflere ilişkin uygulamalar yapıldıkça, ortaya çıkan sonuca göre periyodik değerlendirmeler de yapılmalıdır.

---

⁴⁰⁴ CEPEJ (2011) 1, s. 37; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 20.

Norveç'te ulusal düzeyde belirlenen hedefler, ulusal otoriteler⁴⁰⁵ tarafından düzenli olarak gözden geçirilmektedir. Ulusal Mahkeme İdaresi altı ayda bir yerel mahkemelerin performanslarına ilişkin raporlar oluşturmaktadır. Ayrıca pilot mahkemeler de her yıl Ulusal Mahkeme İdaresi'ne o yıl için hazırlamış oldukları raporu sunmaktadırlar. Bu raporlarda o yılın hedefleri ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. Ayrıca mahkemeler şikâyetlerini, isteklerini ve yorumlarını bu rapor vasıtasıyla Ulusal Mahkeme İdaresi'ne bildirmektedirler⁴⁰⁶.

Hedeflerin belirlenmesine ilişkin son ilke bu hedeflere ulaşıp ulaşılmadığına ilişkindir. Mahkemelerin performansları hedefler ile karşılaştırılıp o dönem için başarı sağlanıp sağlanmadığı kontrol edilmelidir. Belirlenen hedeflere ulaşamadığı takdirde bunun nedeni belirlenip sorunu çözmeye yönelik, sağlam adımlar atılmalıdır⁴⁰⁷.

Toplam yargılama süresinin ne kadar olacağına dair hedef sürelerin belirlenmesi konusunda ülkemizde pilot mahkeme olan Amasya 1. ve 2. Hukuk Mahkemelerinin yayımladıklarından başka, bu ilkenin uygulaması mevcut değildir. Mevcut yargılama süresinin altında, ulaşılmak istenen gerçekçi bir hedef sürenin belirlenmesi gerekmektedir.

G. Kriz Yönetimine İlişkin İlke

Mahkemelerin yargılama sürelerinde içinde buldukları zamana göre değişiklik yaşanması normaldir. Bu değişiklik, yargılama süresinin bazen kısalması, bazen de uzaması şeklinde olabilir. Bu değişikliklerin sebepleri çok çeşitli ve geçici nitelikte olabilir. Ancak belirlenen hedeflerden hatırı sayılır miktarda bir sapma olması halinde, bu duruma özel bir ilgi göstermek gerekir. Burada esas alınması gereken hedef, mahkemelerin kendi belirlemiş oldukları hedeflerdir. Ulusal düzeyde belirlenen hedefler, tüm ülke çapında ki mahkemelerin istatistiklerine göre oluşturulduğundan, belirli bir mahkemede ki sapmayı değerlendirmede yanlış sonuca götürebilir. Çünkü her mahkemede ki iş yükü, çalışma koşulları, nitelikli hâkim ve personel sayısı farklı olacağından, bu sapmaya ilişkin değerlendirme o mahkemenin kendi hedefleri doğrultusunda yapılmalıdır. Hedeflerden sapmaya neden olan

⁴⁰⁵ Bahsi geçen otoriteler, Parlamento, Adalet Bakanlığı ve Ulusal Mahkeme İdaresi'dir.

⁴⁰⁶ CEPEJ (2011) 1, s. 37; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 20.

⁴⁰⁷ CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 20.

problem en isabetli ve hızlı bir şekilde sapmanın gerçekleştiği mahkemede tespit edileceğinden, o mahkemenin belirlemiş olduğu hedefler ölçü alınmalıdır.

Yargılama sürelerinde veya iş yükünde yaşanacak ani ve yüksek artışlara müdahaleyi öngören bu ilkeye uygun bir kriz yönetimi planı maalesef ülkemizde mevcut değildir.

Ğ. Taraflar ve Vekiller ile Zaman Takviminin Hazırlanmasına İlişkin İlkeler

Zaman yönetimine ilişkin rehber ilkelerden son ikisi mahkemenin, taraflarla ve vekilleriyle yapacağı yargılama takviminin hazırlanmasına ilişkindir. Bundan önceki Rehber İlkelerde daha çok mevcut yargılama sürelerinin belirlenmesi, mevcut yargılamalar bakımından istatistiklerin toplanması, toplanan verilerin analiz edilmesi, ulusal ve yerel düzeyde hedef sürelerin belirlenmesi, belirlenen sürelerde sapma olması durumunda yapılacak müdahaleler gibi daha genel konular düzenlenmiştir. Son iki ilkede ise daha özel olarak, yargılamaya katılan sùjelerin birlikte bir yargılama takvimi hazırlamaları düzenlenmiştir. On dört numaralı Rehber İlke yargılama takviminin ilk kez hazırlanmasına ilişkin iken son İlke hazırlanan yargılama takviminde değişiklik yapılmasına ilişkindir.

Yargılama faaliyeti için bir takvim hazırlanırken hâkim, mümkün olduğu ölçüde bütün taraflarla bir anlaşmaya varmalı ve usûl kurallarını dikkate alarak takvimi hazırlamalıdır. Bu İlkede hâkime tam bir özerklik verilmediğini görmekteyiz. Hâkim, yargılama takvimi hazırlanırken tarafların durumunu büyük ölçüde göz önünde bulundurmalıdır. Hazırlanan yargılama takvimi mahkemeyi ve tarafları bağlayacağından, tarafların isteklerine mümkün olduğunca riayet edilmelidir. Yargılama takvimi hazırlanırken hâkim, daha çok tarafların önerilerini ortak noktada toplayıcı, kötü niyetli geciktirme çabalarını mümkün olduğunca azaltıcı bir işlev görmektedir. Ancak mahkemenin iş yükü ve belirlemiş olduğu hedefler de göz önünde bulundurulduğunda, hâkimin pasif bir konumda olacağını söylemek doğru olmayacaktır.

Yargılama takviminin hazırlanması sürecinde hâkime, bu konuda nitelikli kalem personelinin yardım etmesi bir zorunluluktur. Her ne kadar ulusal ve yerel düzeyde belirlenen hedefler kapsamında yargılama takvimi hazırlanacak olsa da, bu konuda yapılacak faaliyetler zaman ve emek isteyecektir. Bu açıdan, bilgili ve bu

konuda istekli personelin yardımı hâkimlere çok büyük kolaylık sağlayacaktır. Ayrıca takvim hazırlanırken bu konuya özgü bilgi teknolojilerinin kullanılması da mahkemenin bu konudaki yükünü azaltacaktır.

İtalya'da Medenî Usûl Kanununda yapılan değişiklik sonucu, her hâkim, yargılamanın başında, yargılamanın aşamalarını gösteren bir takvim hazırlamak zorundadır. Bu takvim hazırlanırken hâkim, vekillerin tavsiyelerini dikkate alır. Takvim hazırlanırken söz konusu yargılama için öngörülen bütün aşamalar takvimde gösterilmelidir⁴⁰⁸.

Hâkimin ve tarafların üzerinde anlaşmış oldukları yargılama takviminde çeşitli sebeplerle değişiklik yapılması ihtiyacı doğabilir. Yargılama takviminde değişiklik yapılması ihtiyacını düzenleyen son rehber ilke, bu değişiklikleri olabildiğince sınırlandırmayı amaçlamıştır. Üzerinde anlaşma sağlanmış olan yargılama takviminde değişiklik yapılması minimum seviyede tutulmalıdır. Haklı bir gerekçe olmadan takvimde değişiklik yapılmamalıdır. Takvimde yapılacak değişiklikler mahkemenin programını etkileyeceği gibi, değişikliği taraf talep ettiğinde diğer tarafın da programına etki edecektir.

Kural olarak, takvimde yapılacak değişiklikler, tarafların anlaşması sağlanarak yapılmalıdır. Örneğin, usûli bir aşama için belirlenmiş olan tarihin ertelenmesi gerektiğinde bu hususta tarafların anlaşmaları sağlanmalıdır. Taraflar erteleme konusunda anlaşma sağlamış olsalar bile mahkemenin programının da bu erteleme için uygun olması gerekmektedir. Takvimde yapılacak değişiklik bir zorunluluktan kaynaklanıyorsa, hakkaniyet gereği, tarafların anlaşması olmasa bile hâkim bu değişikliğe izin vermelidir.

Çek Cumhuriyeti'nde, tarafların erteleme talepleri, yargılamada kullanılacak olan deliller mahkemeye sunulmuş ise kabul edilmektedir. Bilirkişi incelemesinin zorunlu olduğu dosyalarda, bilirkişi raporunun teslim tarihi mahkeme tarafından belirlenmektedir. Bilirkişi raporunun tesliminde gecikme olması durumunda mahkeme, bilirkişiye raporunu bir an önce teslim etmesini yoksa para cezasına çarptırılacağını hatırlatmaktadır⁴⁰⁹.

Hâkimin, taraflarla birlikte müzakere edip uygulayacağı yargılama takviminin hazırlanmasına ilişkin bir sistem ülkemizde mevcut değildir. Adli zaman yönetimi

⁴⁰⁸ CEPEJ (2011) 1, s. 20; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 23.

⁴⁰⁹ CEPEJ (2011) 1, s. 4; CEPEJ-SATURN (2013) 4, s. 24.

bakımından önemli olan bu ilke, ön incelemenin kapsamının düzenlendiği Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 137. maddesine eklenerek, bu ilkenin ülkemiz bakımından eksikliği giderilebilir.

III. YARGILAMA İÇERİSİNDE ZAMAN YÖNETİMİ

Yargılama içerisinde zaman yönetimini ikiye ayırarak incelemek mümkündür. İlki ülke çapında standart bir zaman yönetimi uygulamasının bulunmasıdır. Yukarıda ilkesel olarak belirtilen zaman yönetimi yargılamaya katılan herkes bakımından uyulması gereken kuralları içermektedir. İkinci olarak hâkimin şahsî zaman yönetimi gelmektedir. Belirlenen zaman yönetimi kuralları diğer bütün kurallar gibi kendisine riayet edilmeme ihtimalini içermektedir. Buna yargılamaya dahil olan bütün aktörler dahildir. Burada zaman yönetimine uyulmasını sağlayacak olan kişi hâkimdir. Bu ikili ayrımın arasında aynı yerde bulunan aynı türdeki mahkemeler bakımından da ortak bir zaman yönetimi uygulamasının bulunmasında zorunluluk vardır. Aynı yerde ve aynı türde olan mahkemeler arasında gözle görülür farklılıklar bulunması adalete olan güveni sarsabilir. Yargılamanın adil olmasının yanında adil gözükmesi de gerektiğinden, aynı şartlar altında çalışan aynı yerde ve aynı türdeki mahkemelerin zaman yönetimi konusunda farklı uygulamaları, kamunun görüşünü olumsuz etkileyebilir. Bu çerçevede, ülke çapında, aynı yerdeki aynı türdeki mahkeme çapında ve her bir mahkeme ve hâkim çapında zaman yönetimi uygulamasından söz etmek daha doğru olur.

Belirli zaman yönetimi kurallarına uyulmaması durumunda yaptırım öngörülmesi mümkündür. Her kural ihlâli sonucunda yaptırıma başvurmak ve bu yaptırımların hukuken denetlenmesi zaman yönetimi ile ulaşılmak istenen amaca ters düşecektir. Bazı kuralların ihlâl edilmesi bazen çok basit bir hareketle önlenir. Usûl ekonomisi ilkesini düzenleyen Hukuk Muhakemeleri Kanunu madde 30 ile yargılamanın sevk ve idaresini düzenleyen 32. maddeler gereği hâkim, yargılamanın düzenli bir biçimde yürütülmesinden ve yargılama düzeninin bozulmaması için gerekli önlemleri almaktan sorumludur. Yargılamanın sevk ve idaresi hâkimin kontrolünde olduğundan yargılama sırasında göstereceği tutum sürenin uzamasını önleyici nitelikte olacaktır.

Yargılamanın yürütülmesi Hâkimin yargılama içerisindeki bu faaliyeti yargılamanın şekli anlamda yürütülmesini oluşturmaktadır.

Bu kapsamda hâkimin dikkat etmesi gereken ilk husus her zaman vaktinde başlamaktır⁴¹⁰. Hâkim yapacağı tüm işlemlere zamanında başlayıp bitirmelidir. Duruşmaya ara verdiğinde veya bir duruşmaya başlanacağı zaman belirlenen saatte hâkim kürsüde yerini almalıdır. Hâkimin zamanında kürsüde yerini almaması dalgalanma etkisine yol açarak diğer hâkimler ve avukatları zor durumda bırakacaktır. Bir mahkemede duruşmanın zamanında başlatılmaması takip eden duruşmaları, o duruşmada yer alan avukatların diğer duruşmalarını veya aynı avukatların başka mahkemelerde gireceği duruşmaları geciktirerek domino etkisiyle tüm adliyenin gecikmesine neden olabilecektir⁴¹¹.

Yukarıda zaman yönetimine ilişkin açıklamalarda öncelikli dosyalara ilişkin açıklamalarda bulunmuştuk. Dava konusu gereği bazı dosyaların öncelikle incelenmesi gerekmektedir. Bu öncelikler ülke çapında her mahkeme için ortak olarak belirlenmiştir. Bunun yanında her bir hâkim dosyanın niteliğine göre kendi öncelikli dosyalarını da belirleyebilmelidir. Ülke çapında yapılan dava konusu ayırmadan bağımsız olarak hâkim tamamlanma önceliği belirlediği dosyaları yine bu ayırımı ihlâl etmeyecek şekilde yürütebilir. Hâkimin aşırı dosya yükünü bilinçli bir ayırım yapmadan rastgele görmesi olumsuz sonuçlara yol açabilir. Hangi dosyanın kendine has özellikleri gereği öncelikli görülmesi gerektiğini en iyi hâkim bilebilir. Bunun dışında bazı dosyaların aciliyetinden ziyade daha çabuk sonuçlandırılabilmesi de mümkündür. Bu durumun da göz önünde bulundurulması dosya yığını azaltıcı bir etki oluşturacaktır. Hâkimin rastgele çalışması sonucu önünde yığılan dosyaların yeddi emini haline gelmemesi gerekir⁴¹².

Bu amaçla hâkimin önündeki dosyaları üç kategori halinde incelemesi düşünülebilir. İlk olarak hâkimin kendi koyacağı kriterlere göre “çok önemli” dosyalar şeklinde bir ayırım yapılabilir. İkinci kategori “önemli” dosyalar şeklinde olacak ancak zaman bakımından ilk grup kadar aciliyet taşımayan dosyaları içerecektir. Son grupta ise o günlerde bakılmasa bile bir zararın oluşmayacağı dosyalar ayrılabilir⁴¹³.

---

⁴¹⁰ Wallace S., s. 88.

⁴¹¹ Wallace S., s. 88.

⁴¹² Wallace S., s. 88.

⁴¹³ Wallace S., s. 88.

Hâkim yargılamayı sevk eden kişi olarak avukatların çok uzun konuşmalarla diğer tarafın veya mahkemenin zamanını çalmasını önlemelidir. Ancak bu hususta hukukî dinlenilme hakkının ihlâl edilmemesine özen gösterilmelidir. Taraf vekillerinden birinin çok uzun süren, kendini tekrar eden ve uyuşmazlık konusuyla ilgisi bulunmayan konuşmaları hâkim tarafından kontrol altına alınmalıdır⁴¹⁴.

Duruşmaların veya yapılacak işlemlerin ertelenmesi konusunda hâkimin her talebe olumlu cevap vermemesi gerekir. Erteleme için makul bir neden aranmalı ve erteleme kararları minimuma indirilmelidir⁴¹⁵.

Ş4. ZAMAN YÖNETİMİ KONUSUNDA ÜLKEMİZDEKİ DURUM

I. HUKUK MUHAKEMELERİ KANUNU VE ZAMAN YÖNETİMİ

Hem 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile yapılan değişikliklerde hem de yürürlükten kalkan Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda da mevcut olan hükümler içerisinde zaman yönetimi ile ilişkili hükümler vardır. Yukarıda da açıklandığı üzere zaman yönetiminin unsurlarından bir tanesi, belirli usûli işlemlerin belirli zaman dilimleri içerisinde yapılması zorunluluğudur. Bu zorunluluğa usûl hukukunda teksif ilkesi denilmektedir. Teksif, kelime olarak yoğunlaştırmak, sıklaştırmak anlamına gelmektedir. Teksif ilkesi, tarafların iddia ve savunmalarını belirli bir usûl kesitine kadar ileri sürebilecekleri anlamına gelmektedir⁴¹⁶. Teksif ilkesi, usûl ekonomisi ile yakından ilgilidir⁴¹⁷. Tarafların yapacakları işlemlerin belirli bir süre sınırı içerisinde yapılması yargılamanın gereksiz yere uzamasını önleyici niteliktedir.

Yargılama boyunca yapılacak usûli işlemler belirli sürelerle bağlanmıştır⁴¹⁸. Bu sürelerin bir kısmı kanun tarafından belirlenmişken, bir kısmında ise sürenin ne

---

⁴¹⁴ Wallace S., s. 89.

⁴¹⁵ Wallace S., s. 90.

⁴¹⁶ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 368.

⁴¹⁷ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M., s. 368.

⁴¹⁸ “Şu halde, süreye ilişkin normların kabulüyle medeni usul hukukunda gerçekleştirilmek istenen amaçlar; adaletin bir an önce sağlanması, keyfiliğin önlenmesi, mahkemenin aynı işle uzun süre meşgul olmasının, başka ifadeyle diğer dava ve işlere yeterince zaman ayıramaz duruma düşürülmesinin önlenmesi; uluslar üstü ve ulusal nitelikteki emredici normlar uyarınca davanın makul sürede sonuçlandırılmasının sağlanması, yargılamanın belli bir düzen ve kestirilebilir bir zamansallıkla yürütülmesi, başka bir anlatımla yargılamanın adil şekilde yapılmasının sağlanması olarak özetlenebilir.” HGK, 30.1.2013, 2012/19-671, 2013/151.

kadar olacağını belirlemek hâkime bırakılmıştır⁴¹⁹. Kanun tarafından taraflar için belirlenen süreler kural olarak kesindir ve hak düşürücü niteliğe sahiptir⁴²⁰ (HMK m. 94). Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 90. maddesi süreleri düzenlemektedir. Bu düzenlemeye göre hâkim, kanunda belirtilen istisnai durumlarda kanunun belirlemiş olduğu süreleri artırabilir veya azaltabilir. Hâkim ise kendi belirlemiş olduğu süreleri haklı sebeplerle artırabilir veya azaltabilir (HMK m. 90/2). Hâkim bu konuda bir karar vermeden önce tarafları dinleyebilir (HMK m. 90/2). Kanun'un 90. maddesinde düzenlenen bu hüküm zaman yönetimine ilişkin ilkeler bakımından hâkimin taraflarla yargılamanın başında yapması gereken yargılama takviminin hazırlanmasına yönelik rehber ilkenin dolaylı bir görünümüdür. Zaman yönetimi bakımından sürelerin belirlenmesi yargılamanın başında yapılması gerekir. Böylelikle taraflar açısından bir öngörülebilirlik durumu oluşacaktır. Bu da tarafların yargılama sonunda elde etmek istedikleri menfaat veya gelmek istedikleri durum bakımından kısmî de olsa bir belirlilik oluşturacaktır. Hâkimin belirleyeceği veya daha sonradan değiştirebileceği bu sürelerin yargılamanın başında, mümkünse ön inceleme aşamasında, yapılması, zorunluluk bulunan durumlarda, hâkimin yargılamayı sevk ve idare görevi kapsamında tarafların durumuna ve yargılamanın gidişatına göre gerekli yerlerde tekrar düzenlemesi zaman yönetimi ilkeleriyle uyumlu ve amaca uygun olacaktır.

Hâkimin kendi belirlemiş olduğu süreler kural olarak kesin değildir. Ancak hâkim süreyi tespit ederken bu sürenin kesin olduğuna karar verebilir (HMK m. 94/2). Sürenin kesin olduğu kararda belirtilmemişse, taraflar bu sürenin geçmesi halinde tekrar süre isteyebilirler. Ancak verilen bu ikinci süre kararda belirtilmemiş olsa bile kesindir ve yeniden süre verilemez (HMK m. 94/2). Bu hüküm uygulanırken sırf yargılamayı kısaltmak adına hâkim ilk kez verdiği tüm süreleri kesin olarak belirtmemelidir. Yapılacak işin niteliğine göre ve tarafın davayı uzatma niyetinin varlığı göz önünde bulundurularak verilen sürenin kesin olup olmadığının

---

⁴¹⁹ “Süre tayini hakimin taktirine bırakılan hallerde yapılacak işlemin niteliğine göre makul bir süre belirlenmelidir.” 12. HD. 21.6.2012, 5576/21769; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M.**, s. 265.

⁴²⁰ **Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E.**, s. 713; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M.**, s. 263; Bu hükmün sadece Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda düzenlenen sürelerle ilişkin olduğu, diğer kanunlarda düzenlenen süreler bakımından bu sürelerin bu hüküm nedeniyle kesin olamayacağına ilişkin bkz. **Umar B.**, s. 292.

belirlenmesi gerekir⁴²¹. Hâkim ilk kez verdiği süreyi kesin olarak belirlemişse kesin sürenin niteliğini ve sonuçlarını tarafa açık bir şekilde anlatmalıdır⁴²². Kararda kesin olduğu belirtilen sürede veya süresinde yapılmayan işlem üzerine verilen ikinci sürede de o işlemi yapmayan tarafın, o işlemi yapma hakkı düşer (HMK m. 94/3). Yargıtay bazı kararlarında kesin sürenin yargılamanın uzamasını engellemek amacıyla getirildiğini, bu yüzden yargılamanın uzamasına neden olmayan durumlarda kesin süre içerisinde yapılmayan işlem hakkında kesin sürenin sonuçlarının uygulanmaması gerektiğine karar vermektedir⁴²³.

Kanun veya hâkim tarafından belirlenen kesin süre içerisinde bir işlemin yapılamaması ve bu durumun elde olmayan sebeplerden kaynaklanması halinde, işlemi yapamayan kimse, eski hale getirme talebinde bulunabilir (HMK m. 95). Eski hale getirme, kesin sürede yapılmayan işlem ile düşen hakkın yeniden yapılabilmesi için getirilmiş bir istisnadır. Eski hale getirme talebi nedeniyle ortaya çıkan giderler, eski hale getirme talebinde bulunan tarafa yükletilir (HMK m. 101). Diğer taraf eski hale getirme talebine karşı asılsız itirazlarda bulunarak giderlerin artmasına sebebiyet vermişse, hâkim giderlerin tamamının veya bir kısmının karşı tarafa yükletilmesine karar verebilir (HMK m. 101). Karşı tarafın yapmış olduğu asılsız itirazlar sadece yargılama giderlerinin artmasına sebebiyet vermemiş aynı zamanda yargılamanın

⁴²¹ 14. HD, 24.10.2000, 4512/6600, **Yılmaz E.**, (Şerh) s. 695; **Arslan R.**, s. 98.

⁴²² **Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E.**, s. 713-714; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özkes M.**, s. 265 vd; **Umar B.**, s. 294; 1. HD, 11.9.1996, 8913/9700, "... geciken adaletin de bir adaletsizlik olduğu düşüncesinden hareketle, davaların yok yere uzamasını veya uzatılmak istenmesini engellemek üzere konan kesin süre kuralı, kanunun amacına uygun olarak kullanılmalı, davanın reddi için bir araç sayılmamalıdır. Öncelikle, kesin süreye ilişkin ara kararı her türlü yanlış anlaşılmayı önleyecek biçimde, açık ve eksiksiz yazılmalı, yapılacak işler teker teker belirtilmelidir. Bunun yanında; verilen süre yeterli, emredilen işler, gerekli ve yapılabilir nitelik taşımali, ayrıca hakim süreye uyulmamanın sonuçlarını açıkça anlatmalı, tarafları uyarmalıdır." benzer yönde: HGK 10.10.2001, 14-940/709, **Yılmaz E.**, (Şerh) s. 696,703-704.

⁴²³ "Keşif giderleri keşif gününden önce 22.6.2001 günü yatırıldığına göre 26.6.2001 günü yapılması kararlaştırılan keşif yapılması imkânsız hale gelmemiş, böylece kesin süreden beklenen amacın elde edilmesini önleyen bir sonuç ortaya çıkmamıştır. Bu durumda davacının kesin süreye uymayarak davayı uzatmak gibi bir amacının olmadığı tartışılmayacak kadar açıktır." 18. HD, 11.12.2001, 11434/11449; "Hukuk yargılamasına ilişkin kurallar, yargılamanın düzenli yapılması ve hakkın olabildiğince çabuk elde edilmesi amacını gerçekleştirmek için getirilmiştir... Mahkeme davacıya kanıtlarını bildirmesi için kesin süreyi 20 gün ile sınırlarken, bu sürenin bitiminden sonra ilk oturuma kadar geçecek süre içinde başka bir yargılama işleminin yapılmasına karar vermemiştir. Davacı yirmi günlük süre içinde kanıtlarını bildirmiş olsaydı dahi gelecek ilk oturuma kadar herhangi bir işlem yapılması olanağı yoktur... Bu nedenle mahkemenin kesin süreye uyulmaması nedeniyle davayı reddetmesi hukuk yargılaması kurallarının yüklendiği amaçla bağdaşmaz ve ortaya anlamsızlığı çıkarır." 4. HD, 19.3.1991, 3365/2311, **Yılmaz E.**, (Şerh) s. 697-700; "davaların yok yere uzamasını veya uzatılmak istenmesini engellemek üzere konan kesin süre kuralı, kanunun amacına uygun olarak kullanılmalı, davanın reddi için bir araç sayılmamalıdır." 9. HD. 12.6.2012, 13242/20446.

uzamasına da neden olmuşsa, kanunda yapılacak değişiklik ile bir yaptırım öngörülebilir. Bu hüküm hâkimin yargılamayı uzatmaya çalışan tarafın bu fiiline müdahale etmek amacıyla getirilmiş bir hükümdür. Adlî zaman yönetimi kapsamında hâkime sunulan bir müdahale aracı olarak uygulamasının artırılmasında fayda vardır.

Tarafların yargılamayı uzatmak amacıyla yaptığı bir takım davranışlar, kanun tarafından yaptırıma bağlanmıştır. Örneğin, hâkimin tarafsızlığından şüpheyi gerektiren önemli bir sebebin varlığı halinde taraflardan biri hâkimi ret edebilir (HMK m. 36). Hâkimin reddi talebinin davayı uzatmak amacıyla yapıldığı açıkça anlaşılıyorsa, bu talep kabul edilmeyerek geri çevrilir (HMK m. 41/1-c)⁴²⁴. Bu hüküm de yargılamayı uzatmayı amaçlayan tarafın bu davranışına müdahale aracı olarak getirilmiş, toplam yargılama süresinin uzamasını engellemeye yarayan bir hükümdür.

Kanunda sürelerin tespitinin hâkime bırakıldığı durumlarda, teknik anlamda bir zaman yönetiminden bahsetmek mümkündür. Hâkim, dosyanın özelliklerine göre tespit edeceği süreler ile yargılamanın gereksiz yere uzamasına engel olabilir. Ancak hâkim kendisine bırakılan bu serbestiyi tarafların hukukî dinlenilme hakkını ihlâl edecek şekilde kullanmamaya özen göstermelidir⁴²⁵. Doğru bir zaman yönetimi uygulaması bakımından takdiri hâkime bırakılmış sürelerin mümkün olduğu kadar ön incelemede taraf görüşleri de alınarak, üzerinde anlaşma sağlanmış bir yargılama takvimiyle belirlenmesi hem hukuki dinlenilme hakkına hem de zaman yönetimine ilişkin rehber ilkelere uygun olacaktır.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 80. maddesinde, taraflardan birinin davasını bizzat yürütebilecek yeterlikte olmadığı hâkim tarafından anlaşılırsa, bu kişiye davasını bir vekil aracılığı ile yürütmesi için uygun bir süre verilir. Bu süre hâkim tarafından tespit edilecek ve kesin olup olmadığı da yine hâkim tarafından kararda belirtilecektir.

Yargılama devam ederken taraflardan birinin vesayet altına alınması veya kendisine yasal danışman atanması talebi mahkemece uygun görülürse, bu konuda bir karar verilinceye kadar yargılama ertelenebilir (HMK m. 56). Bu erteleme,

---

⁴²⁴ Bu hükmün eleştirisi için bkz. **Umar B.**, s. 173-174; **Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E.**, s. 105; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M.**, s. 236; **Atalay Ö.**, s.5.

⁴²⁵ **Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E.**, s. 714; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M.**, s. 265; **Özekes M.**, s. 268, (Güncel Sorunlar).

yargılamada makul sürenin aşılması için mümkün olduğunca kısa tutulmalıdır. Aynı şekilde taraflardan birinin kanun gereğince tedavi, gözlem veya koruma altına alınmış olması durumunda da kendisine bir kayyım tayin edilene kadar yargılama ertelenebilir (HMK m. 56/2). Kişinin ayırt etme gücünü yitirdiğinin kanıtlandığı durumlarda tarafça yapılan işlemlerin geçersizliğinin belirlenmesi için ayrı bir dava açılması ve eldeki davanın bekletilmesi gereksiz yere yargılamayı uzatacağından Hukuk Muhakemeleri Kanunu madde 30'a aykırı olduğu belirtilmiştir⁴²⁶.

Ön inceleme duruşmasında, taraflara, dilekçelerinde göstermiş oldukları delilleri sunmaları veya başka yerden getirecek deliller hakkında bilgi vermeleri için iki haftalık kesin bir süre verilir. Verilen bu süre içinde bu işlemlerin yapılmaması halinde tarafların o delile dayanmaktan vazgeçmiş olduklarına karar verilir (HMK m. 140/5). Bu hüküm, yargılamanın önemli bir aşaması olan delillerin ibrazı için kanunen düzenlenmiş bir zaman yönetimi hükmüdür⁴²⁷.

Tahkikat aşamasında hâkime verilmiş bir takdir hakkı bulunmaktadır. Hâkim gerekli görürse yargılamayı daha basit ve kısa kılmak için re'sen veya talep doğrultusunda, iddia veya savunmalardan birinin diğerinden daha önce incelenmesine karar verebilir (HMK m. 143/2). Hâkim bu incelemeyi tahkikatın her aşamasında yapabilir. Ön inceleme aşamasında yapılacaklar arasında sayılan, uyuşmazlık konularının tam olarak belirlenmesi hususu yerine getirilirse, hâkim iddia veya savunmadan hangisinin daha önce inceleyeceğine kolaylıkla karar verebilir. Öncelikle çözümlenmesi gereken bir hususun tespiti ve incelenmesi yargılamanın kısalmasını sağlayacaktır⁴²⁸. Hâkime yargılamanın gereksiz yere gecikmesini önleyici bir imkân tanıyan bu hükmün mümkün olan durumlarda uygulanması zaman yönetimi bakımından önem taşımaktadır. Ön inceleme aşamasının doğru uygulanmasının zaman yönetimi bakımından ne kadar mühim olduğu bu hükümde kendisini göstermektedir.

---

⁴²⁶ Umar B., s. 215.

⁴²⁷ "Yargılamanın uzaması sebepleri başında, tarafların elinde bulunan delilleri sunmamaları ya da başka yerden getirilecekse gerekli açıklamaları yaparak masrafını vermemeleri gelmektedir. Zaman zaman tarafların bu konuda kötüniyetli olarak yargılamayı uzatıcı işlemler yaptıkları da görülmektedir. Beşinci fıkra ile bu sorun çözümlenmiş olacaktır." **Hükümet Gerekeçesi**.

⁴²⁸ Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E., s. 345; Pekcanitez H./ Atalay O./ Özkes M., s. 584; Umar B., s. 456, Yazar bu hükmün HMK m. 30 da düzenlenen usül ekonomisi ilkesinin bir gereği olduğunu belirtmiştir. Aynı yönde bkz. Yılmaz E., (Şerh) s. 901-902.

Tarafların mahkemede dinlenilmesi için verilecek süre, asgari bir limit belirlenerek, hâkime bırakılmıştır. Hâkim en az iki hafta sonrası için vereceği süre ile tarafları mahkemede dinlenilmek üzere çağırabilir. Ancak bu iki haftalık süre mutlak olmayıp, re'sen veya talep üzerine uzatılabilir veya kısaltılabilir (HMK m. 144/2). Zaman yönetimi ve makul sürede yargılanma hakkı bakımından önemli olan öngörülebilirliğin sağlanması açısından bu sürenin taraf görüşleri alınarak belirlenmesi ve değiştirilmesinin haklı gerekçelere bağlanması, yargılama takvimin hazırlanmasına ilişkin rehber ilkelere uygun olacaktır.

Yargılama sırasında delil gösterilmesi bir süre ile sınırlandırılmıştır. Bu süreden sonra taraflar delil gösteremeyeceklerdir. Ancak bir delilin gösterilmesi yargılamayı geciktirme amacı taşııyorsa veya süresinde ileri sürülmemesi tarafların kusurundan kaynaklanıyorsa⁴²⁹, mahkeme o delilin daha sonra ileri sürülmesine izin verebilir (HMK m. 145). Delillerin ibrazının bir süreyle sınırlandırılması Alman ve Avusturya hukukunda da yargılamanın uzamasını engellemek amacıyla getirilmiş bir düzenlemedir⁴³⁰. Hâkime, yargılamanın uzamasını engelleyici bir araç olarak getirilen bu hükmün, taraflardan ve vekillerden kaynaklanan ve önemli bir gecikme sebebi olan sonradan delil gösterilmesini belirli şartlara bağlaması, zaman yönetimi bakımından bir müdahale aracı olarak dikkate alınması gerekir⁴³¹.

Yargılama sürelerinin uzamasını engelleyici hükümlerden bir tanesi de Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 146. maddesidir. Bu maddeye göre mahkeme, incelemiş olduğu deliller sonucunda davanın hüküm için yeteri kadar aydınlandığına kanaat getirmişse tahkikatın sona erdiğini taraflara bildirir. Hâkimin maddi anlamda yargılamayı sevk ve idaresinin bir görünümü olan bu hüküm aynı zamanda yargılamanın gereksiz gecikmesini önleyerek makul sürede yargılanma hakkına hizmet etmektedir.

Ön inceleme aşaması tamamlandıktan sonra taraflar tahkikat duruşması için mahkemeye davet edilirler (HMK m. 147/1). Bu duruşmaya geçerli bir özrü olmaksızın katılmayan taraflara, duruşmaya yokluklarında devam edileceği ve yokluklarında yapılan işlemlere itiraz edemeyecekleri bildirilir. Bu hüküm ile

---

⁴²⁹ Bu iki kriterin tespitinin çok zor oluşu, benzer düzenlemeye sahip Avusturya'da hüküm ile elde edilmek istenen amacın gerçekleştirilmesinin zorlaştığı belirtilmektedir, **Güralp A. G.**, s. 48.

⁴³⁰ **Gottwald P.**, s. 121-122; **Gündüz O.**, s. 77; **Köseoğlu H.**, s.843.

⁴³¹ **Arslan R.**, s. 102-103.

tarafaların duruşmalara gelmeyerek yargılamayı uzatma amaçları engellenmeye çalışılmıştır⁴³². Tarafın duruşmaya katılmamasında ki geçerli özür mahkemece özenli bir şekilde incelenerek, bu hüküm daha işler bir hale getirilebilir.

Niteliği gereği daha fazla ilgi isteyen davalarda mahkeme, keşif, delillerin tespiti ve günlük duruşma listesinde yazılı işler gibi işlemleri mesai saatleri dışında veya resmi tatil günlerinde yapılmasına karar verebilir (HMK m. 148). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına da yansıyan öncelikli olarak görülmesinde ehemmiyet bulunan davalarda bu hükmün uygulanmasına özen gösterilmelidir. Çünkü bu tarz davalarda makul sürenin diğer davalara göre daha kısa olması gerekmektedir.

Tarafların yargılamayı geciktirmelerini önlemek amacıyla Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 150. maddesinde yer alan iki ve altı numaralı fıkralar dikkat çekicidir. Usûlüne uygun olarak çağrıldığı duruşmaya gelmeyen tarafın yokluğunda, diğer tarafın isteğine göre, yargılamaya devam edilebilir veya dosya işleminden kaldırılabilir. Yargılamaya devam edilmesi durumunda, geçerli bir özür bildirmeksizin duruşmaya gelmeyen taraf, yokluğunda yapılan işlemlere itiraz edemez. Bir dosya, işleminden kaldırılmış ise ve sonradan yenilenmiş ise bu yenilemeden sonra bir defadan fazla takipsiz bırakılamaz. Aksi takdirde dava açılmamış sayılacaktır. Bu hükümle tarafların sürekli olarak duruşmalara gelmeyerek yargılamayı uzatmaları engellenmek istenmiştir⁴³³. Gerçekten de çağrıldığı duruşmaya gitmeyerek bazı işlemlerin yapılmasını geciktiren veya yokluğunda yapılan işlemlere itiraz ederek yargılamayı uzatmaya çalışmak sıklıkla karşılaşılan bir taraf davranışıdır. Gecikme kültürünün bir ürünü olan bu tarz davranışlara Kanun bu hükümle engel olmaya çalışmıştır.

Yargılama devam ederken, davaya ilişkin bir ön sorun ortaya çıkabilir. Taraf, bu ön sorunu dilekçe ile veya sözlü olarak mahkemeye sunabilir. Hâkim, taraflardan birinin ileri sürdüğü bu ön sorunu incelemeye değer bulursa, kendi belirleyeceği bir süre içerisinde, diğer tarafın delilleriyle birlikte ön soruna ilişkin cevabını sunmasını teahhüt veya tebliğ eder (HMK m. 164). Mahkemece ciddi bulunan bir ön sorunun incelenmesi ve karara bağlanması yargılamanın gereksiz yere uzamasına engel

---

⁴³² Arslan R., s. 101.

⁴³³ "Çünkü anılan madde hükmü davaların gereğinden fazla sürüncemede bırakılması önleme amacına yöneliktir." 8. HD, 30.4.2001, 3562/3449, Yılmaz E., (Şerh) s. 937.

olabilir. Ön sorunun incelenip karara bağlanmaması durumunda devlete atfedilebilecek bir kusurdan dolayı makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edilmesinden dolayı mahkûmiyet hükmü verilmesi ihtimâli bulunduğundan ön sorunların öncelikle çözülmesinde büyük yarar vardır.

Bir davanın karara bağlanması, başka bir davaya veya bir idarî makamın yapacağı tespite bağlı ise, o karar verilene veya tespit yapılanaya kadar, yargılama bekletilir (HMK m. 165/1)⁴³⁴. Bekletici sorun, 1086 Kanun'da yer almadığı halde usûl ekonomisi gereği uygulanmaktayken, 6100 sayılı Kanun ile düzenlemeye kavuşmuştur⁴³⁵. Diğer davada veya idarî makamda geçen süre, makul sürede yargılanma hakkına dahil olacağından, bu hususta bütün ilgililer özen göstermelidirler⁴³⁶. Makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edilmemesi için bekletici sorunu çözecek olan idarî makamın, yürütme tarafından veya tespitin beklendiği mahkeme tarafından uyarılmasını sağlayacak bir hüküm getirilebilir. Bu durum kendisinden bilgi veya belge beklenen idarî makamlar açısından da önemlidir. Yargılamanın gecikmesine neden olan durumlar arasında idarî makamların tutumu büyük rol oynamaktadır.

Birlikte açılan veya daha sonra birleştirilen davalar, davanın daha iyi bir şekilde yürütülebilmesi için, yargılamanın her aşamasında re'sen veya talep üzerine ayrılabilir (HMK m. 167)⁴³⁷. Davanın daha iyi bir şekilde yürütülmesi ibaresinin kapsamına birlikte görülen davalardan birinin diğerini geciktirmesi durumu da girer⁴³⁸. Bu hüküm de zaman yönetimi ve hâkimin yargılamayı sevk idaresi bakımından gecikmeyi engelleyici hükümlerden bir tanesidir.

⁴³⁴ Pekcanitez H./ Atalay O./ Özkes M., s. 603 vd; Umar B., s. 488.

⁴³⁵ Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E., s. 463; Yılmaz E., (Şerh) s. 965.

⁴³⁶ "... bekletici soruna karar veren mahkemenin, zaman zaman duruşma yaparak diğer davanın veya idarî makamın kararının akıbetini araştırması, zaman kaybını önlemek bakımından önemlidir." **Hükümet Gerekçesi; Pekcanitez H./ Atalay O./ Özkes M.**, s. 604; **Yılmaz E.**, (Şerh) s. 969.

⁴³⁷ **Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E.**, s. 488; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özkes M.**, s. 638-639; **Köseoğlu H.**, s.843; "... Sözü edilen husus, usûl ekonomisinin bir gereği olarak bu düzenlemeye yansıtılmıştır." **Hükümet Gerekçesi; "HMK'nun 167. maddesi uyarınca yargılamanın iyi bir şekilde yürütülmesini sağlamak için aralarında bağlantı bulunsu bile davaların ayrılmasına, davanın her safhasında karar verilebilir. Yine aynı yasanın 30. maddesinde Mahkemenin yargılamanın, makul bir süre içerisinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini sağlamakla yükümlü olduğu belirtilmiştir."** 21. HD, 2.4.2013, 2756/6440, Aynı yönde bkz., 21. HD, 17.6.2013, 2012/1419, 2013/12735; 21. HD, 16.12.2013, 17005/24000; 21. HD, 6.3.2014, 2013/22220, 2014/4100; 10. HD, 3.3.2014, 2013/6635, 2014/4313; (www.kazanci.com).

⁴³⁸ "Mülkiyet hakkına ve zilyetliğe dayalı olarak açılan davada iki istem arasında HUMK'nun 45/3 hükmünde belirtilen şekilde bir bağlantı bulunmadığından ve zilyetliğe dayalı istem için tescil davasının sonucunun beklenmesi gerektiğinden bu durumun diğer talep açısından da yargılamayı

Yargılama sırasında taraflardan birinin isticvap olunması gerekiyorsa, mahkemenin belirlediği gün saatte isticvap olunmak üzere hazır bulunması gerektiği kendisine bildirilir (HMK m. 171/1). Geçerli bir özür bildirmeden, yargılamayı geciktirmek amacıyla isticvaba gelmeyen tarafın, bu amacını engellemek için, isticvap konusu vakıaları ikrar etmiş sayılacağı da çıkarılan davetiyede ihtar edilir. Kanun'un yargılamanın gecikmesini engellemek amacıyla düzenlediği bu hüküm taraf davranışlarının kontrol edilmesini sağlayan bir müdahale aracıdır.

Tarafların sürekli olarak ıslah talebinde bulunarak yargılamayı geciktirmelerini önlemek için Kanun'da ıslah, aynı davada sadece bir kez yapılacak şekilde sınırlandırılmıştır (HMK m. 176)⁴³⁹. Tarafların ıslaha sadece bir kez başvurabilecekleri kuralı mutlak değildir. Eğer ıslahın davayı uzatmak veya karşı tarafı rahatsız etmek gibi bir amaçla yapıldığı delil veya belirtilerle anlaşılırsa mahkeme bu talebi dikkate almayacaktır. Ayrıca mahkeme, kötüniyetle ıslaha başvuran tarafı, diğer tarafın bu sebeple uğradığı zararlar ile beş yüz ila beş bin Türk Lirası arasında bir disiplin para cezasına mahkûm eder (HMK m. 182). Islah hakkının yargılamanın gecikmesini isteyen taraf davranışına bağlı olarak sınırlandırılması makul sürede yargılanma hakkına ve zaman yönetimine hizmet eden hükümlerden bir tanesidir. Ayrıca bu davranışa karşı bir de disiplin para cezasının öngörülmüş olması, kötüniyetli ıslah taleplerinin kanun koyucu tarafından yargılamayı geciktirmemesi için getirmiş olduğu başka bir müdahale aracıdır. Talebin dikkate alınmamasının yanında para cezasına hükmedilmesi bu yolun sıklıkla kullanıldığına ve mahkemelerin bu hükmün uygulanmasına önem göstermeleri gerektiğine işaret etmektedir.

Bir senedin sahteliğini haksız yere ve kötüniyetli olarak iddia eden taraf, sebep olduğu gecikmeden dolayı, ertelenen duruşmalar için celse harcına ve talep halinde diğer tarafın uğradığı zararların tazminine mahkûm edilir (HMK m.

---

gereksiz yere uzatacağı dikkate alınarak davaların ayrılmasına karar verilerek ... “ 14. HD, 16.2.2004, 7487/801, **Yılmaz E.**, (Şerh) s. 981.

⁴³⁹ “Islah yolu ile davanın geciktirilmesi ve sürüncemede bırakılması mümkün olduğundan, ikinci fıkra ile, tarafların ıslah yoluna bir defa başvurabileceklerine ilişkin sınırlama bu Tasarıda da kabul edilmiştir.” **Hükümet Gerekçesi**; “Islah yoluyla mevcut davaya ek olarak yeni bir talep (dava) eklenemez. Aksinin kabul edilmesi, HMK'nun 30. maddesinde düzenlenen medenî usûl hukukuna hakim olan ilkelerden usûl ekonomisi ilkesi (yargılamanın basit, çabuk, ucuz yürütülmesi) ile bu ilke kapsamındaki yargılamanın makul süre içinde yürütülmesi ilkesine uygun düşmeyecektir.” 2. HD, 29.12.2011, 1812/24086, **Yılmaz E.**, (Şerh) s. 1000; **Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E.**, s. 533; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özkes M.**, s. 626; **Umar B.**, s. 513; **Arslan R.**, s. 101.

213/1)⁴⁴⁰. Sahtelik iddiasından, bilirkişi incelemesine karar verilmeden önce vazgeçilmesi halinde tazminattan indirim yapılabileceği gibi tazminata hükmedilmeyebilir (HMK m. 213/3)⁴⁴¹. Bu hükümde de sıklıkla karşılaşılan ve yargılamayı geciktirme amacı taşıyan taraf davranışlarına engel olunmaya çalışılmıştır. Makul sürede yargılanma hakkının ihlâl edilmemesi amacıyla bu hükmün uygulanmasına özen gösterilmelidir.

Bir belgenin mahkemeye getirilmesi zor veya sakıncalı ise o belge hâkim veya görevlendireceği bir bilirkişi tarafından yerinde incelenebilir (HMK m. 218/1). Mahkemenin bu yöndeki emrinin yerine getirilmesine haklı bir sebep olmadan engel olan kişi, hem yargılamanın gecikmesine hem de davanın sonuçlandırılmasına engel olmuş olabilir. İşte bu durumda mahkeme bu kişiyi sebep olduğu giderlere ve beş yüz ila beş bin Türk Lirası arasında bir disiplin para cezasına mahkûm eder (HMK m. 218/2). Yargılamanın gecikmesine neden olan, taraf veya üçüncü kişinin davranışının engellenmesi amacıyla getirilen bu hüküm, Kanun'un düzenlemiş olduğu müdahale araçlarından bir diğeri olarak dikkat çekmektedir.

Taraflar iddialarını ispat etmek için tanık deliline başvurmuş olabilirler. Tarafların çok sayıda tanık göstermesi ve bunların hepsinin dinlenmesi yargılamanın uzamasına sebebiyet verebilir. Bu durumu öngören kanun koyucu Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 241. maddesiyle tanıkların yargılamanın uzamasına sebebiyet vermesini engellemek istemiştir⁴⁴². Söz konusu madde, gösterilen tanıklardan bir kısmının dinlenmesi ile ispat edilmek istenen husus hakkında yeterli bilgi edinilmiş ise geri kalan tanıkların dinlenmesinin zorunlu olmadığını düzenlemiştir⁴⁴³. Bu hükümde, yargılamayı uzatma amacı olsun veya olmasın, tarafın

---

⁴⁴⁰ “ Sahtelik iddiasının kötünîyetle yapılmasının ve yargılamanın haksız şekilde uzamasının önüne geçmek için yaptırım düzenlenmiştir.” **TBMM Adalet Komisyonu Gereğesi; Pekantez H./ Atalay O./ Özkes M.**, s. 736; **Umar B.**, s. 711-712; **Yılmaz E.**, (Şerh) s. 1137.

⁴⁴¹ “... Tarafları haksız sahtelik iddialarından vazgeçmeye teşvik, böylece yargılamanın uzamasının önüne geçmek için, üçüncü fıkra hükmü kabul edilmiştir. ... ” **Hükümet Gereğesi.**

⁴⁴² “Tanıklardan bir kısmının dinlenmesiyle yetinilmesi” başlığını taşıyan bu madde, davayı uzatma niyetiyle hareket etmek isteyen tarafın bu konudaki çabalarını önleme yolunda, mahkemeye tanınmış bir imkânı ifade etmektedir.” **Hükümet Gereğesi; Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E.**, s. 416.

⁴⁴³ **Umar B.**, s. 765, yazar dinlenilmesine gerek görülmeyen tanıkların, daha önce dinlenen tanıkların beyanlarının inanılabilirliğini azaltabileceği veya ortadan kaldıracabileceği ihtimalinin göz önüne alınarak bu hükmün uygulanmasında dikkatli davranılması gerekliliğine dikkat çekmiştir; “... karar vermek için yeterli kanaate ulaşıldığı, davalı tarafın dinlenmeyen bu iki tanığı dinletme talebinin davayı uzatmaya matuf olduğu gereğesi ile tanıkların dinlenmesine yer olmadığına karar verilmiştir. ... tanıklar dinlenmeden; eksik inceleme ile yazılı şekilde karar verilmesi usûl ve

göstermiş olduğu çok sayıda tanıktan vakianın ispatına yeter miktarı dinlendikten sonra geri kalanının dinlenmemesi ve bu sayede yargılamanın gereksiz yere uzamasının önlenmesi amaçlanmıştır.

Bir davada tanık olarak gösterilen kişilerin Kanun'da sayılan sebepler nedeniyle tanıklıktan çekinmeleri mümkündür. Ancak bir sebep göstermeden tanıklıktan çekinen veya yemin etmeyen veya gösterdiği sebep kabul edilmediği halde tanıklıktan çekinen kimse yargılamanın uzamasına sebep olur. Çünkü böyle bir durumun varlığında bu tanığın yeniden dinlenilmesi için yargılama başka bir güne bırakılır. Bu durumu engellemek için Kanun 253. maddede, bu duruma sebebiyet veren tanığın beş yüz ila beş bin Türk Lirası arasında bir disiplin para cezası ile bu yüzden doğan giderleri ödemeye mahkûm edileceğini düzenlemiştir. Mahkemelerin yoğun iş yükü dikkate alındığında, duruşma tarihleri arasında uzun bir zaman olması bu hükmün uygulanmasını daha önemli hale getirmektedir.

Yargılamayı uzatan sebeplerden birinin de bilirkişilik olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu durumu ön gören kanun koyucu, bilirkişinin görevlerinin kapsamını düzenlediği 269. maddede, bilirkişinin, mahkemenin davetine uyup belirlenen gün ve saatte mahkemede hazır bulunmasını, yemin etmesini ve kendisine başvuru konunda oy ve görüşünü mahkemeye süresinde bildirmesi gerektiğini düzenlemiştir. Bu hükme aykırı olarak belirlenen gün ve saatte mahkemede hazır bulunmayan veya mahkemeye gelip de yemin etmekten kaçınan veya süresinde oy ve görüş bildirmeyen bilirkişiler hakkında tanıklığa ilişkin disiplin hükümleri uygulanacaktır. İş yükü nedeniyle sonraki duruşma tarihinin uzun bir süre sonraya verildiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, duruşmaların verimli geçmesi ve yapılması planlanan işlemlerin tamamlanması makul sürede yargılanma hakkı bakımından önemlidir. Bu nedenle kanun koyucu yukarıda tanıklara ilişkin hükme benzer bir düzenlemeyi bilirkişiler bakımından da öngörmüştür. Duruşmaların "faaliyetsizlik dönemleri" ne dönüşmemesi için bu hükümlerin uygulanmasına özen gösterilmelidir.

Yargılamayı geciktirici taraf davranışlarını engelleyici hükümlerden biri de bilirkişinin yasaklılığı ve reddine ilişkindir. Bir davada görevlendirilen bilirkişinin, o görevi yapmaktan yasaklı olması veya reddedilmesi mümkün olabilmektedir. Bu durumun varlığında Kanun, hâkimlere ilişkin yasaklılık ve ret sebeplerine atf

---

yasaya aykırı olup, bozmayı gerektirmiştir." 2. HD, 17.10.2012, 5455/24907, **Yılmaz E.**, (Şerh) s. 1197-1198; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özekes M.**, s. 773.

yapmaktadır. Kanun'un 272. maddesinin 3. fıkrasında bilirkişinin reddinin gerektiği durumlarda bu talebin, ret sebebinin öğrenildiği tarihten itibaren en geç bir hafta içinde yapılması gerektiği düzenlenmiştir. Ret sebeplerinin varlığı halinde bunun olabildiğince ertelenip yargılamayı uzatma amacına hizmet etmemesi için böyle bir düzenleme getirilmiştir. Ayrıca 4. fıkrada bu madde kapsamındaki taleplerin reddedilmesi halinde ret kararının ancak esas hakkındaki kararla birlikte kanun yoluna götürülebileneceği düzenlenmiş, bu hükmün ise Hükümet Gerekçesi'nde yargılamanın sürüncemede bırakılmasını önlemek için getirildiği belirtilmiştir.

Bilirkişiden kaynaklanan gecikme sebeplerini azaltmak için kanun koyucu 274. maddede önemli bir düzenlemeye yer vermiştir⁴⁴⁴. Bilirkişiye bilgisine başvuru konudaki raporunu hazırlaması için verilecek süre üç aydan fazla olamayacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken husus üst limiti üç ay olan sürenin hâkim tarafından dosyanın kapsamına göre belirlenecek olmasıdır. Yoksa her bilirkişi raporu için azami bir üç aylık süre yoktur. Bilirkişinin talep etmesi üzerine hâkim bu süreyi, gerekçesini de göstererek, üç ayı geçmeyecek şekilde uzatabilir⁴⁴⁵. Kendisine verilen süreleri riayet etmeyen bilirkişiyi hâkim görevden alarak yerine başka bir bilirkişiyi görevlendirebilir. Yeniden bilirkişi görevlendirilmesi yargılama süresini uzatacağından, kanun koyucu, görevden alınan bilirkişinin yeni görevlendirilen bilirkişiye, o ana kadar yapmış olduğu işlemler hakkında bilgi vereceğini düzenlemiştir. Raporunu vermesi için tespit edilen süreleri geciktiren bilirkişilerin hukukî ve cezai sorumluluklarına gidilebileceği, ayrıca bu bilirkişilere ücret ve masraflar için ödeme yapılmayacağı, gerekçesinin gösterilmesi şartıyla, bilirkişi listelerinden kalıcı veya geçici olarak silinmesi kararı verilebileceği düzenlenmiştir. Yargılamanın makul süre içerisinde tamamlanmasında en büyük rol

---

⁴⁴⁴ "... Raporun tevdiine ilişkin süreye uyma konusunda gereken özenin gösterilmesinin temini için, öngörülen süre içinde raporun verilmemesi halinde, işlerlik kazanabilecek olan, disiplinler ve cezai yaptırımlar da bilirkişinin görevlendirilmesine ilişkin kararda gösterilmelidir. Öte yandan, gereken özenin gösterilmemesi halinde, mahkemeler de, bilirkişi hakkında, bu yaptırımlara işlerlik kazandırmaktan kaçınmamalıdır. Çünkü, uygulamada en çok yakınılan konulardan birisini de, bilirkişinin raporunu süresi içinde mahkemeye tevdi etmemesi oluşturmaktadır. ..." **Hükümet Gerekçesi; Kuru B./ Arslan R./ Yılmaz E.**, s. 431; **Pekcanitez H./ Atalay O./ Özkes M.**, s. 787; **Yılmaz E.**, (Şerh) s. 1265; **Aktepe Artık S.**, s. 301.

⁴⁴⁵ Süre uzatımı talebinde bulunan bilirkişinin bu talebini gerekçelendirmesi konusunda bkz. **Umar B.**, s. 811, yazar ayrıca Hukuk Muhakemeleri Kanunu madde 273/2 ve 274/2'nin getirmiş olduğu dosyadaki belgelerin dizi pusûlasına bağlı olarak teslim edilmesi ve iade edilmesi düzenlemesinin yerinde olduğunu belirtmekle birlikte bunun kalem personeli bakımından iş yükünü artırıcı ve zaman alıcı bir iş olduğunu belirtmiştir.

kendilerine düşen hâkimlerin bu hükümlere işlerlik kazandırmalarında büyük fayda vardır.

Basit yargılama usûlünün uygulandığı davalarda, dava dilekçesi kendisine tebliğ edilen davalının cevap dilekçesini mahkemeye vermek için iki haftalık bir süresi bulunmaktadır (HMK m. 317). Ancak cevap dilekçesinin iki hafta içerisinde hazırlanmasının çok zor veya imkânsız olduğu durumlarda, bu süre içerisinde mahkemeye başvuran davalıya iki haftayı geçmemek üzere ek süre verilebilir. Bu ek süre sadece bir defaya mahsus olarak verilebilir. Bu hüküm zaman yönetimi konusunda kısmen de olsa hâkime serbesti tanıyan bir hükümdür. Basit yargılama usûlünde de yargılama takviminin yargılamanın başında yapılması, bu hükmün rehber ilkeye uygun bir şekilde tekrar gözden geçirilmesi ulaşılmak istenen amaca daha uygun olacaktır.

Yukarıda sayılan hükümlerden de anlaşıldığı üzere Hukuk Muhakemeleri Kanunu yargılamanın gecikmesine neden olan önemli sebeplere karşı bir takım önlemler düzenlemiştir. Bu hükümlerin gereği gibi uygulanması çok sayıda davanın makul sürede sonuçlanmasını sağlayacak ve bu yönde ülkemiz aleyhine verilen ihlâl kararlarının azalmasına olanak sağlayacaktır. Ağırlıklı olarak taraflardan kaynaklanan gecikme nedenlerini ortadan kaldırmayı amaçlayan bu hükümler yanında zaman yönetimi açısından ülkemizin ihtiyacı, hâkimlerin, zaman yönetimi konusunda bilgilendirilmesi ve eğitilmesi ile bu yöndeki personel ve teknik eksikliklerin giderilmesi yönünde yoğunlaşmaktadır.

II. ZAMAN YÖNETİMİ KONUSUNDA ÜLKEMİZDEKİ UYGULAMALAR

Makul sürede yargılanma hakkı ihlallerinin ülkemizde yüksek seviyede olması, bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvuruların sayısının fazla olması nedeniyle toplam yargılama süresinin makul bir düzeye indirilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmalar yukarıda bahsi geçen CEPEJ-SATURN projelerinin ülkemize uyarlanması kapsamında yürütülmektedir. Seçilen pilot adliyelerde SATURN ilkeleri uygulanmakta elde edilen sonuçlar değerlendirilerek çalışmaların ülke genelinde yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır.

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından Ankara Bölge İdare Mahkemesi Başkanlığı (5,9 ve 10. İdare Mahkemeleri)⁴⁴⁶, Amasya Adli Yargı Adalet Komisyonu Başkanlığı ve Erzurum Adli Yargı Adalet Komisyonu Başkanlığı SATURN ilkelerini uygulamak üzere pilot mahkemeler olarak seçilmiştir.

Bu pilot mahkemelerde yapılan uygulamalar ve sonuçlarına ilişkin tespit edebildiğimiz kadarıyla bir yayın yapılmamıştır. Amasya Adliyesi'nin internet sitesinde belirli dava türlerine göre hedeflenen yargılama sürelerine ilişkin bir tablo dışında bir veriye sahip değiliz. Bu projenin amacı, türüne göre davaların geçireceği aşamaların göz önünde bulundurularak bir hedef süre belirlemek bu hedefe ulaşıp ulaşılamadığı takip edilecek, sürenin aşılması durumunda gecikme nedeni tespit edilecek ve buna uygun çözüm önlemleri alınacaktır⁴⁴⁷. Bu proje kapsamında 1 Eylül 2013 tarihinden itibaren mahkemeye gelecek olan dosyalar değerlendirmeye alınacaktır. Dış etkenler ve olağanüstü gecikmeler ise hedef süreye dahil edilmeyecektir. Mahkemenin sitesinde yer alan bilgilere göre 12 adet dava türü belirlenmiştir. Belirlenen hedef süreler ise tebligatın şehir içi veya şehir dışına yapılacak olmasına göre ikiye ayrılmaktadır. Yukarıda makul sürenin aşılmasının nedenlerine değinirken tebligatın hukukumuzda önemli bir sorun olduğunu belirtmiştik. Bu sorun pilot mahkemede de yansımış 10 ile 70 gün arasında bir farka neden olmuştur. Dava türleri ve mahkemece belirlenen hedef süreler aşağıdaki gibidir:

---

⁴⁴⁶ <http://www.ankarabim.adalet.gov.tr/saturn/saturnnedir.pdf> (erişim tarihi 28.6.2015).

⁴⁴⁷ <http://www.amasya.adalet.gov.tr/sayfalar/projeler/saturn/hukuk.html> (erişim tarihi 28.6.2015).

DAVA TÜRÜ	HEDEFLENEN KARARA BAĞLAMA SÜRESİ
Kamulaştırma Davası	Şehirlerarası Tebligat: 300 Gün Şehiriçi Tebligat: 290 Gün
İnşaat Sözleşmesinden Kaynaklanan Alacak Davaları	Şehirlerarası Tebligat: 445 Gün Şehiriçi Tebligat: 375 Gün
İtirazın İptali Davası	Şehirlerarası Tebligat: 365 Gün Şehiriçi Tebligat: 335 Gün
Menfi Tespit Davası	Şehirlerarası Tebligat: 445 Gün Şehiriçi Tebligat: 375 Gün
Nüfus Davaları	Şehirlerarası Tebligat: 365 Gün Şehiriçi Tebligat: 335 Gün
Tazminat Davası	Şehirlerarası Tebligat: 445 Gün Şehiriçi Tebligat: 375 Gün
Tapu İptali Tescil Davası	Şehirlerarası Tebligat: 445 Gün Şehiriçi Tebligat: 375 Gün
El Atmanın Önlenmesi Davası	Şehirlerarası Tebligat: 445 Gün Şehiriçi Tebligat: 375 Gün
4077 Sayılı Kanun'dan Kaynaklanan Davalar	Şehirlerarası Tebligat: 365 Gün Şehiriçi Tebligat: 335 Gün
Boşanma Davası	Şehirlerarası Tebligat: 410 Gün Şehiriçi Tebligat: 350 Gün
Nafaka Davası	Şehirlerarası Tebligat: 300 Gün Şehiriçi Tebligat: 290 Gün
Çocuk Mallarının Korunması Davası	(Süre Belirtilmemiş)

Bu tabloda yer alan hedef süreler Amasya 1. ve 2. Asliye Hukuk Mahkemesi'ne ait olup, 1 Eylül 2013 tarihinden itibaren uygulanan davalarda varılan sonuca ilişkin bir bilgi yoktur. Diğer pilot mahkemeler bakımından ise hiçbir bilgi mevcut değildir.

III. ÖNERİLER

1- CEPEJ- SATURN çalışmalarına paralel olarak öncelikle, ülke genelinde mahkeme türleri ve dava türlerine göre bir üst süre belirlenmelidir. Süre

belirlendikten sonra bu süreye ulaşmada engel olan durumlar açık bir şekilde tespit edilip uzun vadeli gerçekçi çözümler üretilmelidir.

2- Yargılamanın uzamasını engelleyici nitelikteki hukuk kurallarının bilinmemesi, gerektiği gibi uygulanmaması, uygulanılmasından çekinilmesi, yargılama sürelerinin uzunluğunda diğer teknik eksikliklerden daha fazla rol oynamaktadır. Bu nedenle hâkimin yargılamanın uzamasını engelleme imkânı bulunan usûl kurallarına işlerlik kazandırılması sağlanmalıdır. Bunun dışında hâkimden gecikmenin nedenlerine ilişkin bir rapor hazırlaması hâkimden istenebilir. Böylece yargılamada şeffaflık sağlanmış olacak ve hâkimin kontrolü dışındaki gecikmelerin gösterilmesiyle yargıya olan güvenin güçlenmesi sağlanacaktır.

3- Yargıya ilişkin istatistiklerin toplanması çalışmaları geliştirilmelidir. 2014 yılı için hukuk mahkemelerindeki bir davanın ortalama görülme süresi 207 gün olarak belirtilmiştir. Bunun ülke gerçekleriyle bağdaşmadığı ortadadır. Burada usûli sebeplerle reddedilen davaların görülme süreleri ortalamayı düşürmektedir. Yapılması gereken karar türlerine göre ayrı ayrı görülme sürelerinin belirlenmesidir. Yine istatistikler bakımından, normal bir yargılamanın aşamalarında geçen süreler ayrı ayrı tespit edilmeli, gecikmenin en çok yaşandığı aşama veya usûl işleminin tespitine çalışılmalıdır.

4- Hukukî dinlenilme hakkının bir unsuru olan bilgilendirme hakkı kapsamında faaliyetsizlik dönemlerine veya yaşanan gecikmelere ilişkin hâkimden bir rapor hazırlamasının istenmesi imkânı getirilmelidir. Karara etki etmeyecek olan bu yolun hâkim bağımsızlığını ihlâl etmeyeceği ise tartışmadan uzaktır.

5- UYAP sisteminin sürekli olarak geliştirilmesi yargının ihtiyaçlarının gerisinde kalmamasına özen gösterilmelidir. Yargılamanın başından itibaren geçen sürelerin özellikle uzun süre devam eden dosyalar için düzenli uyarı sistemleri eklenmelidir.

6- Ülke çapında yaşanacak bir durum nedeniyle yargının iş yükünün aniden artması durumunda uygulanacak bir acil durum planı hazırlanmalıdır. Ülke çapında olmasa bile dava sayısında geçici bir artışın meydana geldiği ve gecikmenin arttığı bazı mahkemeler bakımından geçici bir takım çözümler öngörülmelidir.

7- Hâkimin yargılamanın başında taraflarla bir yargılama takvimi hazırlaması ve haklı gerekçeler olmadan bu takvimden ayrılmaması bir uygulama olarak hukukumuza getirilmeli ve yaygınlaşmasına özen gösterilmelidir.

8- Sadece yargının gecikmesinde değil diğer sorunların da çözümünde yararı olacak, adli yardımcı, adliye müdürü ve mahkeme başkanı gibi kurumların bir an önce faaliyete geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.

9- Önemi ve gerekliliği neredeyse tüm dünyaca kabul görmüş ön inceleme kurumunun doğru bir şekilde uygulanmasına çaba gösterilmeli. Kanuna aykırı olarak bu kuruma gösterilen direncin azaltılması gerekmektedir.

10- Yargının çeşitlilik arz eden bu problemlerinin yargının aktörlerince tespit edildiği ve bu tespitlerin iletilebileceği bir merkezin bulunması faydalı olacaktır. Bu merkez bünyesinde çalışan uzmanların yapılan tespitleri toplayıp kategorilendirmesi ve çözümü için sistematik çalışmalar yapması reform çalışmalarını daha güçlü kılacaktır.

11- Bir kısım gecikme sebepleri giderilmesi mümkün altyapı eksikliklerinden kaynaklandığından yargının toplam kalitesinin artırılması çalışmaları yargının tüm unsurlarını kapsayacak şekilde hızlandırılmalıdır. Bu kapsamda adliyelerin fizikî imkânları ve kütüphaneleri geliştirilmelidir.

12- İstinaf mahkemelerinin çalışmaya başlaması sağlanmalı, mahkemenin çalışmaya başladığı andan itibaren düzenli ve kapsamlı bir şekilde veriler toplanmalı, bu verilere dayalı istatistikler oluşturulmalıdır.

13- Avukatla temsil zorunluluğu getirilmelidir. Avukatla temsil zorunluluğu için parasal bir limit belirlenecekse bu limitin altında kalan uyuşmazlıklar bakımından, avukatla temsil edilmeyen vatandaşa adliyede yardımcı olacak bürolar kurulmalıdır.

14- Tüm yargı kararlarının düzenli ve çeşitli kriterlere göre sınıflandırılmış bir şekilde yayımlanması ve herkesin kolay bir şekilde erişimine sunulması zorunludur.

15- Yargı sosyolojisi ve psikolojisi üzerine yapılacak çalışmalar teşvik edilmelidir. Yargılamanın bir insan faaliyeti oluşu ve insan davranışlarından etkilenmesi nedeniyle bu çalışmalar büyük önem taşımaktadır. Yargının tüm

sorunları teknik olmadığı gibi bu sorunların giderilmesinde teknik çözümler tek başına asla yeterli olmayacaktır.

SONUÇ

Yargılama sonunda varılan hükmün zihinlerde ve vicdanlarda bir tatmin olgusu oluşturması, sonucun sadece dış gerçeklikle bağdaşması durumunda mümkün değildir. Bu sonuca ulaşılmasında geçen sürecin bütünü göz önünde bulundurulur. Bir yargılamanın adil bir sonuca ulaşmasında ağırlığın usûli haklarda yoğunlaştığı görülmektedir. Mahkemelerin bağımsız, tarafsız ve kanunla kurulmuş olmaları, yargılamanın alenî bir şekilde yapılması, hakkaniyete uygun bir yargılama yapılması ve bu yargılamanın makul bir süre içerisinde tamamlanmış olması durumunda ulaşılan sonucun maddi gerçekle bağdaşması adil olarak nitelendirilebilecektir. Medeniyet devam ettiği sürece bu unsurların eksikliği hissedilecek, bu unsurların tamamlanması ise yine bu süreç boyunca ulaşılmaya çalışılan amaç olacaktır.

Bu çalışmada adil yargılanmanın bir unsuru olan makul sürede yargılanma hakkını ihlâl eden durumlar genel hatlarıyla derlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra bu konuya özel olarak kurulan CEPEJ- SATURN bünyesinde yapılan çalışmalara değinilmiştir. Bu çalışmalar tüm dünyanın bir gerçeği olan yargıdaki gecikmenin çözümü için geliştirilmiş çözümlerdir. Genel olarak bakıldığında gecikmelerin nedenlerinin ortak olması, bu sorunun çözümünü de ortak bir zemine bağlamaktadır. Bu da ülkemizde yaşanan gecikmelerin çözümünde, diğer ülke uygulama ve tecrübelerinden yararlanmayı gerekli kılmaktadır.

"Gecikme Kültürü" olarak adlandırılan ve yargılamanın kronikleşen bir sorunu olan makul sürede yargılanma hakkı ihlâlleri hem iç hukukta hem de uluslararası hukukta üst seviyeye ulaşmıştır. Bu durumun ortadan kaldırılması teknik bir mesele olduğu kadar sosyolojik de bir olgudur. Bu kültürün sadece teknik çözümlerle değil "Makul Sürede Yargılama Kültürü" oluşturularak ortadan kaldırılması gerekmektedir. Kültürün değiştirilmesi/oluşturulması ise Medenî Usûl Hukuku disiplininde sadece teknik boyutuyla ele alınabilmektedir. Bu teknik kısım ise imkânsız olmamakla birlikte tamamlanması zor ve uzun bir süreçtir. Bu nedenle gecikmenin önlenmesine ilişkin yapılacak çalışmaların uzun vadeli, iyi hazırlanmış olması gerekmektedir.

Sorunlar ve çözümler arasındaki bağlantılar, birden fazla çalışmanın eş zamanlı ve birbiri ile uyumlu olmasını zorunlu kılmaktadır. Yargılamadaki gecikmenin önlenmesinde bu durumun sürekli olarak göz önünde tutulması

gerekmektedir. Bir yandan yargının teknik ihtiyaçları karşılanırken diğer yandan bu çalışmaların nedenleri ve önemi yargılamanın sujelerine doğru bir şekilde aktarılmalıdır. Yargılamanın makul sürede sonuçlanmasında hem hâkimin hem tarafların hem de toplumun yararı olduğu vurgulanmalıdır.

Yargının gecikmesine neden olan durumlar ve bunların çözümü için yapılan çalışmalar için bir birim oluşturulması ve kamunun bilgilendirilmesi sağlanmalıdır. Kapsam olarak çok geniş bir alana yayılan bu sorunun çözümünün, yasamanın veya yargının birbirinden bağımsız yapacağı faaliyetlerle sağlanması mümkün değildir.

KAYNAKÇA

----- The Pilot-Judgment Procedure,

http://www.echr.coe.int/Documents/Pilot_judgment_procedure_ENG.pdf

----- CEPEJ (2004) 19 Rev 2, 13 Eylül 2005, A new objective for judicial systems: the processing of each case within an optimum and foreseeable timeframe, Framework Programme.

----- CEPEJ (2006) 13, Compendium of "Best Practices" on Time Management of Judicial Proceedings.

----- CEPEJ (2007) 13, Time Management of Justice Systems: a Northern Europe Study.

----- CEPEJ (2008) 8 Rev, Saturn Guidelines for Judicial Time Management.

----- CEPEJ (2011) 1, Reports on The Implementation of The CEPEJ Guidelines for Judicial Time Management in 7 Pilot Courts/Institutions.

AKKAN Mine: "Medenî Usûl Hukukunda Etkin Hukuki Koruma", MİHDER, C. 3, S. 6, s. 29-68, (Etkin Hukuki Koruma).

AKKAN Mine: Medenî Usûl Hukukunda Avukatla Temsil Zorunluluğu, Ankara 2010.

AKTEPE ARTIK Sezin: "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında" Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, Ankara 2014.

ALİEFENDİOĞLU Yılmaz: "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasal Açıdan Adil Yargılanma Hakkı", Anayasa Yargısı 10, s. 359-372.

ALANGOYA Yavuz: Medenî Usûl Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanması İlişkin İlkeler, İstanbul 1979.

ALANGOYA Yavuz/ **YILDIRIM** Mehmet Kâmil/ **DEREN- YILDIRIM** Nevhis:
Medenî Usûl Hukuku Esasları, 7. Baskı, İstanbul 2009.

ARMAĞAN Servet: "Memleketimizde Adalet Reformu (Farklı Bir Yaklaşım)",
Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1996, S. 10 (Yargı Reformu Özel Sayısı), s. 130- 135.

ARSLAN Ramazan: Medenî Usul Hukukunda Dürüstlük Kuralı, Ankara 1989.

ARSLAN Ramazan/ **TANRIVER** Süha: Yargı Örgütü Hukuku, Ankara 2001.

ATALAY Oğuz: "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nda Avukatla Temsil Zorunluluğu ve Adli Yardım", Hukuki Perspektifler Dergisi, Eylül 2006, S. 8, s. 97-100.

ATALAY Özcan: "Hukuk Davaları Niçin Uzuyor?", Birinci Türk Hukuk Kongresinde Sunulan Tebliğler, Ankara 1972, s. 3-11.

AYSOY Nejat Aydın: "Davaların Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunundan Kaynaklanan Uzama Nedenleri", Yargıtay Dergisi, C.8, S.1-2, s. 304-312.

BARTU Vefik: "Hukuk Dâvalarının Çabuk Görülüp Bitirilmesi Hakkında Bir İnceleme", İzmir Barosu Dergisi, Y.10, S.40, s. 6-14.

BAŞAR Mükerrerem Onur: "Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kudla v. Polonya Kararının Medenî Yargılama Sistemlerine Etkisi", İş Dünyası Ve Hukuk, Prof. Dr. Tankut Centel'e Armağan, İstanbul 2011, s. 929-958.

BAŞARAN Başar: Adil Yargılanma Hakkı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.

BATIREL Ömer Faruk: "Türkiye'de Yargı Reformu Üzerine Düşünceler", Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1996, S. 10 (Yargı Reformu Özel Sayısı), s. 447- 449.

BELBEZ Hikmet: "Mahkeme Başkâtiplerine Dair", Adliye Ceridesi, Y. 1942, No: 66, s. 980-988.

BELGESAY Mustafa Reşit: "Davalar Nasıl Yürüyor? – Daha Çabuk, Daha Garanti ile Yürümesinin Çareleri – Muhakeme Usûlü Kanun Projesi", İÜHFİM, Y. 1949, C.15, S.1, s. 198- 229.

ÇELİK Adem: "Makul Süre İçerisinde Yargılanma Hakkı", AD, Ocak 2008, Y.99, S.30, s. 130.

ÇETİN İbrahim: "Yargılamada Etkinlik Arayışları: Medenî Usûl Hukukunda Usûl Ekonomisi", Sayıştay Dergisi, S. 78, s. 81-109.

ÇİÇEKLİ Bülent: "Bilirkişilik Uygulamasındaki Aksaklıklar ve Çözüm Önerileri", (Yargı Reformu Sempozyumu, Türkiye Barolar Birliği, Ankara-18-20.06.2008, TBB Yayını), Ankara 2008, s. 492-510.

ÇORUK Salim: "Yargı Organlarında Yazı İşleri", (Yargı Reformu Sempozyumu, Türkiye Barolar Birliği, Ankara-18-20.06.2008, TBB Yayını), Ankara 2008, s. 476-484.

ÇUHACI Şemsettin: "Yargılamanın Çabuklaştırılması Açısından Delillerin Sunulması ve Toplanması", Adalet Dergisi, Y. 77, S. 5, Eylül-Eküm 1986, s. 20 - 26.

DEMİRCİOĞLU Yaşar: Medenî Usûl Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri, Ankara 2007.

DOĞRU Osman: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları, İstanbul 2004.

DOMANIÇ Hayri: "Davaların Geç Karara Bağlanması ve Sebepleri ve Tedbirleri", Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1996, S. 10 (Yargı Reformu Özel Sayısı), s. 450 - 453.

EDEL Frédéric: The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the european Court of Human Rights, Human rights files, No. 16, Council of Europe Publishing. 2. Bası, Strasbourg 2007.

ERDİNÇ Tahsin: "Ağırlaşan Yargılama Sorunları ve Bazı Pratik Çözüm Yolları", Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1996, S. 10 (Yargı Reformu Özel Sayısı), s. 466-469.

ERDOĞAN Gülnur: Medenî Yargıda Adil Yargılanma Hakkı, Ankara 2011.

ERHAT Azra: Mitoloji Sözlüğü, 21. Bası, İstanbul 2013.

FABRİ Marco: Avrupa Konseyine Üye Devletlerden Örnekler: Mahkeme Başkanı, Adliye Müdürü, Adli Yardımcı ve Basın Sözcüsü Pozisyonlarına İlişkin İnceleme Çalışması.

<http://www.myd.adalet.gov.tr/dokumanlar/AB%20Kitap%C3%A7%C4%B1k%20TR2.pdf>.

GEMALMAZ Mehmet Semih: Ulusalüstü İnsan Hakları Belgeleri, 2. Bası, İstanbul 2000.

GOTTWALD Peter: Defeating Delay in German Civil Procedure, The Law's Delay; Essays on Undue Delay in Civil Litigation, Ed. C.H. van Rhee, 2004, s. 121-129.

GÖRGÜN Şanal: "Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlandırılmasında Hâkim, Taraf ve Avukatların Rolü", Yargı Reformu Sempozyumu, İzmir 2000, s. 170 – 178.

GÖZÜBÜYÜK Şeref/ **GÖLCÜKLÜ** Feyyaz: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi), 9. Bası, Ankara 2011.

GÜNDÜZ Okan: Anglo-Amerikan Hukuku Işığında Medenî Yargılama Hukukunda Dava Yönetimi, Ankara 2009.

GÜRALP Ayşe Gülin: Anglo-Amerikan ve Kıta Avrupası Medenî Yargılama Hukuku Sistemleri'ndeki Reform Çalışmaları, Yeni Gelişmeler ve Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi, İstanbul 2011.

İBRAHİMHAKKIOĞLU Uğur: "Adalet Reformu", Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1996, S. 10 (Yargı Reformu Özel Sayısı), s. 120-125.

KABATEPE Tacettin: Hukuk Yargılamasında (Adil Yargılanma Hakkının Bir unsuru olarak) Makul Süre, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.

KAŞIKARA M. Serhat: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye, Ankara 2009.

KAŞIKÇI Mehmet: "Davaların Uzamasını Önleme Tedbirleri Üzerinde Düşünceler", Adalet Dergisi, 1983/7-8, s. 665-676.

KAYALAR Mazlum: "Hukuk Davalarında Sür'at Meselesi", Adalet Dergisi, Y.67, S.1-2, s. 25-32.

KILIÇOĞLU Ahmet: "Yargının Sorunları", Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1996, S. 10 (Yargı Reformu Özel Sayısı), s. 285-298.

KOCA Geylani: " "Hukuk Muhakemeleri Kanunu" Tasarısı ve Yargılamanın Gecikmesi Sorununa Getirdiği Çözümler", Terazi Hukuk Dergisi, Y. 2, S. 7, s. 69-75, (Çözümler).

KOCA Geylani: "Tebliğatin Esası, Gecikmesi Sorunu ve Elektronik Tebliğatin Yaygınlaştırılmasının Önemi", İBD, Y. 2008, C. 82, S. 6, s. 2985- 2994.

KONURALP Halûk: "20. Yüzyıl Sonunda Medeni Usul Hukuku Sorunlarına Bir Bakış", Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1996, S. 10 (Yargı Reformu Özel Sayısı), s. 537-542, (Sorunlar).

KONURALP Halûk: "Adil Yargılanma Hakkı Açısından Hukuk Usulünde Çözüm Arayışları", Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 14. Kitap, İstanbul 2005, s. 65-79, (Çözüm Arayışları).

KÖSEOĞLU Haluk: "Hukuk Dâvalarının Uzaması Nedenleri Üzerinde Bâzı Görüşler", Ankara Barosu Dergisi, 1969/5, s. 842-847.

KURU Baki: "Hukuk Dâvalarında Yargılamanın Çabuklaştırılması İçin Alınması Gereken Tedbirler", Makaleler, İstanbul 2006, s. 117-139.

KURU Baki: "Hukuk Davalarının Uzaması Sebepleri", Makaleler, İstanbul 2006, s. 99-116, (Sebepler).

KURU Baki/ **ARSLAN** Ramazan/ **YILMAZ** Ejder: Medenî Usûl Hukuku, Ders Kitabı, 25. Bası, Ankara 2014.

MERİÇ Nedim: Medenî Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi (Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümleri Çerçevesinde), Ankara 2011.

OĞLAKÇIOĞLU Onur: Medeni Usul Hukuku Yönünden Elektronik Adli İletişim, İzmir 2008.

ONUR İsmet: "Yargı'nın Hızlandırılması", Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1996, S. 10 (Yargı Reformu Özel Sayısı), s. 442-446.

ÖZBEK Mustafa Serdar: "Avrupa Konseyince Adalet Hizmetlerinin Etkinliğinin Artırılması İçin Öngörülen Tedbirler", AÜHFD, C. 55, S. 1, s. 207- 292.

ÖZDEN Yekta Güngör: "Yargıyı Yenilemek", Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1996, S. 10 (Yargı Reformu Özel Sayısı), s. 111-116.

ÖZEKES Muhammet: Medenî Usûl Hukukunda Hukukî Dinlenilme Hakkı, Ankara 2003, (Hukukî Dinlenilme).

ÖZEKES Muhammet: "Oyun Teorisi – Hukuk Uygulaması ve Adil Yargılanma Hakkı", HFSA, S.14, s. 80- 87, (Oyun Teorisi).

ÖZEKES Muhammet: "Medenî Usûl Hukukunda Hukukî Dinlenilme Hakkı ve Hakkın Bazı Güncel Sorunları", Adil Yargılanma Hakkı, Global Hukuk Eğitimi Programları Direktörlüğü, İstanbul 2004, s. 265 - 275, (Güncel Sorunlar) .

ÖZEKES Muhammet: "Yargılamada Dürüstlük Kuralına Aykırı Davranan Taraf Aleyhine Hükmedilecek Vekalet Ücreti (HUMK m. 421; AvK. 169)", Legal Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi, Y. 2005, C. I, S.I, s. 29-49, (Dürüstlük Kuralı).

ÖZEKES Muhammet: "İstinaf Sistemi ile Birlikte Hukuk Yargılamasında İçtihat Aykırılıklarının Giderilmesi", İstinaf Mahkemelerinin Kuruluşunun Desteklenmesi Projesi- Uluslararası Konferans- İstinaf Mahkemelerinin Kurulmasından Sonra Yargıtay'ın Rolü Konferansı, Yargıtay-Ankara/3-4 Mayıs 2007, Adalet Bakanlığı Yayını, Ankara 2007, s. 143-151, (İstinaf Sistemi).

ÖZEKES Muhammet: "Hukuk Fakültesi Öğrencilerinin Gözünden Yargılamanın Sorunları ve Değerlendirmesi", (Yargı Reformu Sempozyumu, Türkiye Barolar Birliği, Ankara-18-20.06.2008, TBB Yayını), Ankara 2008, s. 231-254, (Yargılamanın Sorunları).

ÖZEKES Muhammet: "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nda Yargılama Usûlleri Bakımından Getirilen Yeniliklere Genel Bir Bakış", Halûk Konuralp Anısına Armağan, C. I, s. 783-787, (Genel Bir Bakış).

ÖZEKES Muhammet: İcra Hukukunda Temel Haklar ve İlkeler, Ankara 2009.

ÖZDEK Yasemin: Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye, TODAİE 2004.

ÖZTEK Selçuk: "Hukuk Davalarında Adil ve Çabuk Yargılama, Aksaklıklar - Çözüm Önerileri", Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1996, S. 10 (Yargı Reformu Özel Sayısı), s. 494- 502, (Aksaklıklar - Çözüm Önerileri).

ÖZTEK Selçuk: "Yargı Reformu ile Adil ve Çabuk Yargılama Arasındaki İlişki", Yeni Türkiye, Mayıs-Haziran 2013, Y.9, S.52, Yargı Reformu Özel Sayısı, s. 304-312.

PEKCANITEZ Hakan: "Yargı Reformu Yapılmasını Gerektiren Nedenler", İzmir Barosu Dergisi, Y. 60, Nisan 1995, s. 103- 113, (Yargı Reformu).

PEKCANITEZ Hakan: "Medenî Yargıda Adil Yargılama", İzBD 1997/2, s. 39-51.

PEKCANITEZ Hakan: "Yargının Hızlandırılmasına İlişkin Avrupa Usul Hukukundaki Gelişmeler", Yargı Reformu Sempozyumu 2000, İzmir, s. 52-74, (Yargının Hızlandırılması).

PEKCANITEZ Hakan: "Medenî Usûl Hukukunda Yeni Bir Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi", 75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı, Ankara 2004 (Yargılamanın Yenilenmesi).

PEKCANITEZ Hakan/ **ATALAY** Oğuz/ **SUNGURTEKİN- ÖZKAN** Meral/ **ÖZEKES** Muhammet: İcra ve İflâs Hukuku, 11. Bası, Ankara 2013.

PEKCANITEZ Hakan/ **ATALAY** Oğuz/ **ÖZEKES** Muhammet: Medenî Usûl Hukuku, 14. Bası, Ankara 2013.

POSTACIOĞLU İlhan. E.: Medenî Usûl Hukuku Dersleri, İstanbul 1975.

POSTACIOĞLU E. İlhan/ **ERDİNÇ** Tahsin (Röportaj): "Türkiye'de Yargılamanın Uzayıp Gitmesinin Sebepleri ve Çözüm Yolları" Üzerine..., Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1996, S. 10 (Yargı Reformu Özel Sayısı), s. 454- 460.

RABELAIS Francois: Gargantua, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Bası, İstanbul 2014.

RECHBERGER Walter H: "Avusturya Medenî Yargılamasında Yargılamanın Hızlandırılması" (Çev. **YILDIRIM M. Kamil.**), s. 1- 16, İlkeler Işığında Altında Medenî Yargılama Hukuku, 3. Bası, İstanbul 2002.

RÜZGARESEN Cumhur: Medenî Muhakeme Hukukunda Usûl Ekonomisi İlkesi, Ankara 2013.

SABUNCUOĞLU Zeyyat/ **PAŞA** Muammer: Zaman Yönetimi, 2002.

SARISÖZEN M. Serhat: "Usûl Ekonomisi İlkesinin Hukuk Muhakemeleri Kanunu'ndaki Yansımaları", FÜHFD, C.I, S.I, s. 63-90.

SUNGURTEKİN-ÖZKAN Meral: "Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Avukatların Rolü", Yargı Reformu Sempozyumu, İzmir 2000, s. 137 – 151.

ŞANLI Cemal: "Uyuşmazlıklar ve Çözüm Yolları Üzerine Düşünceler", Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1996, S. 10 (Yargı Reformu Özel Sayısı), s. 461 - 465.

TANRIVER Süha: "Hukuk Yargısının Temel Sorunları ve Bu Bağlamda Alınması Gereken Temel Önlemler", (Yargı Reformu Sempozyumu, Türkiye Barolar Birliği, Ankara-18-20.06.2008, TBB Yayını), Ankara 2008, s. 201-230.

TOSUN Öztekin: "Yargılamanın Çabuklaştırılması İle Adaletin Bir An Önce Gerçekleştirilmesi İçin Çareler", İstanbul Barosu Dergisi, 1984/?, s. 425-446.

TURAN Hüseyin: "Adil Yargılanma Hakkı", Yargıtay Dergisi, C. 27, S.4, s. 667-704.

TUTAR Hasan: Zaman Yönetimi, Ankara 2011.

UMAR Bilge: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, 2. Baskı, Ankara 2014.

UTKU Müfit: "Yargı Reformu", Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1996, S. 10 (Yargı Reformu Özel Sayısı), s. 117 - 119.

ÜSTÜNDAĞ Saim: "Yargı Organlarının Sorunları ve Çözüm Yolları", İstanbul Barosu Dergisi, Y. 1974, C. 48, S. 5-8, s. 270-289, (Çözüm Yolları).

ÜSTÜNDAĞ Saim: Medenî Yargılama Hukuku, C. I-II, 7. Baskı, İstanbul 2000.

WALLACE Steven: "Eight Rules For Judicial Time Management", Judicature, C. 91, S. 2, s. 87-91.

YAYLA Yıldızhan: "Yargı Reformu", Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1996, S. 10 (Yargı Reformu Özel Sayısı), s. 126-129.

YAVAŞ Murat: "Mehaz Kanun ile Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Medeni Yargılamaya Hakim Olan İlkeler ve Hakimin Rolü", Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan, İstanbul 2007, s. 283-335.

YILDIRIM M. Kamil: "Teksif ve Sözlülük İlkeleri Açısından Yargılama Usulleri Hakkında Düşünceler", Prof. Dr. Ergun Önen'e Armağan, İstanbul 2003, s. 467 - 491.

YILDIRIM Zeki: "6384 Sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun: İnsan Hakları İhlallerinin Çözümüne Dair Farklı Bir Yaklaşım", <http://www.ihtk.adalet.gov.tr/makale/zekiyildirim.pdf>.

YILMAZ Ejder: "Aksak Adaletten İşleyen Adalete", Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1996, S. 10 (Yargı Reformu Özel Sayısı), s. 470-493.

YILMAZ Ejder: "Hukuk Davaları Bakımından Adalet Hizmetlerinin İyileştirilmesi İhtiyacı ve Yapılması Gerekenler", Prof. Dr. Şakir Berki'ye Armağan, Konya 1996, s. 55-76, (Yapılması Gerekenler).

YILMAZ Ejder: "Usul Ekonomisi", AÜHFD, Y. 2008, C. 57, S. I, s. 243-274, (Usul Ekonomisi).

YILMAZ Ejder: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, 2. Baskı, Ankara 2013, (Şerh).